

Re

Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014

SOU

1989:27

Re

Forskning vid
de mindre
och medelstora
högskolorna

SOU

1989:27

Statens offentliga utredningar
1989:27
Utbildningsdepartementet

Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna

Betänkande av utredningen om forskning vid de mindre
och medelstora högskolorna
Stockholm 1989

Allmänna Förlaget har utgivit en bibliografi över SOU och Ds som omfattar åren 1981-1987. Den kan köpas från förlagets Kundtjänst, 106 47 STOCKHOLM.
Best. nr. 38-12078-X.

Beställare som är berättigade till remissexemplar eller friexemplar kan beställa sådana under adress:

Regeringskansliets förvaltningskontor

SOU-förrådet

103 33 STOCKHOLM

Tel: 08/763 23 20 Telefontid 8¹⁰ - 12⁰⁰ (externt och internt)

08/763 10 05 12⁰⁰ - 16⁰⁰ (endast internt)

REGERINGSKANSLIETS
OFFSETCENTRAL
Stockholm 1989

ISBN 91-38-10312-5
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Regeringen beslöt 1988-07-28 att bemyndiga chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att utreda vissa frågor rörande forskning vid de mindre och medelstora högskolorna. Med stöd av regeringens bemyndigande förordnade dåvarande chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Bodström, riksdagsledamoten Lars Gustafsson till utredare.

Till sekreterare åt kommittén utsågs forskningsledaren Göran Graninger och till biträdande sekreterare avdelningsdirektören Bengt-Göran Martinsson. Kommitténs sekretariat har varit förlagt till universitetet i Linköping.

Utredningen, som började sitt egentliga arbete vid månadsskiftet september-oktober 1988, har arbetat under stor tidspress och genomförts på sex månader.

Utredningen överlämnar härmed sitt betänkande Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna.

Från universitet, högskolor och forskningsråd har inhämtats en rad uppgifter om verksamhet av intresse för utredningen.

Utredningen har besökt samtliga mindre och medelstora högskolor med undantag för högskolan i Halmstad och högskolan i Skövde. Företrädare för den förra högskolan deltog emellertid vid ett sammanträde förlagt till högskolan i Jönköping och företrädare för den senare vid ett sammanträde förlagt till högskolan i Borås.

Under utredningens gång har jag och utredningens sekreterare besökt samtliga universitet och haft överläggningar med rektorsämbetena och företrädare för olika fakultetsnämnder. Motsvarande överläggningar har ägt rum också med rektorsämbetena vid högskolan i Luleå, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, Chalmers tekniska högskola, Kungliga Tekniska Högskolan och Karolinska institutet.

Vid överläggningarna på universiteten och högskolorna har jag fått information av väsentlig betydelse för utredningen. Genom den direkta kontakten med såväl högskolornas ledning som i forskning aktiva lärare och lärare under forskarutbildning har jag fått konkreta och ofta livfulla beskrivningar av de problem som t ex är förknippade med att samtidigt vara lärare vid en mindre högskola och doktorand vid ett universitet. Även överläggningarna med universitetens företrädare har varit värdefulla och ökat mina möjligheter att kunna bedöma t ex vilka insatser man realistiskt kan förvänta sig från en fakultetsnämnd, när det gäller verksamheten vid en mindre eller medelstor högskola.

I november 1988 deltog utredningen i den av högskolan i Växjö anordnade nordiska konferensen om Forskning vid de nya högskolorna och sammanträffade i samma månad med rektorerna för landstingens vårdhögskolor, när dessa var samlade till en konferens. Vid en studieresa till Norge i januari 1989 besökte utredningen Høy-skolesenteret i Rogaland och sammanträffade med prorektor vid universitetet i Oslo, professor Jens Erik Fenstad samt expeditionschefen Thore Olsen vid Kultur- och vitenskapsdepartementet.

Utredningen har samrått med 1987 års regionalpolitiska kommitté, haft överläggningar med Universitets- och högskoleämbetet och företrädare för Sveriges förenade studentkårer samt deltagit i ett av UHÄ anordnat seminarium med professor Gudmund Hernes om den norska universitets- och högskoleutredningen "Med viten og vilje". Sekreteraren har deltagit i ett sammanträde med Vetenskapsakademiens akademinämd. Synpunkter till utredningen har vid överläggningar framförts av Landsorganisationens forskningskommitté (LoFo) samt Sven Moberg, särskilt tillkallad utredare inom Arbetsmarknadsdepartementet, och Hans-Erik Östlund, konsult åt länsstyrelserna i Jämtlands län och Västernorrlands län.

Med detta betänkande har jag slutfört mitt uppdrag.

Stockholm i mars 1989

Lars Gustafsson

/Göran Graninger

Innehåll

1 Högskolan och forskningsanknytningen	7
1977 års högskolereform	7
Begreppet forskningsanknytning	10
2 Högre utbildning och forskning i Norge	
— decentralisering och kvalitet	14
Universiteten och distriktshögskolorna	14
Norgenätverket	16
Forskarutbildning	20
Høyskolesenteret i Rogaland	21
3 Högskolornas forskning och lärarnas vetenskapliga utbildning	23
Forskning och utveckling — innehåll, organisation och finansiering	23
FoU — innehåll och organisation	24
Högskolan i Borås	25
Högskolan i Eskilstuna/Västerås	26
Högskolan i Falun/Borlänge	26
Högskolan i Gävle/Sandviken	27
Högskolan i Halmstad	29
Högskolan i Jönköping	30
Högskolan i Kalmar	31
Högskolan i Karlstad	32
Högskolan i Kristianstad	34
Högskolan i Skövde	35
Högskolan i Sundsvall/Härnösand	35
Högskolan i Växjö	37
Högskolan i Örebro	39
Högskolan i Östersund	41
Sammanfattande synpunkter	42
Forskningens finansiering	45
Högskolorna och lärarnas vetenskapliga kompetens	47
Stöd till lärares forskning	52
Den rörliga resursen	53
Medlen för forskningsanknytning och högskolans kontaktorganisation	54

4 Högskolorna som vetenskaplig och regional resurs	58
Lärarna	58
Läraernas kompetens	58
Forskarutbildning av högskolans lärare	63
Högskolorna och vetenskapssamhället	72
Högskolornas och universitetens formaliserade samarbete	72
Högskolorna och universiteten — det informella samarbetet	75
Högskolorna, forskningsråden och sektorsorganen	77
Högskolorna och samhället	78
Slutsatser	82
5 Framtid och utveckling — några modeller	85
Fyra universitetskulturer	85
Forskning på eget programansvar	88
Tilldelningen av resurser	91
Fyra modeller för samverkan högskola — vetenskapssamhälle	92
Regionuniversitet	92
Fakultetsnämnd med nuvarande sammansättning	92
Fakultetsnämnd med representation från högskolorna	94
Rektorsämbetena ansvarar för samarbetet	94
Högskolornas forskningsnämnd	96
Samarbete genom kontrakt	97
En formellt obunden högskola	98
Högskolornas forskningsdelegation	101
Sammanfattning	104
6 Förslag	107
Bilaga Utredarens direktiv	111

1. Högskolan och forskningsanknytningen

1977 års högskolereform

Min uppgift är att utreda vissa frågor om forskning vid de mindre och medelstora högskolorna.¹ En i huvudsak allmänt accepterad uppfattning är att god utbildningskvalitet förutsätter nära anknytning mellan utbildning och forskning. I 1977 års riksdagsbeslut om högskolan betonades vikten av ett nära samband mellan forskning och utbildning och i den nya högskolelagen uttalades att all utbildning skall vila på vetenskaplig grund. Beslutet år 1977 innebar också att högskolebegreppet vidgades och att en rad eftergymnasiala utbildningar fördes till högskolan. Samtidigt underströks att sambandet mellan utbildning och forskning inte nödvändigtvis måste innebära att grundutbildning, forskarutbildning och forskning äger rum vid varje högskola eller inom ramen för en och samma institution.

En rad nya högskolor har inrättats sedan mitten av 1970-talet, samtliga utan egen forskningsorganisation. Ingen av dessa nya högskolor har tilldelats fasta resurser för forskning.

Frågan om sambandet mellan forskning och grundutbildning hade aktualiserats redan tidigare, nämligen av 1963 års universitetsutredning, som föreslog att traditionell universitetsutbildning inom de filosofiska fakulteternas områden skulle förläggas till fyra nya orter: Växjö, Linköping, Karlstad och Örebro. Genom att dessa nya utbildningsinstitutioner gjordes till universitetsfilialer löstes frågan och anknytning mellan forskning och grundutbildning åstadkoms. Universitetslektorerna vid filialerna blev ledamöter av fakulteterna

¹I fortsättningen används oftast "högskolorna" i stället för det fullständiga uttrycket "de mindre och medelstora högskolorna". På motsvarande sätt används "universiteten" som sammanfattande begrepp för universitet och högskolor med fasta resurser för forskning och forskarutbildning.

vid moderuniversiteten, och de liksom universitetsadjunkterna - en ny och för universitetsfilialerna tillskapad lärarkategori - kom att tillhöra lärarkollegiet vid respektive ämnesinstitution vid moderuniversitetet. Därmed fick de, åtminstone i formellt avseende, samma ställning som lärarna vid moderinstitutionerna, när det gällde möjligheterna till forskningskontakt.

När universitetsfilialen i Linköping år 1970 uppgick i den nya högskoleenheten i Linköping bröts kopplingen till universitetet i Stockholm och därmed blev frågan åter aktuell om hur utbildningen vid den nya filosofiska fakulteten skulle knytas till forskning. Denna löstes i slutet av 1970-talet på ett för Sverige unikt sätt. Vid filosofiska fakulteten byggdes upp en särskild sektion med problemorienterad forskning och forskarutbildning: sektionen för temaorienterad forskning (Tema). Denna arbetar för närvarande med fem teman, vilka tillsammans disponerar ett tjugotal professurer och har omkring 125 forskarstuderande på heltid. Med Temas tillkomst etablerades en bred, forskningsorienterad och vetenskaplig miljö i Linköping. Tema ger den grundläggande utbildningen tillfälle till samverkan med forskning och forskarutbildning, även om inte alla lokala anspråk på en ämnesbaserad forskningsöverbyggnad kunnat tillfredsställas.

I samband med 1977 års högskolereform kom på nytt frågan om sambandet mellan grundutbildning och forskning i fokus för intresset. Universitetsfilialerna upphörde att vara filialer och blev självständiga högskolor och ånyo uppstod diskussionen om hur lärarna där skulle beredas tillfälle att vidmakthålla sin vetenskapliga kompetens och hur sambandet mellan forskning och grundutbildning skulle tryggas. Men frågan gällde också i lika hög grad de nya högskolor som inte tidigare varit universitetsfilialer och lärarna inom de akademiska ämnena och de traditionella universitetsutbildningarna där.

Samtidigt vidgades frågan om sambandet mellan forskning och grundutbildning till att omfatta också de utbildningar som nu fördes in under högskolan och som tidigare inte haft någon direkt anknytning till forskning, exempelvis vårdutbildningarna inom den landstingskommunala högskolan och lärarutbildningarna inom den statliga högskolan. För dessa utbildningar återstod att finna anknytningspunkter till redan existerande forskning eller att organisera forskning inom nya områden, lämpade som forskningsöverbyggnad till dem. Denna senare fråga är emellertid giltig för de

nya högskoleutbildningarna, oavsett om de knutits till något universitet eller till någon av de mindre och medelstora högskolorna. Frågan gäller således lika mycket förskollärarytbildningen vid universiteten som samma utbildning vid t ex högskolan i Falun/Borlänge och hör därför endast indirekt samman med min uppgift.

För att stärka sambandet mellan grundutbildning och forskning vidtogs en rad åtgärder i samband med 1977 års högskolereform. Landet indelades i sex högskoleregioner med var sitt universitet. Dessutom inrättades ett fakultetskollegium för var och en av fakulteterna i regionen. Fakultetskollegiet blev gemensamt för högskolorna inom regionen med tjänster som professor eller lärare med krav på lägst doktorskompetens. Fakultetskollegiets uppgift är att såsom samrådsorgan främja forskning och dess kontakt med samhällslivet samt sambandet mellan forskning, forskarutbildning och grundläggande högskoleutbildning. Dessutom har kollegiet uppgiften att utse ledamöter i fakultetsnämnd.

Inom varje högskoleregion inrättades vidare en regionstyrelse, som bl a fick uppgiften att ansvara för utbildningarnas forskningsanknytning. Här för tilldelades regionstyrelserna särskilda medel.

I början av 1980-talet tilltog den kritik som från början funnits mot regionstyrelserna som varande en onödig och byråkratisk instans mellan å ena sidan statsmakterna och å andra sidan universitet och högskolor. En rad skäl ledde till att riksdagen år 1987 beslöt att avskaffa regionstyrelserna. Därigenom utökades högskolornas och högskolestyrelsernas eget ansvar för planering och genomförande av utbildning och forskning. Samtidigt framhöll statsmakterna vikten av ett fortsatt nära samarbete mellan högskolans utbildning och dess vetenskapliga verksamhet. Lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna fortsatte vara ledamöter i fakultetskollegierna vid universiteten; fakultetsnämnderna gavs ett visst ansvar för verksamheten vid de högskolor som saknar egen fakultetsorganisation. I högskoleförordningens 14 kapitel kom detta till uttryck i 20 §, 3 momentet: "Fakultets- eller sektionsnämnden skall särskilt till högskolestyrelser och linjenämnder föra fram sådana synpunkter och förslag rörande den grundläggande högskoleutbildningens innehåll och organisation, som betingas av den vetenskapliga utvecklingen och forskarutbildningens behov..."

I samband med 1977 års högskolereform tillskötts vissa medel för att främja universitetslektorers m fl forskning. Vid högskolor utan egen fakultetsorganisation fördelade regionstyrelsen medlen mellan de sökande sedan berörd fakultetsnämnd yttrat sig över ansökningarna. I samband med att den s k LÄTU-reformen trädde i kraft upphörde detta anslag och uppgick i den s k rörliga resursen - medel avsedda att bereda vetenskapligt kompetenta högskolelektorer och högskoleadjunkter tillfälle att bedriva forskning. Medel ur den rörliga resursen har fördelats av högskolestyrelse vid högskoleenhet med fasta forskningsresurser. Högskolestyrelsernas beslut har grundats på yttrande från den högskoleenhet vid vilken den sökande är anställd samt från berörd fakultetsnämnd. Den 1 mars 1989 trädde en ny författning i kraft med innebörden att medel för forskning ur den rörliga resursen fördelas av berörd fakultetsnämnd eller motsvarande.

Fakultetsnämndernas ansvar begränsas således inte till verksamheten vid den egna läroanstalten. Nämnderna har också ett ansvar för att till de närmast ansvariga - linjenämnder och högskolestyrelser - föra fram synpunkter på den grundläggande utbildningens innehåll och organisation även vid de andra högskolorna i den egna högskoleregionen. Högskoleregionerna finns således i viss mening kvar även om regionstyrelserna avskaffats.

Fakultetsnämnderna har också ett ansvar för att lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna ges tillfälle att utvecklas i sitt yrke. Detta sker, som mina direktiv säger, "förmåligast genom egen forskning vid de enheter som har egen fakultetsorganisation lika väl som vid de enheter som inte har någon sådan. Nämndernas uppgift är att inlemma samtliga lärare vid högskolan i en fruktbar yrkesmässig gemenskap, oavsett om högskoleenheten har egen fakultetsorganisation eller ej."

Begreppet forskningsanknytning

Inom de medellånga vårdutbildningarna har diskussionen om forskningsanknytningen varit särskilt omfattande. En relativt aktuell sammanfattning av debatten finns i Maj Aldskogius, "Samverkan för anknytning till forskning och forskarutbildning för kommunal högskoleutbildning inom vårdområdet. En sammanfattning av läget våren 1987" (1988, stencil). Beträffande lärarutbildningarnas och

andra nya högskoleutbildningars forskningsanknytning har diskussionen varit mindre omfattande. Sammanfattningarna av debatten handlar främst om administrativa, organisatoriska och pedagogiska frågor medan mycket lite är sagt i den innehållsliga frågan. Den senare är relevant för mitt uppdrag: Vad är det som sker när stoff och synsätt överflyttas från forskning till grundutbildning?

Stefan Björklund har i föredraget "Att bygga på vetenskaplig grund" analyserat begreppet forskningsanknytning och gjort ett antal preciseringar av detta.¹ Jag har funnit hans analys värdefull för mitt uppdrag. Den följande diskussionen om begreppet forskningsanknytning bygger i huvudsak på Björklunds framställning.

Björklund erinrar om att forskning åtnjuter stor prestige i vårt samhälle. Men samtidigt som många utbildningar vill få forskningsanknytning och åtskilliga lärare inom högskolan strävar efter att bli erkända som forskare finns en underström av kritik av de värden som styr forskningen. Forskningsanknytning har en positiv värdeladdning. Mot detta står det negativt laddade ordet förvetenskapligandet.

Med begreppet forskningsanknytning kan man för det *första* mena att utbildningens innehåll skall stå i överensstämmelse med *forskningens aktuella resultat* och om möjligt innefatta forskningens senaste rön. Forskningsanknytning i denna innebörd kräver, som Björklund framhåller, tre saker: att lärarna är väl pålästa, att läromedlen hålls aktuella samt att det finns forskning i anslutning till utbildningen.

I diskussionen om de medellånga vårdutbildningarna har möjligheterna till forskarutbildning inom medicinska och samhällsvetenskapliga ämnen som en påbyggnad haft en framträdande plats. Men man har också skapat ett *eget forskningsområde*, omvårdnadsforskning. För socionomutbildningarna har på liknande sätt skapats ett eget område, socialt arbete. Detta kan sägas vara den *andra* preciseringen av begreppet forskningsanknytning.

En *tredje* och vanlig precisering av forskningsanknytning är att i undervisningen foga in träning i *vetenskaplig metod*. Björklund påpekar, att den som skall göra en kurs i vetenskaplig metod för ett ämne som saknar naturligt forskningsanknytning står inför

¹Föredraget kommer att publiceras i festskrift till Martin H:son Holmdahl.

svårigheter. Det finns inte *en* vetenskaplig metod utan många och de skiljer sig från forskningsområde till forskningsområde. Allvarligare är emellertid att undervisning i metod utan anknytning till problem "i bästa fall är bortkastad och i värsta fall leder till en form av förvetenskapligande", eller till att man låter metoden vara viktigare än problemet.

Björklund hänvisar till den norske filosofen Jon Elster, som har fäst uppmärksamheten på förekomsten av psykologiska och sociala effekter som genom sin natur måste vara sidoeffekter. Sömn är ett slående exempel: Den som beslutsamt går in för att sova, somnar inte. Elsters iakttagelse är i högsta grad relevant för frågan om utbildningens forskningsanknytning. Detta framgår av Roger Säljös iakttagelser för vilka han redogör i en uppsats i boken "Hur vi lär" (1986, red F Marton, D Hounsell, N Entwistle). Inläring är en biprodukt av förståelse av en text, vilken i sin tur är en biprodukt av intresse för texten. Om läsningen däremot styrs av avsikten att lära in texten förbiser eller missförstår läsaren textens budskap, vilket leder till att innehållet inte fastnar i minnet. Viktiga pedagogiska lärdomar finns i detta resultat.

Björklund drar slutsatsen att det krävs en bestämd inre motivation - nyfikenhet - för att effektiv inläring skall komma till stånd. Det går inte att instruera en elev att vara nyfiken. Men de yttre villkoren kan ordnas så att nyfikenhet stimuleras. Metodkurser eller undervisning om aktuella forskningsrön kan inte vara forskningsanknytningens djupaste innebörd, allrahelst som det för stora undervisningsområden knappast finns några forskningsrön att redovisa och metoder orelaterade till problem leder ingenstans.

Om den inre motivationen är av rätt art kan den utgöra en viktig länk mellan forskning och studier. Björklunds *fjärde* precisering av begreppet forskningsanknytning kan formuleras som ett krav att skapa förutsättningar för en *attityd* till kunskapsstoffet. Men den attityden är av den sort, som Elster pekat på: det finns inte något sätt att infoga en sådan attityd direkt i beslut som reglerar undervisningen.

I UHÄ:s överväganden och förslag inför 1987 års forskningspolitiska proposition (UHÄ-rapport 1986:14) diskuteras forskningens plats i samhället. Först refereras till det faktum att man i hela den industrialiserade världen tycks vara överens om forskningens

avgörande betydelse för den ekonomiska utvecklingen. Denna synpunkt brukar kompletteras med synpunkten att humanvetenskaperna också är viktiga trots att de inte låter sig värderas i ekonomiska termer.

UHÄ tar inte avstånd från detta resonemang, men framhåller att det missar det som utgör fundamentet för vetenskapens plats i samhället: "den kritiska omprövningen av våra föreställningar och sökandet efter ny kunskap om världen omkring oss". Det är inte nyttan eller njutningen utan *nyfikenheten* som får oss att utforska universums yttersta gränser, materiens minsta strukturer, livets hemliga koder, människans förflutna eller det mänskliga skapandet i alla dess uttrycksformer.

Björklund drar av detta resonemang slutsatsen att vi säkert har nytta av vår nyfikenhet, men bara som en bieffekt i Elsters mening, eller bara så länge vi söker kunskap för dess egen skull. Reducerar vi kunskap till ett medel kommer vi inte att utvidga vårt vetande. För frågan om forskningsanknytning innebär detta att innehållet i en utbildning inte helt och hållet kan underordnas krav på nytta. Omvänt leder det till slutsatsen, att vi, om vi inte har råd med en sådan inre kvalitet i en yrkesutbildning, måste sluta tala om forskningsanknytning.

Björklund avslutar sin diskussion om forskningsanknytningen med följande summering: Det väsentliga med forskningsanknytning är inte i första hand att infoga de senaste forskningsresultaten i undervisningen eller instruera de studerande i vetenskapliga metoder. Slutsatsen blir att det inte är så bekymmersamt, som man kan tro, om det inte finns någon livlig forskningsfront i anslutning till utbildningen. Uppgiften bör i stället formuleras: Öppna det vetenskapliga samtalet för den studerande, få honom eller henne "att som sina egna skäl se de skäl för och emot ståndpunkter som konstituerar det vetenskapliga meningsutbytet".

Forskningsanknytningens betydelse, i den mening som begreppet här har diskuterats, ligger i att vidmakthålla den institution där man tänker både fritt och rätt, där tro och tvivel balanseras, där varje argument är välkommet men dåliga argument rensas bort, och där var och en får spika sina teser men ingen undgår sin opponent.

2. Högre utbildning och forskning i Norge — decentralisering och kvalitet

Universiteten och distriktshögskolorna

I september 1988 överlämnades instillingen "Med viten og vilje" (Norges offentlige utredninger 1988:28) av den s k Herneskommittén till Kultur- og vitenskapsdepartementet i Norge. Därmed startade en intensiv debatt om det norska högskolesystemet.

Herneskommittén erinrar om att den högre utbildningen i Norge expanderat våldsamt under de senaste 20 åren. Antalet studieplatser har tredubblats från cirka 30 000 år 1965 till 95 000 år 1987. Ökningen har genomförts på ett sätt som tillfredsställt regionala intressen dels genom att nya universitet byggts upp i Trondheim och Tromsø, dels och främst genom att en ny typ av utbildningsinstitutioner med bl a distriktshögskolor etablerats i regionerna. Därmed har Norge fått två delvis parallella högskolesystem - ett nationellt och vetenskapsbaserat och ett regionalt baserat - som både kompletterar varandra och ger utrymme för specialisering.

Den geografiska spridningen av den högre utbildningen har lett till att flera grupper än tidigare nu studerar vid högskolorna. Kvinnorna utgör t ex i dag en större andel av högskolestudenterna än männen.

För utredningen om forskning vid de mindre och medelstora högskolorna är förhållandena vid de norska distriktshögskolorna av stort intresse. Dessa högskolor tillkom som en följd av den s k "Ottosenkomiteens" förslag 1970. Den viktigaste frågan för denna kommitté gällde den högre utbildningens dimensionering. Det handlade om att tillfredsställa den stora efterfrågan på högre utbildning som uppstod när efterkrigstidens stora barnkullar vuxit upp. Kommittén beräknade att efterfrågan skulle stiga till cirka

90 000 platser vid mitten av 1980-talet. Denna beräkning har stämt väl.

Ottosenkommittén tog ett annat viktigt grepp genom att föreslå en utbyggnad av regionala studiecentra: "En slik utbygging av ny utdanningkapasitet på regional basis kan også gjøre det mulig å drive fram talenter som ellers ikke ville fått utfoldesemuligheter. Et lite land som vårt er i særlig grad avhengig av at begavelsereservene fullt ut blir tatt i bruk." Studiecentras oppgifter angavs tydeligt: "Komiteen vil understreke att den utdanning de nya studiesentra skall gi, hovedsakelig vil bestå av varierte former for yrkesrettet utdanning på postgymnasialt nivå. Det dreier seg med andre ord først og fremst om *alternativer* til universitets/høgskoleutdanningen. I et mindre omfang kan det også komme på tale at de nye studiesentra direkte avlaster universiteter/høgskoler for elementær undervisning."

Kommittén föreslog att de nya postgymnasiala utbildningarna jämte en rad äldre høgskoleutbildningar samlades i ett system av distriktshøgskolor.

I Herneskommitténs betänkande tas arbetsfördelningen mellan distriktshøgskolorna och andra utbildningsinstitutioner upp till ingående diskussion. Debatten om arbets- och ansvarsfördelningen mellan distriktshøgskolor och universitet är principiellt intressant också ur svensk synpunkt.

Som en indirekt följd av Ottosenkommitténs förslag kom forskning att efterhand spridas till nya institutioner. Detta var främst följderna av lokala initiativ och "academic drift", dvs den mycket vanliga ambitionen hos høgskolorna att vidga sitt arbetsområde; först agerade lärarna vid distriktshøgskolorna och sedan de lokala politikerna för att öka forskningsinslaget både som "basis for undervisning og som ledd i regional utvikling". Avsikten var ursprungligen inte att distriktshøgskolorna skulle bedriva forskning, men senare har principen knäsatts att de skall ha denna möjlighet. Genom Stortingsmelding 1975-76:35 slogs fast:

"En vil understreke her at distriktshøgskolene må betraktes som en del av forskningssystemet. De retningslinjer som er trukket op i St. meld. nr 17 for 1974-75 innebær en geografisk spredning av højere utdanning og forskning og at regionens problemer kan bli tatt opp i undervisning og forskning."

Även i andra sammanhang framhölls att kommunala och fylkeskommunala organ bör använda forskning för att lösa regionala problem och att lokalsamhället med stöd av forskning kan utveckla näringslivet. Denna inställning har på senare år lett till konkreta åtgärder i form av regionala forskningsstiftelser och utvecklingscentra. Den näringslivsinriktade forskningen har emellertid, säger Herneskommittén, varit relativt svagt utbyggd; dock utgör "Rogalandsforskning" ett prominent undantag (se nedan).

Ett kännetecknande drag för norsk högskole- och forskningspolitik ända från 1960-talet har varit att lägga vikt vid institutionernas "ulike, men komplementære opgaver". Distriktshögskolorna skulle på utbildningens område erbjuda ett verkligt alternativ till studier vid universiteten och de vetenskapliga högskolorna - alltså att ge kortare och direkt yrkesinriktad utbildning - medan deras forskning skulle vara tillämpad och ta sikte på regionala behov och därmed komplettera universitetens grundforskning.

Herneskommittén hävdar, att denna huvudprincip bör följas också under nästa tjugoförperiod. En klar rollfördelning bör finnas mellan institutionerna, men samtidigt är det nödvändigt att utveckla samarbetet mellan dem.

Redan Ottosenkommittén föreslog att åtgärder skulle vidtas för att öka utbytet av studerande och lärare mellan universiteten och distriktshögskolorna. Dessutom föreslogs att universiteten skulle anordna återkommande samlingar och seminarier för lärarna vid distriktshögskolorna och att man därvid skulle följa ett fast roteringssystem. Lärarna borde också regelbundet kunna ägna sig åt forskning och därvid åtnjuta tjänstledighet med bibehållen lön. Universitetens lärare och forskare borde inom ramen för ett system med gästföreläsare undervisa vid distriktshögskolorna.

Norgenätverket

Herneskommittén föreslår att man skall bygga vidare på Ottosenkommitténs förslag samt utvidga och konkretisera det.

På grundval av de befintliga institutionerna, de efterhand tillkomna forskningsstiftelserna, som inrättats i anslutning till flera distrikthögskolor, och ett väl utbyggt kommunikationsnät bör ett mera utvecklat högskolesystem byggas. Man bör, säger Herneskommittén,

överge idén att Norge skall ha två parallella högskolesystem med ett mycket stort antal läroanstalter, "som dels kiver med hverandre og som dels er seg selv nok". Målet bör vara att utveckla ett integrerat nätverk för högre utbildning och forskning.

Herneskommittén motiverar utförligt varför det är nödvändigt att stärka nätverkets knutpunkter. Nationell styrka i ett land med så liten befolkning som Norge bygger på regional specialisering. Därför är det önskvärt att både universiteten och högskolorna specialiserar och profilerar sig. Men det finns ingen självklar bästa modell för att organisera den högre utbildningen: "Variasjon gjennom ulike utformning av lærestedene gir også eksperimentell erfaring. Ved spesialisering kan hver institusjon spille en viktig rolle fordi den er komplementær til andres og kan utnytte hverandres sterkeste sider. Derfor bør en institusjons mål være å bli nasjonale tyngdepunkter på sine spesialfelt - lokalt utformet og farget."

Herneskommittén anför också vad den kallar en rad negativa skäl för sin modell till utbyggnad av Norgenätverket. Landets intressen betjänas inte av att alla försöker att göra samma sak och sträva efter att bli mer eller mindre vällyckade kopior av varandra. Landets resurser är inte heller så stora att alla utbildningar kan etableras överallt. Om flera läroanstalter väljer samma huvudområden, riskerar de alla att bli av andra rangen. Dessutom leder en sådan utveckling lätt till att hela det nationella systemet försvagas.

Det nationella systemet bör därför bestå av knutpunkter med specialiserade, solida och stabila miljöer. En arbetsfördelning mellan knutpunkterna bör företas, som tillåter dem att utnyttja varandras fördelar. Herneskommittén har iakttagit en tendens att alla fylken eftersträvar och kräver utbildning inom den högre utbildningens alla områden. Kommittén tar avstånd från en sådan utveckling.

Knutpunkterna är viktiga, men lika viktiga är förbindelserna mellan dem. Den funktionella specialiseringen måste följas av en nationell integration. Ett vitalt nationellt system av samverkande institutioner måste skapas: Ett Norgenätverk.

Längs sambandslinjerna bör olika strömmar gå. Studenterna bör i ökande utsträckning flytta mellan institutionerna och utnyttja institutionernas olika kompetens till att komponera lämpliga

utbildningsgångar. Detta gäller både inom grundutbildningen och den fortsatta utbildningen.

Men möjligheterna till individuell utveckling med hjälp av nätverket bör inte begränsas till studenterna. Även lärare och forskare bör kunna utnyttja de kontaktmöjligheter detta ger. "Nätverket mellan bäre kraftige lokale enheter kan dermed motvirke isolasjon og intellektuell innavl ved formidling av faglige impulser, friske intrykk og inspirasjon."

I fråga om fördelningen av uppgifter mellan olika institutioner inom den högre utbildningen har Herneskommittén i korthet följande synpunkter. Universiteten skall ha tämligen god ämnesmässig bredd; de skall omfatta flera fakulteter och institutioner. Ämnena skall ha möjlighet att ge utbildning på djupet, d v s både "hovedfag" och forskarutbildning. Eftersom universiteten har uppgiften att meddela forskarutbildning måste deras grundforskning hålla internationell kvalitet.

Flera läroanstalter vill bli universitet och flera fylken har uttryckt önskemål om att få ett universitet. Sådana önskemål förekommer inte bara i Norge. Vi har redan mött dem i denna text; de är uttryck för tendenser som brukar betecknas "academic drift", antingen ambitionen kommer från läroanstalterna själva eller från lokala politiker. Några läroanstalter har försökt närma sig den akademiska status de eftersträvar genom förslag om nya organisatoriska lösningar, t ex "regionuniversitet".

Herneskommittén har granskat en rad förslag om nya universitet, prövat argumenten för och emot grundandet av sådana. Resursargumenten, både de som handlar om den nationala tillgången på personal och medel och de som handlar om tillgången på personal vägd mot kraven på kvalitet i grundforskningen, har varit utslagsgivande för kommitténs slutsats: Det finns inte tillräckligt med resurser för att etablera fler universitet i Norge. Den viktigaste reformen för att höja kvaliteten inom den högre utbildningen och forskningen är i stället att få till stånd en väl fungerande forskarutbildning vid universiteten.

En åtgärd som kan vara ägnad att öka kvaliteten är att fortsätta på en väg som redan beträffats, nämligen att slå samman redan existerande, närbelägna högskoleutbildningar och distrikthögskolor till

høyskolesentra. Så har redan skett i Stavanger: Høyskolesenteret i Rogaland, och i Bodø: Høyskolesenteret i Nordland. En sådan utveckling får emellertid inte leda till krav på att alla typer av utbildningar skall finnas på varje høyskolesenter.

Norgenätverket bör kännetecknas av att arbetsfördelningen mellan institutionerna baseras på kvalitetskriterier. Sammanslagningen till høyskolesentra bör åtföljas av en regional specialisering mellan "sentrene", så att vart och ett av dem håller en mycket hög kvalitativ nivå.

Det organisatoriska problemet för högre utbildning i Norge har länge varit detta: Den politiska önskan om spridning av kompetensen kommer i konflikt med det sakligt betingade önskemålet om koncentration för att uppnå kvalitet. Sprids kompetensen i betydande utsträckning uppstår problem på nationell nivå eftersom utbildningens och forskningens kvalitet inte kan bevaras och förbättras; koncentreras å andra sidan kompetensen så uppstår regionala problem eftersom de fysiska avstånden till institutioner för högre utbildning och forskning blir alltför stora, vilket medför att den allmänna regionala kompetensen sjunker.

Herneskommitténs lösning på problemet är, som tidigare nämnts, att stärka det sk Norgenätverket. Åtgärden blir att sammanföra forskare och lärare med gemensamma forskningsintressen så att deras samlade kompetens kan brukas över hela landet; detta betyder att kompetensen består i kretsen som ingår i nätverket snarare än i personer verksamma vid vetenskapliga institutioner på en bestämd ort. Detta synsätt öppnar för forsknings- och utbildningssamarbete mellan lärosätena. Ett sådant samarbete är, enligt Herneskommittén, särskilt viktigt på fyra områden: "Forskning, hovedfagsundervisning og doktorgradsprogrammer og utdanningsoverganger for studenter".

Kommittén betonar starkt vikten av ett ökat forskningssamarbete mellan lärare och forskare vid de regionala högskolorna och grundforskningen vid universiteten. Små miljöer med få medarbetare kan lätt bli avskurna från den snabba forskningsutvecklingen. I ett nationellt perspektiv skulle det vara olyckligt om den potential som finns vid de regionala högskolorna inte utnyttjas till fullo. Risken för underutnyttjande är uppenbar om inte samarbetet ökar.

Forskarutbildning

Ett av Herneskommitténs mera omdiskuterade förslag är att forskar-akademier skall inrättas vid universiteten med uppgiften att organisera och genomföra forskarutbildningen. Utan att gå närmare in på detta förslag kan konstateras, att akademierna föreslås kunna erbjuda möjlighet till samverkan inom forskarutbildningen för lärare, forskare och forskarstuderande både vid universitet, vetenskapliga institut, distriktshögskolor och motsvarande samt näringsliv. Det är därvid viktigt, säger kommittén, att hålla fast vid skillnaden mellan rätten att bedriva forskning och rätten att ge och organisera forskarutbildning. Den senare måste förbehållas universiteten.

Forskarutbildning är nämligen en process som förutsätter att de studerande ges kontinuerlig vägledning. Därför bör utbildningen omgärdas av en forskningsmiljö; av alla som skall avlägga doktorsexamen bör krävas att de minst ett par terminer har arbetat vid en forskar akademi. Detta är nödvändigt för att de skall få kvalificerad handledning och för att de skall kunna etablera kontakter med andra forskare och forskarstuderande.

Kommittén förutsätter emellertid, att en del forskningsuppgifter inom forskarutbildningen skall kunna genomföras vid de regionala högskolorna under handledning av lokala lärare, som forskar akademien godkänt.

I den högre utbildningen i Norge är "hovedfaget" en viktig beståndsdel. Hovedfaget är en kvalificerad del av den grundläggande utbildningen och motsvarar närmast en mastersutbildning på hög nivå. Hovedfaget skall ge fördjupning och aktuell kunskap genom att den studerande deltar i löpande forskning. Hovedfaget kan därför karakteriseras som den första och grundläggande delen av forskarutbildningen. Det viktigaste inslaget i hovedfaget är avhandlingen eller hovedfagsoppgaven, ett akademiskt lärlingsprov. Herneskommittén menar, att hovedfagsundervisningen endast kan äga rum i en stark och bred grundforskningsmiljö.

Vid vissa regionala högskolor har det varit möjligt att ta hovedfag i några få ämnen, främst pedagogik inom lärarutbildningen. Flera regionala högskolor har önskat att få examinera i hovedfag. Herneskommittén anser det vara direkt olämpligt att sprida

hovedfaget till institutioner utanför universiteten. Den föreslår, att hovedfaget skall omfatta cirka två års studier och att "grader som forutsetter hovedfag tildeles av universiteten og de vitenskapelige høyskoler." Men hovedfagsundervisning bör under speciella villkor kunna ges vid regionala högskolor och då som en del i Norge-nätverket.

Ansvar och examensrättigheterna för hovedfagsundervisning bör således inte spridas utanför universiteten. Däremot kan undervisning i hovedfag förläggas till andra institutioner. Eftersom det föreligger stora skillnader mellan de regionala högskolorna när det gäller ämnesmässig kompetens är emellertid de lokala förutsättningarna för samarbete med universiteten om hovedfagsundervisning olika.

Universitetet i Bergen har samarbetat med Agder Distrikthøyskole om decentraliserad hovedfagsundervisning förlagd till Kristiansand. Undervisningen har letts av anställda vid dels Agder Distrikthøyskole, dels universitetet i Bergen. På grundval av de erfarenheter detta samarbete givit har universitetet i Bergen slutit avtal om samarbete med en rad distrikthögskolor på Vestlandet. Enligt avtalen kan hovedfagsundervisningen decentraliseras men examinationsrätten fortsätter att ligga kvar vid universitetet i Bergen. Man har vidare avtalat om samarbete när det gäller forskarutbildning av yngre lärare vid distrikthögskolorna samt utväxling av lärare.

Høyskolesenteret i Rogaland

Høyskolesenteret i Rogaland (HSR) har bildats genom en sammanslagning av flera mindre högskolor, bl a distrikthøyskolan i Stavanger.

HSR bedriver utbildning och forskning på fyra områden: (1) humanistiske fag, (2) kultur- og samfunnsfag, (3) teknologi og naturvitenskap och (4) økonomi og administrasjon. Antalet studenter är cirka 2 000 på heltid och omkring 700 på deltid. Verksamheten leds av sju professorer, sju högskoledosenter och 100 amanuenser. De sistnämnda har en tjänst som närmast motsvarar högskolelektorernas, med den skillnaden att forskning ingår i tjänsten. De undervisar cirka 200 timmar/läsår.

Avdelning för humanistiske fag bedriver undervisning och forskning inom norska, engelska, franska, tyska och historia. HSR arbetar för

att undervisningen i framtiden skall utökas till att gälla även mellomfag och hovedfag.

Kultur- og samfunnsfag behandler kulturpolitikk, kulturhistoria, arbeidsledning og organisationsutvekkling. HSR ger utbildning med inriktning på kulturförvaltning, personaladministration, miljöarbete, kultur- og mediaämnen samt journalistikk.

Avdelning for teknologi og naturvitenskap bedriver undervisning og forskning inom tekniska og naturvetenskapliga områden samt ger ingeniörsutbildning inom bygg- og anläggningssteknik, elektronik og databehandling, maskinteknik og materialteknologi, petroleumsteknologi og miljöskydd og akvakultur. Inom flera av dessa områden ges också civilingenjörsutbildning. Avdelningen arbetar dessutom för att få till stånd doktorsstudier inom några områden, utan att för den skull driva egen forskarutbildning.

Avdelning for økonomisk og administrative fag bedriver undervisning i revision, skatterett, ADB, marknadsföring, marknadsanalys, organisationsutvekkling samt juridikk. Inom dessa områden sysslar man med både forskning og undervisning.

HSR har inte någon fast forskningsorganisation og professorerna (utom de på den tekniska sidan) kan betraktas som forskare med professors namn; de är således inte innehavare av några professorer.

En stor del av forskningen bedrivs inom ramen för forskningsstiftelsen "Rogalandsforskning", vars lokaler ligger i anslutning till HSR. Stiftelsen är emellertid helt fristående från HSR. Forskningsstiftelsen bedriver huvudsakligen forskning av oppdragskarakter, men ägnar sig också åt grundforskning og oppbär betydande anslag från forskningsråden. Verksamheten är indelad i tre sektorer: petroleumsteknologi, industri og næringsliv samt samfunnsforskning. 1987 omsatte "Rogalandsforskning" knappt 100 millioner norske kroner.

3. Högskolornas forskning och lärarnas vetenskapliga utbildning

Forskning och utveckling — innehåll, organisation och finansiering

Min uppgift är att föreslå åtgärder som ger de mindre och medelstora högskolorna bättre förutsättningar att bedriva forskning på eget programansvar. I direktiven framhålls att utvecklingen vid högskolorna går i rätt riktning; forskningen vid högskolorna har ökat och projektverksamheten har fått en allt större omfattning. Samtidigt uttalas en viss oro. Skälet härtill är att balansen mellan uppdrag och - vad som i direktiven kallas - *forskning på eget programansvar* - inte är vad den borde vara. Flertalet projekt påstås vara utredningar och utvecklingsarbete, medan egentliga forskningsprojekt, granskade och stödda av forskningsråd och statliga sektorsorgan, är sällsynta. Ett av de följande avsnitten ägnas åt att redovisa hur mycket stöd forskningsråden och de statliga sektorsorganen lämnar till forskning vid högskolorna. I tillägg till denna redovisning av siffermaterialet har jag vid mina besök på högskolorna diskuterat relationen mellan dem och forskningsråden. Ett annat av de följande avsnitten behandlar, högskola för högskola, hur deras FoU är organiserad, vilka fält de koncentrerar sig på samt hur de ser på möjligheterna att få anslag från forskningsråden.

Diskussionerna med högskolornas företrädare har förts med utgångspunkt i det i direktiven använda begreppet *forskning på eget programansvar*: "Forskning på eget programansvar innebär att forskare ges hela ansvaret för hur problemen ställs och uppgifterna löses och redovisas. Forskning på eget programansvar kan avse både över högskolebudgeten och över forskningsråden finansierad forskning och sektoriellt och industriellt motiverad forskning som syftar till långsiktig kunskapsuppbyggnad inom ett visst område." Ett nyckelord är *eget*, som kan syfta på den enskilde forskaren men också på den enskilda högskolan. Med *forskning på högskolans eget*

programansvar kan då åsyftas ett medvetet genomförande av forskning inom något eller några profilområden, som högskolan valt.

Lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna är för närvarande garanterade viss del av fakulteternas medel för forskning (den rörliga resursen). Jag har inhämtat synpunkter på hur fakultetsnämnderna handlagt fördelningen av den rörliga resursen och sökt få denna fråga belyst såväl ur de enskilda lärarnas perspektiv som högskolans. På samtliga högskolor har jag, som nämnts, tagit upp frågan om huruvida medel ur den rörliga resursen skall kunna användas för att bygga upp högskolans forskningskompetens inom något eller några särskilt utvalda profilområden.

I direktiven sägs, att tillgängliga uppgifter tyder på att endast en mindre del av lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna har genomgått forskarutbildning. Detta förhållande har naturligtvis olika orsaker och hänger bl a samman med de mindre och medelstora högskolornas ursprung. En redovisning lämnas för lärarnas vetenskapliga kompetens och för vilka insatser som görs för att stödja deras forskarutbildning. Jag har eftersträvat att inhämta synpunkter på vilka hinder som lärarna möter när de vill genomgå forskarutbildning.

FoU — innehåll och organisation

Syftet med den följande beskrivningen av högskolornas forsknings- och utvecklingsarbete (FoU) är främst att belysa förhållandet mellan den vetenskapliga kompetensen vid högskolorna och forskningens omfattning och inriktning. Redovisningen är uppdelad i två delar: Först beskrivs FoU-verksamheten. Beskrivningen bygger huvudsakligen på högskolornas verksamhetsberättelser för 1987/88 samt på synpunkter inhämtade vid mina besök på högskolorna. Därefter följer en kvantitativt inriktad redovisning av ett siffermaterial, som vill beskriva hur FoU-verksamheten finansierats.

Eftersom verksamhetsberättelserna inte följer ett standardiserat mönster och inte heller arbetar med en enhetlig uppsättning begrepp och termer är föreliggande beskrivning en tolkning och sammanjämkning av en serie sinsemellan olikartade beskrivningar.

Högskolan i Borås

Högskolan i Borås kan för verksamhetsåret 1987/88 inte redovisa några externt finansierade forskningsuppdrag i egentlig mening. Högskolan uppger att rekryteringen av forskarkompetent personal utgör ett problem inom vissa konkurrensutsatta områden. De områden som nämns är data samt textil/konfektion. Inom det sistnämnda utlystes under våren två högskolelektorat. Ingen behörig person sökte. Man beklagar att ytterst små resurser står till förfogande för intern kompetensutveckling. Inom bibliotekshögskolan finns t ex ett femtontal lärare som saknar formell vetenskaplig kompetens. Av dessa genomgår åtta forskarutbildning. Man har dock små möjligheter att stödja dessa lärare i deras utbildning. Endast i vissa fall har man kunnat bidra med medel för resor m m i anslutning till deltagande i seminarier vid landets olika

I samarbete med Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola har högskolan i Borås bildat ett Centrum för biblioteks-forskning. I avvaktan på att riksdagen anslår medel för permanent verksamhet har en interimsstyrelse utsetts. Forskningsrådsnämnden utreder f n frågan om hur biblioteksforskningen i Sverige skall organiseras.

Inriktningen vid centrumorganisationen föreslås tills vidare vara

- 1 Skapande av en nationell plattform för biblioteksforskare
- 2 Starta och uppmuntra biblioteksforskning
- 3 Förbereda för framtida forskarutbildning

Då jag besökte högskolan diskuterades bl a frågan om forskning på eget programansvar och möjligheten att utnyttja den rörliga resursen för att bygga upp högskolans forskningsprofil. Flera lärare uttryckte en oro för att högskolan skulle satsa de små forskningsresurserna på profilområdet biblioteksforskning och att lärare på andra utbildningslinjer skulle missgynnas.

Behovet av forskarutbildning för bibliotekarier framhölls. Lärare vid bibliotekshögskolan som bedriver studier för doktorsexamen inom traditionella akademiska ämnen möter stora svårigheter. De har svårt att få dels kompetent handledning, dels ekonomiskt stöd till resor, uppehållskostnader och nedsättning i undervisningsskyldigheten för studier. Flera belysande exempel gavs på att forskningskontakterna inte begränsades till Göteborgs universitet. Lärare bedriver doktorandstudier vid olika universitet i Sverige och någon har sin handledare vid ett universitet i Storbritannien.

Högskolan i Eskilstuna/Västerås

Högskolan konstaterar i sin verksamhetsberättelse att man är en av de mindre högskoleenheterna och att några forskningsresurser i egentlig mening inte funnits under perioden 1983/84 - 1987/88.

Vid högskolans utbildningsavdelning i Eskilstuna är fyra adjungerade professorer engagerade för forskningsanknytning inom sektorerna för verkstadsteknik, arbets- och miljöteknik, lasersystem/svetsmetallurgi och svetsproduktionsteknik. Professorerna har genomfört seminarier, understött mindre och medelstora företag inom Södermanlands län samt knutit ett flertal uppdrag till högskolans verksamhet. De har också undervisat inom de reguljära linjerna. Tjänsterna, som är deltidstjänster, finansieras helt av högskolan i Eskilstuna/Västerås.

Högskolan erhöll för något år sedan externa bidrag till en extra tjänst som professor i företagsekonomi. Avsikten var att huvuddelen av professorns tjänstgöring skulle förläggas till högskolan och en mindre del till universitetet i Uppsala. Mot den tänkta anordningen hade fakultetsnämnden invändningar, varför forskningsanknytningen av ekonomutbildningen löstes på annat sätt men med utnyttjande av det externa anslaget.

Vid mitt besök på högskolan redovisades en betydande uppdragsverksamhet; att vidga den till nya områden och utöka dess omfattning tycks utgöra högskolans grundideologi. Även när det gäller FoU är högskolan närmast totalberoende av uppdrag.

Högskolan i Falun/Borlänge

I verksamhetsberättelsen konstateras att forskningsvolymen vuxit under den senaste femårsperioden. Detta har varit möjligt genom att anslag från centralt håll ökat samtidigt som finansiering erhållits från sektorsorgan, kommuner och näringsliv. Inom sektorn för utbildning för undervisningsyrken har forskningsinsatserna koncentrerats till projektet "Kunskap och barn i ett informationsteknologiskt samhälle". Några av de ansvariga för projektet har närmat sig färdiga doktorsavhandlingar. Utöver detta projekt kan man skönja ytterligare några med pedagogisk inriktning samt några med idrottsvetenskaplig inriktning. Inom sektorn för utbildning för administrativa, ekonomiska och sociala yrken har projekt med inriktning på turism dominerat. På sistone har även projekt avsedda att leda fram till

färdiga avhandlingar initierats inom företagsekonomi. Sektorn för utbildning för tekniska yrken bedriver större projekt rörande reglerteknik, bl a i samarbete med KTH. Vidare har tre centrum-bildningar initierats avseende solenergiforskning, högteknologiska material och processelektronik.

Dalarnas forskningsråd, som är fristående från högskolan men arbetar i nära kontakt med denna, bedriver en omfattande verksamhet. Huvuddelen av forskningsrådets FoU är avsedd att tillgodose landstingets behov av forskning.

Vid mitt besök på högskolan diskuterades, liksom i högskolans verksamhetsberättelse, möjligheterna för lärare att forska och deltaga i forskarutbildning. Ett av de svåraste problemen är, anser man, att ordna vikarier för dem som är tjänstlediga för forskning. De medel som ställs till förfogande är otillräckliga. Tre förslag till åtgärder för att stimulera lärarna att forskarutbilda sig och förbättra situationen förs fram: För det första måste statsmakterna ge LÄTU-reformen ett reellt innehåll. För det andra måste de anslag som givits för att stödja lärarnas forskarutbildning förlängas. För det tredje måste lönesättningen bli sådan att de som forskar premieras.

Lärarna vid högskolan deltar i forskarutbildning vid olika universitet i landet. Inom det tekniska området har kontakter etablerats med flera tekniska högskolor. Samarbetet i forskningsfrågor är således inte begränsat till Uppsala universitet med vilket man emellertid sade sig ha ett friktionsfritt och givande samarbete.

Högskolan i Gävle/Sandviken

Finansieringen av FoU-verksamheten vid högskolan i Gävle/Sandviken har erhållits över högskoleanslag, dels anslaget för forskningsanknytning av grundläggande högskoleutbildning (D 15), dels den rörliga resursen för högskolelektorers forskning.

De övergripande målen för arbetet med forskningsanknytning har varit att (1) föra grundutbildning, utvecklingsarbete och forskning närmare varandra, (2) utveckla en problemorienterad grundutbildning samt (3) ge de studerande möjlighet att följa olika projekt. Mot denna bakgrund har forskningsanknytningen tagit sikte på projekt vars profil och vetenskapliga inriktning varit förankrade vid någon forskningsinstitution, i allmänhet tillhörande universiteten i Uppsala eller Stockholm. En del av medlen har anslagits till lärare för resor och deltagande i forskningsbefrämjande arrangemang.

Några projekt har avrapporterats i högskolans skriftserie, och åtminstone ett projekt har utvecklats (med kompletterande finansiering) ända fram till doktorsavhandling.

I fråga om den rörliga resursens fördelning uttalade man vid mitt besök viss oro över att den egna högskolans lektorer i framtiden skall utestängas från tillgång till dessa medel. Man har, förklarade man, svårt att konkurrera på lika villkor med universitetets forskare, eftersom de senare gynnas genom sin verksamhet vid institutioner som bedriver forskning.

I verksamhetsberättelsen betonas att de disponibla medlen för FoU varit alltför små, särskilt för en lärarstab som till 85-90 % saknar forskarutbildning. Endast i undantagsfall har medel av sådan omfattning kunnat satsas på ett projekt, att det blivit möjligt för lärare att delta i forskarutbildning. Högskolan har utvecklats ur en lärarhögskola och ett förskoleseminarium. Detta förhållande har bidragit till att det varit svårt att inom högskolan få gehör för standpunkten att forskning är värdefull och att utbildningen bör vetenskapsanknytas. Dessutom har stora lärarkategorier ett svalt intresse för forskning; lärarkåren är i allmänhet så uppbunden av undervisning att sammanhängande tid för forskning saknats även om intresse förelegat. Det har dock visat sig att det trots ogynnsamma förutsättningar på flera områden och inom flera lärarkategorier funnits intresse för att bedriva forskning och hålla kontakt med forskning. Vid mina diskussioner på högskolan rådde enighet om att högskolan måste se till att antalet forskarutbildade lärare ökar. Detta är, sade man, särskilt viktigt inom lärarutbildningen.

Vid mitt besök framhöll högskolans företrädare den stora forskningspotential som finns i Gävle vid de statliga verken och Statens institut för byggnadsforskning. Det borde därför vara möjligt att i Gävle organisera en intressant forskarutbildning, om högskolan kan få tillstånd för detta och resurser att ta vara på den kompetens som finns runt högskolan.

När det gäller relationerna till fakultetsnämnder och universitet redovisades olika åsikter. En företrädare för lärarna hävdade åsikten att de mindre och medelstora högskolorna borde ha företrädare i fakultetsnämnderna samt att nämnderna borde disponera medel, öronmärkta för de mindre och medelstora högskolorna. Andra hävdade att högskolan inte skulle bindas till att samarbeta med ett universitet.

Högskolan i Halmstad

I uppbyggnaden av FoU följer högskolan i Halmstad två linjer: dels ges stöd till centrumbildningar, dels ges stöd till enskilda projektidéer. Visst stöd har, som högskolans företrädare framförde vid mina överläggningar med dem, kunnat ges till ett drygt tiotal lärares forskarutbildning: medel till resor, litteratur och betalning av avgifter. Högskolestyrelsen anser det vara mycket viktigt att högskolans lärare kan forska eller få tid till forskarutbildning inom ramen för tjänst. En liten högskola som den i Halmstad måste vidta åtgärder som förbättrar högskolans möjligheter att rekrytera goda lärare. Erbjudande om stöd till lärarnas forskarutbildning är en sådan åtgärd.

Tre centrumbildningar finns: Centrum för bildbehandling och datorgrafik, Centrum för datavetenskap samt Centrum för arbetslivsutveckling. Under verksamhetsåret 1988/89 har ett centrum för ekonomistyrning i teknikbaserade företag bildats. Centra fungerar som forskningsöverbyggnad till högskolans grundutbildning. De personer som forskar vid centra är också verksamma i undervisningen.

Centrumbildningarna är delvis externfinansierade och leds av forskarberöriga personer, fil dr eller motsvarande. Vid varje centrum arbetar tre till fem forskare. Högskolestyrelsen anser centrumbildningarna vara värdefulla inslag i högskolans verksamhet, och arbetet med att utveckla flera, främst inom samhällsvetenskap och humaniora, kommer därför att intensifieras.

Högskolestyrelsen anser därutöver att även fristående projekt vid sidan om centrumbildningarna bör beredas utrymme. I en del fall har fristående projekt knutits samman med projekt vid något universitet. En strävan är att flertalet projekt så småningom skall prövas av forskningsråden i samband med att anslag söks.

Som ett komplement till högskolans forskning har en lokal forskningsstiftelse skapats. Denna skall stödja forskning med inriktning på livsmedelsteknik, energi och miljö. Högskolan samarbetar dessutom med Tylösands forskningscentrum, vilket står öppet för bl a avknoppningsföretag/projekt från högskolans utbildningar.

I verksamhetsberättelsen konstateras att det är nödvändigt att högskolans FoU dels byggs upp efter skolans egna förutsättningar, dels prövas och bedöms av fakultetsnämnder, forskningsråd och olika

fonder. Högskolan riktar en indirekt kritik mot forskningsråden och anser det bekymmersamt att några av dessa organ inte enbart bedömer "projektansökningars kvalitet utan också gör bedömningar, dessutom schablonartade, av forskningsmiljöer när man tar ställning till ansökningar. Det torde inte vara möjligt att pröva en miljö förrän man gjort försök att forska där." Högskolan anser det vara nödvändigt med en förstärkning av högskolans FoU-anslag. Lärarnas möjligheter till forskarutbildning måste förbättras, sägs det vidare, vilket skulle gynna utarbetandet av FoU-ansökningar och genomförandet av försöksprojekt.

Flera lärare har fortsatt eller påbörjat forskarutbildning och högskolan försöker ge dessa ekonomiskt stöd, men det stöd man kan ge är allför litet.

Högskolan i Halmstad har kontakter med flera universitet och har inte känt sig hämmad av det formella bandet till universitetet i Lund. Högskolans företrädare betonade vikten av goda kontakter mellan högskolan och universitetet för att kvaliteten i undervisningen skall kunna förbättras. För att främja internationaliseringen är det betydelsefullt att högskolan får resurser att genomföra forskarutbyte med andra länder.

Högskolan i Jönköping

I inledningen till det avsnitt av verksamhetsberättelsen som beskriver högskolans FoU sägs, att det är angeläget att de statliga anslagen för FoU tillåts öka, åtminstone i samma takt som de externa anslagen, eftersom statligt finansierad forskning ger högskolan bättre förutsättningar att inrätta tjänster med FoU-inriktning. Den del av FoU-medlen som den rörliga resursen står för är ur högskolans synpunkt alltför liten. Anslaget har i reella termer successivt minskat; för närvarande är det inte tillräckligt för att finansiera en hel tjänst, trots att antalet ledamöter i fakultetskollegiet ökat kraftigt och nu uppgår till 31 lärare. Högskolan önskar att medel för den rörliga resursen anvisas direkt till högskolan och inte via universitetet i Linköping. Fakultetsnämnden bör emellertid även i fortsättningen svara för den vetenskapliga bedömningen av ansökningarna.

Med anledning av lektorskårens höga genomsnittsålder kommer högskolan att inleda ett målinriktat arbete på att nyrekrytera forskarberörig personal. Uppdragsutbildning och uppdragsforskning har spelat en viktig roll och bidragit till att högskolan kunnat knyta ny kompetens till sig. Högskolan har vidare inlett ett utvecklings-

arbete för att kunna stödja lärarna till aktivt deltagande i forskarutbildning.

Vid mitt besök på högskolan framhölls särskilt det arbete som inlett och som syftar till att avgränsa ett antal tvärvetenskapliga forskningsprofiler, vilka skall bilda utgångspunkt för högskolans framtida forskning. Högskolan anser sig ha goda förutsättningar för att utveckla flera tvärvetenskapliga forskargrupper. Dessa profiler ligger inom områdena barn- och ungdomsforskning, handikappsforskning, industriell marknadskommunikation och arbetsvetenskaplig forskning. Bankmedel har gjort det möjligt att utveckla forskning som stöder undervisningen i AES-sektorn, främst ekonomutbildningen.

Högskolan i Kalmar

Högskolan säger i sin verksamhetsberättelse att man redan från tillkomsten prioriterat forskning och att man försöker ha en så hög andel forskarutbildade lärare som möjligt.

Forskningen vid högskolan bedrivs både av enskilda lärare och av forskargrupper. En grundfilosofi är att koncentrera insatserna till områden som ligger i linje med skolans profylutbildningar. För närvarande finns fyra aktiva forskargrupper: (1) Bioanalys — Bioteknik, (2) Kustekologi, (3) Datapedagogik och (4) Turism. En femte grupp — Verkstadsteknik med inriktning på dator- och robotteknik — befinner sig i ett initialske. Gruppernas vetenskapliga ledning utgörs av en professor eller annan vetenskapligt välmeriterad person. En betydelsefull följd av gruppernas verksamhet är att yngre lärare ges möjlighet till forskarhandledning i Kalmar. Huvuddelen av forskarutbildningen fullgörs vid högskolan i Kalmar, medan examination sker vid en institution med fasta forskningsresurser. Bidrag till de forskarstuderande lärarnas resor har kunnat lämnats med utnyttjande av medel för forskningsanknytning. Dessa har dock varit otillräckliga.

Vid mitt besök vid högskolan framhölls, att en ökad tilldelning av medel för forskarutbildning av högskolans lärare i kombination med en väl organiserad och systematiserad verksamhet i forskargrupper bör kunna reducera problemen med lärarnas forskarutbildning till hanterlig storlek. Högskolan såg optimistiskt på möjligheterna att rekrytera forskarutbildade lärare genom en till Kalmar decentraliserad forskarutbildning med lokala handledare. Om antalet resor till universitetet för doktoranden begränsas och den dubbla

bosättningen minimeras kan det bli möjligt för ett antal av högskolans lärare att på rimlig tid avlägga doktorsexamen.

Vid mitt besök på högskolan fördes en ingående debatt om behovet av formella kontakter mellan universitet och högskola. Några lärare hävdade inledningsvis, att högskolan i Kalmar inte har behov av några formella kontakter med universitetet eller vetenskapssamhället. Högskolan har tillräcklig egen kompetens för att med utnyttjande av sitt informella nätverk av forskare få kvalificerade vetenskapliga bedömningar gjorda. Gentemot detta synsätt hävdades, att högskolan i Kalmar liksom övriga mindre och medelstora högskolor bör vårda kontakterna med vetenskapssamhället väl och se till att detta får förtroende för kvaliteten i högskolornas utbildning och forskning. För att vinna förtroende bör högskolorna vara öppna för dialog med vetenskapssamhället. Endast därigenom kan högskolorna i nämnvärd utsträckning få anslag från forskningsråd och sektorsorgan.

Högskolan i Karlstad

Högskolan i Karlstad benämner sin organisation för forskning och forskarutbildning "Karlstad-modellen". Grundstenarna i denna utgörs av ett antal forskargrupper, vilka vuxit fram ur dels högskolans egen verksamhet, dels regionala och nationella forskningsbehov. Grupperna är organiserade enligt följande:

- Den vetenskapliga ledningen består av adjungerade professorer eller professorer. De senare kan antingen ha extra tjänst inrättad vid något universitet men med huvudsaklig tjänstgöring i Karlstad eller vara sk associerade professorer, varmed förstås att högskolan i Karlstad till sig knutit professorer vid universiteten som förlägger del av sin tjänstgöring till Karlstad eller utanför sin tjänst av högskolan förordnats att där genomföra undervisning och forskarhandledning.
- Anknytning till universitet eller teknisk högskola med fasta forskningsresurser är etablerad.
- I Karlstad finns ett antal aktiva forskare med en lokal forskningsledare som organiserar gruppens verksamhet.
- Doktorander — antagna till forskarutbildning vid universitet eller teknisk högskola — erbjuds handledning och viss annan forskarutbildning i Karlstad.
- Ett regionalt, nationellt och internationellt kontaktnät är etablerat.

Fram till och med verksamhetsåret 1987/88 hade åtta forskargrupper inlett sin verksamhet, nämligen: (1) Gruppen för teknisk kemi, (2) Gruppen för naturresurser och energiekonomi, (3) Gruppen för produktionens teknik och ekonomi (4) Gruppen för arbetslivsforskning, (5) Centrum för tjänsteforskning, (6) Gruppen för regional forskning, (7) Datapedagogiskt centrum och (8) Gruppen för skolforskning. Under 1988/89 inrättas ytterligare en forskargrupp, benämnd Humanistiskt forskningscentrum.

Karlstadmodellen för forskningen har kunnat byggas upp med visst stöd av medel för kontaktverksamhet (D 28:3) men framför allt med hjälp av ett omfattande regionalt stöd. Länsstyrelsen i Värmlands län, landstinget och Sparbanken Alfa lämnar ett betydande och obundet stöd, som högskolan kan förfoga över som basresurs för Karlstadmodellen. Högskolan har inrättat en rådgivande forskningsnämnd med representanter för forskare, forskarstuderande, studerande och allmänrepresentanter. Dessutom finns ett professorskollegium i vilket de vetenskapliga ledarna i de nämnda forskargrupperna ingår.

Finansieringen av lärarnas forskarutbildning sker dels med externa medel, dels genom doktorandtjänst/utbildningsbidrag (det förekommer även externfinansierade doktorandtjänster). Några av lärarna i Karlstad uppbär utbildningsbidrag vid det universitet där studierna bedrivs, t ex universiteten i Uppsala och Göteborg. För att inte lärare som deltar i forskarutbildning skall drabbas av alltför stor inkomstminskning har högskolan i några fall funnit det möjligt att komplettera utbildningsbidraget med viss lärartjänst och låtit forskning ingå i tjänsten.

Vid mitt besök på högskolan framhölls, att det var synnerligen angeläget för högskolan att höja sin vetenskapliga kompetens genom att antalet forskarutbildade lärare ökar. Karlstadmodellen spelar här en mycket stor roll genom att handledning kan ges i Karlstad inom en kreativ forskningsmiljö. Denna metod är, anser högskolan, den enda som på lång sikt kan säkra tillgången till kompetenta lärare.

Ett allvarligt problem är beroendet av externfinansiering, eftersom stödet oftast är kortsiktigt och därmed kan komma att stå i motsatsställning till en långsiktig kunskapsuppbyggnad. Beroendet av projektfinansiering innebär bl a, vilket flera företrädare för forskargrupperna framhöll, att det är svårt att erbjuda långsiktig finansiering av forskarutbildning såväl för nyrekryterade doktorander som för de lärare vid grundutbildningen, vilka inte avslutat

utbildning. Lösningen på detta problem ligger i att högskolan får resurser att inrätta ett antal doktorandtjänster.

Hittills har fyra doktorsavhandlingar och tre licentiatavhandlingar tillkommit inom Karlstadmodellen, och ytterligare 5 till 10 avhandlingar väntas bli klara inom de närmaste åren.

Högskolan i Karlstad har ett betydande inflytande över hur den rörliga resursen skall fördelas mellan de sökande som fakultetsnämnderna finner kompetenta. Men man har inte velat knyta användningen av den rörliga resursen alltför hårt till Karlstadmodellens olika forskargrupper. Högskolan anser att det måste finnas en möjlighet också för enskilda, fristående forskare vid högskolan att söka medel från detta anslag.

Högskolans företrädare framhöll att medel för den rörliga resursen bör ställas till högskolans förfogande; resurser som skall användas i Karlstad bör inte disponeras av Göteborgs universitet. Man ansåg det orimligt att fakultetsnämnderna vid universitetet i Göteborg ansvarade för verksamheten i Karlstad. Relationerna mellan Karlstad och Göteborg måste bygga på ett ömsesidigt intresse av samverkan och inte på att universitetet åläggs ett formellt ansvar. Man pekade också på det nätverk högskolan skapat och som innefattar stödjepunkter på en rad universitet i Sverige och Norge.

Högskolan i Kristianstad

Högskolan bedriver en rad projekt med karaktär av renodlade utvecklingsarbeten, finansierade av bl a Allmänna arvsfonden, Skolöverstyrelsen och kommuner. Den lokala sparbanken har givit högskolan ett relativt stort anslag som använts för att inrätta en adjungerad professur i företagsekonomi. Professorn tjänstgör på halvtid och sex doktorander är knutna till de projekt han leder. Genom att den adjungerade professorn också är knuten till universitet i Lund har det blivit möjligt att i Kristianstad ge dels handledning, dels vissa kurser i forskarutbildningen.

Medlen för forskningsanknytning används till projekt inom grundläggande utbildning. Medlen för kontaktskapande åtgärder har använts till att anställa en kontaktsekreterare, som har till uppgift att biträda högskolans lärare med att skriva ansökningar om forsknings- och utvecklingspengar.

Man sade sig vara medveten om riskerna med en stor uppdragsverksamhet. Därför har högskolan fattat beslut om att ingen lärare får fullgöra mera än högst hälften av sin tjänst inom uppdragsverksamhet; i utbildningssektorernas budget får en tiondel vara uppdrag.

Högskolans företrädare framhöll att det kommer att bli mycket svårt att rekrytera kompetenta lärare till tekniksektorn.

Högskolan i Kristianstad samarbetar på flera områden med institutioner vid universitetet i Lund.

Högskolan i Skövde

FoU-verksamheten vid högskolan har en liten omfattning. Detta beror dels på att högskolan tillhör de yngsta, dels på att den bedriver verksamhet inom konkurrensutsatta områden, vilket gör det svårt att rekrytera personal som har kompetens att både undervisa och forska. Högskolan har ingen forskarutbildad lärare.

Högskolans FoU-verksamhet har genomgående avsatt projekt i anslutning till industriföretag, särskilt inom området elektronik och datorteknik. Forskning på eget programansvar förekommer ej.

Inom det datavetenskapliga området pågår en långsiktig planering med syfte att i samarbete med något universitet skapa en vidareutbildning som innefattar dels möjligheter till forskarutbildning (med viss del av utbildningen förlagd till Skövde), dels någon form av mastersutbildning.

Högskolan i Sundsvall/Härnösand

Högskolan i Sundsvall/Härnösand utvecklar kompetens inom följande områden: Systemteknik/Elektronik, Kemi/Materialteknik, Drift- och underhållsteknik/Produktionsteknik, Ekonomi och Systemvetenskap, Kommunikation, Lärarutbildning, Social- och beteendevetenskap samt Kulturvetenskap och humaniora. Forsknings- och utvecklingsarbete bedrivs i projektform i de nämnda områdena.

Inom den tekniska sektorn var 10 deltidforskare verksamma i åtta forskningsprojekt 1987/88. Tre forskningsprojekt drevs aktivt under samma verksamhetsår inom AES-sektorn. Inom det kulturvetenskapliga området har pågått projekt av olika slag, bl a uppbyggnad av en bebyggelsehistorisk databas. Vissa av projekten

bedrivs i samarbete med institutioner vid högskolor med fasta forskningsresurser, bl a universiteten i Umeå och Lund.

Huvuddelen av FoU-arbetet bedrivs utifrån en modell som innebär att det för varje forskningsprojekt finns en examinerator eller kontaktprofessor, som är knuten till en högskola eller ett universitet med fasta forskningsresurser. Regionalt finns en lokal handledare (ofta docentkompetent) och en eller flera doktorander. Doktoranderna rekryteras från högskolans lärare, bland studenter från högskolans egen grundutbildning och bland personer från yrkeslivet. En bakomliggande förhoppning är att doktoranderna efter avslutad utbildning skall stanna kvar vid högskolan.

Högskolans företrädare hävdade vid mitt besök bl a
att den använda modellen för forskning innebär en förstärkning av högskolesystemets forskningsresurser totalt;
att det är angeläget att antalet forskare ökar;
att det krävs basresurser motsvarande ca 200 000 kr per forskningsprojekt och år för att på rimlig tid kunna genomföra forskarutbildning;
att forskningsprojekten bidrar till att bredda kompetensen även för högskolans grundutbildning.

I fråga om balansen mellan forskning på eget programansvar och uppdragsforskning framhölls att den senare är av liten omfattning. Uppdragsforskning inom teknikområdet bedrivs vid en särskild stiftelse, som har ett nära samarbete med högskolan.

Högskolan gav uttryck för uppfattningen, att forskningsråden inte i tillräcklig grad beaktar de mindre och medelstora högskolornas intressen. I diskussionen med högskolans företrädare nämnde lärare att de haft anslag från forskningsråd när de var verksamma vid universitet och tekniska högskolor, men fått avslag när de sökt som verksamma i Sundsvall.

Högskolan framförde åsikten att medel för rörlig resurs skall anvisas högskolan, som emellertid för kvalitetskontroll är angelägen om att samarbeta med fakultetsnämnder. Högskolan i Sundsvall vill vara med i ett större nätverk och inte hänvisas till samarbete enbart med universitetet i Umeå, eftersom detta inte äger kompetens på alla de områden som högskolan bedriver FoU.

Högskolans företrädare vittnade om det intresse och de förväntningar högskolorna möter från det omgivande samhället. Regionen önskar en

mera kraftfull högskola, som har kompetens att bedriva en högklassig forskning.

Högskolan i Växjö¹

En stor del av högskolans FoU-arbete organiseras i nio programområden: (1) Arbetsmarknadspolitik, (2) Datorbaserade informationssystem, (3) Didaktik, (4) Entreprenörskap och företagsutveckling, (5) Kommunikation och språk, (6) Organisationsteori, (7) Regionalhistoria och regional utveckling, (8) Systemekonomi och (9) Transportekonomi med materialadministration. För forskningsaktiviteterna inom vart och ett av dessa programområden ansvarar en vetenskaplig ledare, som i regel är professor eller har motsvarande kompetens.

Enligt en vid högskolan genomförd enkät ägnar sig omkring hälften av lärargruppen åt forsknings- eller utvecklingsarbete i någon form. Fördelar man denna siffra på lektors- resp adjunktgruppen, framkommer det att närmare 60 % av lektorerna är forskningsaktiva, medan endast 32 % av adjunkterna är det. En viss skillnad mellan olika ämnesgrupper kan noteras: Forskningsaktiviteten (mätt i antalet forskningsaktiva lärare) är större vid de samhällsvetenskapliga, ekonomiska och juridiska institutionerna, medan den är något eller ibland mycket lägre vid övriga institutioner (svenska och samhällsorientering, naturvetenskap m fl). Vid de förra institutionerna är i medeltal 75 % av lärarna forskningsaktiva. Motsvarande värde för de senare institutionerna är 27 %.

De flesta av högskolans doktorander är lärare eller forskningsassistenter vid högskolan. Även ett antal yngre studerande har valt att ha högskolan i Växjö som bas för sina forskarstudier. Forskarutbildningen har tillkommit i huvudsak genom individuella initiativ och bedrivs i formell mening vid något universitet eller någon högskola med fasta forskningsresurser. Högskolan spelar emellertid, bl a som forskningsmiljö, en viktig roll för studenterna i deras utbildning.

¹Som underlag för beskrivningen av FoU vid högskolan i Växjö har i stället för verksamhetsberättelsen använts den av Göran Jense författade rapporten *Den nya högskolan. En rapport om Högskolan i Växjö* (1988). Rapporten redovisar detaljerat högskolans arbete. För redovisningen här står avsnittet om forsknings- och utvecklingsarbetet i centrum (s 39-50) samt den analys av FoU-arbetet som presenteras i avsnittet "Framtiden" (s 77-85). Information har även hämtats i broschyren "Forskning i samverkan".

Högskolans företrädare framhöll för mig vikten av att fasta anslag ges till de mindre och medelstora högskolorna för forskning. Att bedriva högklassigt forsknings- och utvecklingsarbete på externa medel ansågs som problematiskt. En väg att gå, sade man, vore att ordentligt öka den "rörliga resursen" och därigenom ge högskolorna ett väsentligt fast stöd för FoU.

Högskolan i Växjö tänker sig för egen del att en samordnande instans inrättas, vars funktion främst skulle vara att (1) verka för bättre lokaler för forsknings- och utvecklingsändamål, (2) verka för en kraftsamling ifråga om fördelningen och användningen av den rörliga resursen för forskning, (3) verka för inrättandet av doktorandtjänster, lokaliserade till högskolan, (4) organisera doktorandkurser lokalt vid högskolan, (5) utveckla högskolans kontakter nationellt och internationellt, (6) utveckla en FoU-profil för högskolan, (7) verka för att beviljade medel för doktorandtjänster och tjänstledigheter för forskning utnyttjas rätt.

Vid mitt besök framförde högskolans företrädare att varken fakultetskollegier eller fakultetsnämnder är instanser att slå vakt om för de mindre och medelstora högskolornas del. Det meddelades att högskolan begärt att få representation i fakultetsnämnder, men att förslaget avvisats. En bidragande orsak till att fakultetsnämnderna visar så ringa intresse för högskolans frågor kan vara att högskolan syftar till mångvetenskaplig verksamhet, medan universitetet syftar till "ämnesmaximering".

Högskolans företrädare redogjorde för arbetet med att bygga upp forskningen om småföretagsamhet. Detta arbete hade nu lett till att samhällsvetenskapliga fakulteten och universitetet i Lund beslutat om att med stöd av medel som högskolan erhållit under en treårsperiod inrätta en extra tjänst som professor. Professorn förutsättes tjänstgöra i Lund (20%) men huvudsakligen i Växjö (80%). Man bedömde det som sannolikt att med ett större antal professorer skulle forskningen på eget programansvar öka väsentligt. Därmed skulle högskolan med framgång kunna konkurrera om medel från forskningsråden. Som en förklaring till att högskolan ännu inte fått något omfattande stöd från forskningsråden angavs, att högskolan saknar den status som toptjänster ger.

Ett allvarligt strukturellt problem vid en högskola utan fasta forskningsresurser sades vara, att det är svårt att bevara en kompetens som med möda byggts upp. Medarbetare i forskningsprojekt lockas att gå över till institutioner med fasta forsknings-

resuser och högskolan har små förutsättningar att brygga över en tillfällig svacka i tilldelade forskningsmedel.

Högskolans företrädare ansåg att medlen för rörlig resurs skall tilldelas högskolan, som också bör fördela medlen mellan lärarna. Man betonade emellertid att man var angelägen att fakultetsnämnderna medverkar i bedömningen av de sökandes kompetens.

Kontaktskapande medel har använts till att knyta en professor vid Arbetslivscentrum till högskolan som har till uppgift att bygga upp ett särskilt angeläget forskningsområde.

Högskolan i Örebro¹

En stor del av den forskning som bedrivs vid högskolan i Örebro är organiserad i olika centrumbildningar. Högskolan har haft goda förutsättningar att bilda sådana eftersom enheten inte är alltför stor, något som anses underlätta kontakter över ämnes- och institutionsgränser. I högskolans forskningspresentation omnämns följande centrumbildningar: (1) Centrum för forskning kring byggd miljö, social planering och kommunal politik, (2) Centrum för kvinno- och jämställdhetsstudier, (3) Centrum för hälsa i arbetslivet, (4) Centrum för lokalhistoria, (5) Centrum för forskning och metodutveckling i statistik, (6) Centrum för samhällsarbete, (7) Centrum för skol- och utbildningsadministration och (8) Centrum för hälso- och sjukvårdsadministration.

Inom samtliga centrumbildningar bedrivs flera projekt av olika storlek och inriktning, vilka förhållandevis ofta har extern finansiering från forskningsråd, Riksbankens jubileumsfond eller sektorsorgan. En del av projekten har dessutom anknytning till det internationella forskarsamhället. Forskningen vid högskolan omsätter ungefär 6 miljoner kronor, medan uppdragsforskningens volym uppgår till ca 4 miljoner kronor.

En genomgång av institutionernas forskningsprojekt visar att ett femtiotal doktorander är knutna till dessa. Sju av doktoranderna uppbär utbildningsbidrag.

Högskolan försöker på olika sätt anknyta sin forskning till lokalsamhället. Inom projektet "Örebro historia" låter man t ex en

¹Beskrivningen bygger på de uppgifter som lämnas i den av FoU-gruppen vid högskolan i Örebro utgivna rapporten "Forskning vid Högskolan i Örebro" samt olika forskningspresentationer.

referensgrupp med representanter för kommun, landsting och föreningar ingår för att därigenom förankra verksamheten hos de tänkta avnämarna. Ett annat medel för att utveckla högskolans FoU-relation till samhället utgör "Länsforskningskommittén". I denna ingår förutom representanter för högskola, landsting, kommuner och länsstyrelse, också representanter för löntagare och arbetsgivare, handelskammare samt utvecklingsfonden. Länsforskningskommittén är en ideell förening som i begränsad omfattning ställer resurser till förfogande för initiering av projekt, t ex i form av utarbetande av projektplaner och ansökningar om forskningsanslag. I övrigt försöker kommittén säkerställa extern finansiering av angelägna forsknings- och utvecklingsprojekt via myndigheter och forskningsfonder.

Högskolan utvecklar för närvarande ett samarbete med regionsjukhuset i Örebro vad gäller forskning och forskarutbildning. De områden som är föremål för ett direkt forskningssamarbete är framför allt social- och yrkesmedicin. Dessutom driver högskolan tillsammans med Vårdhögskolan ett halvt dussin forskningsprojekt. På ett likartat sätt utvecklar man forsknings- och forskarutbildnings-samarbete med SCB, som till sin huvuddel är lokaliserad till Örebro.

I detta sammanhang hör också forskningsstiftelsen "Origo" hemma. Denna skall främja den tekniska utvecklingen inom länet, bl a genom etablerandet av en företagsgrupp, som i anknytning till högskolan skall arbeta med forskning och utveckling. Stiftelsen är bildad av länsstyrelsen, landstinget, kommunförbundet och högskolan.

Högskolans allmänna strategi för utveckling av forskning utgår från den existerande basämneskompetensen och den forskning som redan etablerats i anslutning till denna. Detta får till följd att högskolan undviker att adjungera professorer till för högskolan "jungfruliga" forskningsfält i hopp om att dessa skall initiera en ny verksamhet. I stället drar de etablerade forskargrupperna till sig kompetens utifrån. Ett exempel på denna utveckling är forskningen kring arbetsmiljöfrågor, som genom en satsning från arbetsmiljöfonden fått en professor knuten till sig.

Högskolans företrädare menade att knytningen till fakulteterna är en ren skrivbordsprodukt utan reellt innehåll. Högskolan i Örebro vill således fullständigt frigöra sig från universitetet i Uppsala och önskar att själv få disponera sina anslag och resurser. Exempel gavs på fakultetsnämndsbeslut angående fördelningen av den rörliga resursen mellan universitetet och högskolorna som medfört att högskolornas lärare aldrig kan konkurrera om medel utöver den fastställda

miniminivån. Högskolan såg inte någon fördel i att den har representation i fakultetsnämnderna.

Högskolans företrädare gav flera exempel på samverkan med forskargrupper vid andra universitet än Uppsala och poängterade hur olyckligt det skulle vara med en stark bindning till *ett* enda universitet. Forskningsmetodiska motsättningar kan t ex föreligga och omöjliggöra samarbete mellan institutioner vid en högskola och dess "moderuniversitet".

Högskolan i Östersund¹

FoU-verksamheten vid högskolan domineras av uppdragsforskning. Denna är inriktad på projekt kring rening av torv, äldreomsorg, kooperativ barnomsorg samt konsekvenser av företagsomstrukturering. Sektorsforskningen består av relativt små projekt, med undantag för några forskares medverkan i det s k "Stockholmsprojektet", som behandlar arbetsmarknadsfrågor.

För att skapa en forskningsmiljö söker högskolan att organisera FoU-verksamheten i olika tvärvetenskapliga s k temaområden. Syftet är att öka samarbetsmöjligheterna, stärka kompetensen och förbättra FoU-miljön vid högskolan. De teman som för närvarande är aktuella är (1) Ekonomi och fördelningsfrågor, (2) Livsstilar och livskvalitet samt (3) Information och kommunikation. Ytterligare några teman för framtida utveckling kan urskiljas: (a) Näringsliv och regional utveckling (inklusive turismfrågor), (b) Omsorgsforskning, (c) Expert-system inom teknikområdet och (d) Praktisk ekologi.

En enkät som genomförts vid högskolan visar att 19 av de anställda som saknar doktorskompetens deltar i forskarutbildning; ytterligare 17 är intresserade av att påbörja en forskarutbildning. Man önskar emellertid att någon form av åtgärder sätts in för att underlätta studiernas praktiska genomförande. Sker inga förändringar i dessa avseenden, sägs det vidare i den rapport i vilken enkäten redovisas, kommer förmodligen flertalet av dessa potentiella forskarstudenter aldrig att påbörja några forskarstudier. Högskolan anser att om de rätta förutsättningarna skapas kan gruppen av forskarstuderande däremot förväntas bli större.

¹Redogörelsen utgår i huvudsak från den beskrivning av högskolans FoU som ges i rapporten "Högskolan i Östersund. Utvecklingsförslag september 1988".

Högskolans företrädare framhöll vid mitt besök att det främst är på två punkter som åtgärder bör sättas in. För det första pekade man på det stora hinder som ekonomin utgör. Doktorandstudier, sade man, kan inte med framgång bedrivas som en fritidssysselsättning. För det andra har man uppmärksammat miljöns betydelse. Enbart ekonomisk stimulans är inte tillräcklig. FoU-enheten bör ha den viktiga uppgiften att genom seminarier och doktorandkurser bidra till att skapa en kreativ miljö.

Inom flera ämnen föreligger intresse för doktorandstudier. Tre framtida doktorandgrupper är tänkbara: en i företagsekonomi, en i socialt arbete och en i systemvetenskap. Eventuellt kan det senare även bli aktuellt med en teknikgrupp.

Högskolans företrädare visade en betydande misstänksamhet mot forskningsråden, som man ansåg företräda universitetens och professorskårens intressen. Man pekade också på de stora svårigheter och kostnader som var förenade med samarbetet med fakultetsnämnder och fakultetskollegier. Att delta i sammanträden med fakultetskollegierna i Umeå drar för högskolan en kostnad om 100 000 kronor per år.

Högskolan ser en möjlighet att utöka sin forskningsvolym genom samarbete inom regionen, t ex med Arméns tekniska skola i Östersund och Tekniska högskolan i Trondheim.

Sammanfattande synpunkter

Högskolorna är medvetna om att de måste ta ansvar för sin kompetensutveckling om de skall klara sig i en situation, där kvaliteten starkt betonas. De söker efter förmåga och tillgång till resurser underlätta lärarnas forskarutbildning: bidrag lämnas till resor till universiteten, till bokinköp och till täckande av kostnader för material, några högskolor har lyckats inrätta doktorandtjänster. Ett annat sätt att höja kvaliteten är att skapa forskningsmiljöer. Medlet blir då ofta att organisera FoU inom olika teman, centrubildningar eller programområden, vilkas inriktning bestäms företrädesvis av två ting: olika tillämpningsområden och grundutbildningens ämnesprofil.

En mera vittgående åtgärd är att skapa något som liknar en egen forskarutbildning: en del av studierna och forskningen förläggs till den egna högskolan. Härvid spelar forskargrupper med en vetenskaplig ledare från ett "moderuniversitet" stor roll. Några

högskolor har kommit så långt att de rekryterar forskarstudenter från den egna grundutbildningen.

Tabell 1. FoU-verksamhetens finansiering 1987/88 (tkr)

Högskola	D 15:1 ¹		Rörlig resurs	Råds- medel	Sektors medel	Statliga mynd	Kommun mynd	Närings- liv	Övriga ³	Summa
	D 28:32	D 28:32								
Borås	221	500	140	—	107	—	—	—	91	1095
Eskilstuna/Västerås	129	255	—	—	67	1544	900	—	300	3195
Falun/Boriänge	396	625	180	—	880	875	50	300	—	3306
Gävle/Sandviken	300	500	118	15	—	140	—	500	—	1573
Halmstad	220	550	180	10	474	1001	300	405	467	3607
Jönköping	465	600	279	—	719	1069	382	530	—	4044
Kalmar	485	500	360	—	50	850	1200	800	—	4245
Karlstad	535	800	813	790	1870	4375	1216	5106	379	15884
Kristianstad	280	500	154	—	—	325	—	300	—	1559
Skövde	160	561	—	—	—	226	378	58	—	1383
Sundsvall/Härnös.	415	1015	671	285	2200	833	353	—	1125	6897
Växjö	684	950	631	86	1254	136	844	1620	—	6205
Örebro	565	800	665	270	2796	2432	40	626	121	8315
Östersund	270	500	260	—	75	400	2011	—	—	3516
	5125	8656	4451	1456	10492	14206	7674	10245	2483	64788

Forskningens finansiering

Utredningen har undersökt hur högskolorna finansierar sin FoU-verksamhet. Högskolorna ombads att uppge i vilken omfattning följande källor finansierat deras FoU under verksamhetsåret 1987/88. Det betonades särskilt att verksamheter som utredningsuppdrag, uppdragsutbildning och pedagogiskt utvecklingsarbete skulle utelämnas från undersökningen.

- (1) Högskoleanslaget D 15:1, forskningsanknytning av grundläggande utbildning;
- (2) Högskoleanslaget D 28:3, högskolans kontaktorganisation m m;
- (3) Högskoleanslaget: den rörliga resursen;
- (4) Forskningsråden;
- (5) Sektorsorgan;
- (6) Statliga myndigheter, främst länsstyrelser;
- (7) Kommunala myndigheter och landsting;
- (8) Näringsliv;
- (7) Övriga finansiärer, stiftelser, donationer, etc.

Undersökningens resultat sammanfattas i tabell 1 och 2.

Tabell 2. FoU-verksamhetens finansiärer, procentuell fördelning

Högskola	Högskole- anslag	Råds- medel	Sektors- medel	Externa medel*	FoU- andel**
Borås	81,3	—	10,1	8,6	2,1
Eskilstuna/Västerås	12,0	—	2,1	85,9	6,8
Falun/Borlänge	36,3	—	26,6	37,1	7,3
Gävle/Sandviken	58,4	0,9	—	40,7	3,7
Halmstad	26,3	0,3	13,1	60,2	15,9
Jönköping	33,2	—	17,8	48,9	13,0
Kalmar	31,7	—	1,2	67,1	7,1
Karlstad	13,5	4,9	11,8	69,7	15,4
Kristianstad	59,9	—	—	40,1	4,1
Skövde	52,1	—	—	47,9	5,6
Sundsvall/Härnös.	30,5	4,2	31,9	33,5	9,3
Växjö	36,5	1,4	20,2	41,9	8,3
Örebro	24,4	3,2	33,6	38,1	14,5
Östersund	29,3	—	2,1	68,6	9,8
Samtliga	28,1	2,2	16,2	53,4	

*Medel från statliga och kommunala myndigheter samt näringsliv och övriga finansiärer.

**FoU-verksamhetens andel av den totala medelsförbrukningen 1987/88.

Högskolornas FoU har olika omfattning och grundas i olika utsträckning på högskoleanslag respektive externa anslag. Medan Högskolan i Borås finansierar över 80 % av sin FoU över högskoleanslaget, står detta anslag för endast 12 % av FoU vid Högskolan i Eskilstuna/Västerås. När man slår samman samtliga

högskolors FoU visar det sig att cirka 28 procent av denna bekostas med högskolans egna medel.

Av högskolornas samlade medel för FoU kommer endast 2 % från de nationella forskningsråden. De flesta mindre och medelstora högskolor har inga anslag från forskningsråden. Högskolan i Karlstad, som är den högskola som mottar störst anslag från forskningsråden, finansierar närmare 5 % av sin FoU med sådana medel.

Medel från sektorsorgan finansierar drygt 16 % av högskolornas samlade FoU-verksamhet. Tre av högskolorna har inte erhållit anslag från något sektorsorgan. För Högskolan i Örebro spelar sektorsmedlen en stor roll och finansierar drygt 33 % av högskolans FoU.

53 % av högskolornas samlade FoU finansieras genom externa medel från myndigheter, företag och övriga finansiärer. Den minsta andelen externfinansiering av det här slaget har Högskolan i Borås med drygt 8 %. Högskolan i Eskilstuna/ Västerås finansierar däremot mer än 85 % av FoU-verksamheten på detta sätt. Högskolan i Karlstad redovisar betydande belopp från finansiärer av detta slag.

Av höger kolumn i tabell 2 framgår FoU-verksamhetens andel av högskolornas totala medelsförbrukning. Variationen är som synes stor. Högskolan i Borås redovisar en FoU-andel om 2 %, medan närmare 16 % av medelsförbrukningen vid Högskolan i Halmstad gått till FoU.

*

En obetydlig del av högskolornas FoU bedrivs med medel som erhållits efter ansökningar hos de nationella forskningsråden. Av detta följer att en mycket ringa del av de mindre och medelstora högskolornas FoU granskas och bedöms enligt inomvetenskapliga kriterier; i stället bestäms forskningens inriktning och innehåll av avnämaren utanför vetenskapssamhället.

En genomgång av de nationella forskningsrådets (FRN, HSFR, NFR samt Riksbankens jubileumfond) projektkataloger och verksamhetsberättelser från de tre senaste verksamhetsåren visar att anslagen till de mindre och medelstora högskolorna är utomordenligt få och utgör en mycket liten del av de anslag som dessa forskningsråd givit. Detta är en iakttagelse som ligger i linje med de resultat som redovisas i rapporten "Svensk sektorsforskning" (Ds 1989:3).

Högskolorna och lärarnas vetenskapliga kompetens

För att kunna ge en bild av de mindre och medelstora högskolorna som forskningsmiljöer genomfördes en undersökning av hur många av deras högskolelektorer och högskoleadjunkter som har doktorskompentens eller genomgår forskarutbildning.

Högskolelektorerna redovisas i tre grupper:

- (1) lektorer som avlagt doktorsexamen eller har motsvarande kompetens
- (2) lektorer som ej avlagt doktorsexamen och som deltar i forskarutbildning
- (3) lektorer som ej avlagt doktorsexamen och som inte deltar i forskarutbildning

Lektorerna i grupp (1) är förordnade jämlikt högskoleförordningens 19 kap 24 §, medan lektorer i grupperna (2) och (3) är förordnade jämlikt 19 kap 43 § moment 9. Detta innebär att de förra uppfyller behörighetskraven för befattningen som högskolelektor, medan de senare saknar föreskriven behörighet och därför förordnas för högst ett år i taget.

Högskoleadjunkterna delas in i två grupper: de som deltar resp de som inte deltar i forskarutbildning.

Undersökningens resultat skall tolkas som en *skattning* av lärarnas vetenskapliga kompetens. Den operationalisering som här gjorts är en bland flera möjliga. Huvudsyftet har framförallt varit att beskriva forskartätheten vid högskolorna för att därigenom få en uppfattning om deras potential som forskningsmiljöer. Ingen särbehandling har gjorts av utbildningssektorer inom vilka forskarutbildning av tradition spelar en liten roll. Det bör emellertid omnämnas att adjunkter i ämnesmetodik (motsvarande) inte tagits med i undersökningen. Detta av den anledningen att deras meritering går via annan karriär än forskarens.¹ Med andra beräkningsgrunder skulle sålunda resultaten i vissa detaljer kunna förändras — huvuddragen skulle dock med största säkerhet bestå.

Undersökningens resultat presenteras i tabellerna 3 - 8.

Tabell 3. Antalet lektorer fördelat på behöriga resp ej behöriga. Ej behöriga uppdelade på dem som deltar resp ej deltar i forskarutbildning

Högskola	Antal lektorer	Behöriga	Ej behöriga	
		%	Deltar ej i fo-utb %	Deltar i fo-utb %
Borås	14	42,8	28,6	28,6
Eskilstuna/Västerås	36	27,8	52,8	19,4
Falun/Borlänge	27	48,1	29,6	22,2
Gävle/Sandviken	18	66,6	22,2	11,1
Halmstad	17	58,8	29,4	11,7
Jönköping	27	51,8	44,4	3,7
Kalmar	35	62,8	28,6	8,6
Karlstad	71	74,6	7,0	18,3
Kristianstad	17	70,6	11,8	17,6
Skövde	11	-	63,6	36,4
Sundsvall/Härnös.	43	58,1	25,6	16,3
Växjö	66	75,8	16,6	7,5
Örebro	71	67,6	15,5	16,9
Östersund	49	38,8	26,5	34,7
	502	58,6	24,3	17,1

Av tabell 3 framgår det att drygt 58 % av lektorsbefattningarna är besatta med behöriga lärare, om man ser till samtliga högskolor. Variationen mellan högskolorna är stor. Högskolan i Skövde har ingen behörig lektor. Vid högskolan i Eskilstuna/Västerås utgör de behöriga lektorerna knappt 28 % av lektorskåren, medan de vid högskolan i Växjö utgör över 75 %.

Även ifråga om deltagande i forskarutbildning finns det stora skillnader mellan högskolorna. Vid högskolan i Jönköping deltar endast cirka 7 % av de icke behöriga lektorerna i forskarutbildning. Motsvarande siffra för Högskolan i Karlstad är 72 %. Slår man samman samtliga högskolor deltar omkring 40 % av de icke behöriga lektorerna i forskarutbildning, ett tal som kan beräknas med utgångspunkt i tabell 3. Dock bör nämnas att utredningen ej undersökt vilken aktivitetsgrad i forskarutbildningen dessa lektorer har.

Tabell 4. Antalet adjunkter samt andelen som deltar i forskarutbildning

Högskola	Antal adjunkter	Deltar i fo-utb %
Borås	17	52,9
Eskilstuna/Västerås	32	9,4
Falun/Borlänge	32	15,6
Gävle/Sandviken	28	17,8
Halmstad	15	40,0
Jönköping	16	25,0
Kalmar	29	13,8
Karlstad	104	32,7
Kristianstad	29	37,9
Skövde	6	33,3
Sundsvall/Härnös.	47	12,8
Växjö	79	27,8
Örebro	48	39,6
Östersund	12	66,6
	494	27,9

Av tabell 4 framgår i vilken utsträckning högskoleadjunkterna deltar i forskarutbildning. Även här är spridningen stor. Vid högskolan i Eskilstuna/Västerås deltar drygt 9 % av adjunkterna i forskarutbildning. Störst andel adjunkter i forskarutbildning uppvisar högskolan i Östersund med drygt 66 %. Av högskolornas samtliga adjunkter är 28 % engagerade i forskarutbildning.

När man skall bedöma en högskolas vetenskapliga kompetens är det viktigt att känna till hur stor del av högskolans lärare - högskolelektorer och högskoleadjunkter - som har genomgått forskarutbildning. I tabell 5 anges lektorernas och adjunkternas andel av lärarkåren samt de forskarutbildades andel av lärarna vid högskolorna.

Tabell 5. Lärarna fördelade på lektors- resp adjunktstjänster samt andelen forskarutbildade lärare

Högskola	Lektorer %	Adjunkter %	Forskarut- bildade lärare %
Borås	45,2	54,8	19,3
Eskilstuna/Västerås	53,0	47,0	14,7
Falun/Borlänge	46,8	53,2	22,0
Gävle/Sandviken	39,1	50,9	26,1
Halmstad	53,1	46,9	31,3
Jönköping	62,8	37,2	32,6
Kalmar	45,3	54,7	34,4
Karlstad	39,6	60,4	30,8
Kristianstad	47,0	53,0	26,1
Skövde	64,7	35,3	0,0
Sundsvall/Härnös.	47,8	52,2	26,1
Växjö	35,5	64,5	34,4
Örebro	59,3	40,7	40,3
Östersund	81,3	18,7	31,1
	50,4	49,6	29,5

Sammantaget gäller för högskolorna att lärarkåren består av två ungefärligen lika stora grupper: ca 500 lektorer och 500 adjunkter. I förhållande till denna genomsnittliga fördelning med hälften lektorer och hälften adjunkter framstår Östersund som extrem ifråga om övervikt för lektorer. Denna övervikt står dock inte i proportion till andelen forskarutbildade lärare vid högskolan i Östersund, som relativt sett är låg: endast var tredje lärare har forskarutbildning. Störst andel forskarutbildade lärare har högskolan i Örebro, och den minsta andelen (0 %) uppvisar Skövde. Det bör anmärkas att den faktiska andelen forskarutbildade lärare i många fall är mindre än vad som framkommer här, eftersom lärarna i ämnesmetodik (motsvarande) inom undervisningssektorn inte ingår i undersökningen.

En annan sida av lärarnas vetenskapliga kompetens i formellt hänseende är hur den fördelar sig mellan olika ämnesgrupper. För att undersöka denna kategoriserades de i undersökningen ingående lärarna i sex ämnesgrupper: (1) humaniora, (2) samhällsvetenskap, (3) psykologi-pedagogik, (4) ekonomi-juridik (5) naturvetenskap och (6) teknik. För de flesta ämnen gäller att det inte är någon svårighet att avgöra till vilken av dessa grupper de hör. Ett klargöranden är dock på sin plats. Humaniora täcker de språkliga och historiska ämnena samt religionsvetenskap.

Tabell 6. Antalet lektorer inom olika ämnesgrupper fördelat på behöriga resp ej behöriga. Ej behöriga uppdelade på dem som deltar resp ej deltar i forskarutbildning

Ämnesgrupp	Antal lektorer	Behöriga		Ej behöriga	
		%	Deltar ej i fo-utb		Deltar i fo-utb
			%	%	
Humaniora	55	94,5	—	5,5	
Samhällsvetensk	101	58,4	17,8	23,8	
Psykologi-Pedagogik	49	91,8	—	8,2	
Ekonomi-Juridik	124	39,5	29,0	31,5	
Naturvetenskap	76	86,8	6,6	6,6	
Teknik	97	23,7	64,9	11,3	
	502	58,6	24,3	17,1	

Störst andel behöriga lektorer har humaniora; drygt 94 % av lektorerna av humanisterna har forskarutbildning. Den minsta andelen uppvisar teknikområdet med knappt 24 %. Inom humaniora och psykologi-pedagogik deltar samtliga icke behöriga lektorer i forskarutbildning. Motsvarande siffra för teknikgruppen är drygt 11 %.

Tabell 7. Antalet adjunkter inom olika ämnesgrupper samt andelen adjunkter som deltar i forskarutbildning

Ämnesgrupp	Antal adjunkter	Deltar i fo-utb %
Humaniora	75	22,7
Samhällsvetensk	127	42,5
Psykologi-Pedagogik	80	32,5
Ekonomi-Juridik	63	44,4
Naturvetenskap	66	6,1
Teknik	83	8,4
	494	27,9

Störst andel forskarstuderande adjunkter hittar man inom det ekonomisk-juridiska området (44 %). Den minsta andelen uppvisar de naturvetenskapliga ämnena.

Tabell 8. Andelen lektorer resp adjunkter samt andelen forskarutbildade lärare inom olika ämnesgrupper

Ämnesgrupp	Lektorer %	Adjunkter %	Forskarut- bildade lärare %
Humaniora	43,8	56,2	40,0
Samhällsvetensk	45,7	54,3	25,8
Psykologi-Pedagogik	41,6	58,4	34,8
Ekonomi-Juridik	68,0	32,0	26,2
Naturvetenskap	60,5	39,5	46,5
Teknik	54,5	45,5	12,7
	50,4	49,6	29,5

I tabell 8 redogörs för andelen lektorsbefattningar resp adjunktsbefattningar och andelen forskarutbildade lärare inom de olika ämnesgrupperna. Störst andel lektorer har den ekonomisk-juridiska ämnesgruppen, som samtidigt uppvisar den lägsta andelen forskarutbildade. Den minsta andelen lektorer återfinns i psykologi-pedagogik. Den största andelen forskarutbildade lärare uppvisar naturvetenskapen, den minsta teknikgruppen.

*

Skillnaderna mellan högskolorna när det gäller lärarnas vetenskapliga kompetens beror med viss sannolikhet på att de som utbildningsinstitutioner har olika historiska förutsättningar: Några har tidigare varit universitetsfilialer, andra har sitt ursprung i lärarseminarier. Deras olika bakgrund ger dem olika förutsättningar att skapa en vetenskapligt inriktad miljö.

Förhållanden på arbetsmarknaden och lärargruppens ålderssammansättning har betydelse i ett sammanhang som detta. Det stora antalet lektorsbefattningar och det lilla antalet forskarutbildade lärare inom tekniksektorn kan sannolikt förklaras utifrån konkurrensen om kompetent arbetskraft. Det stora antalet behöriga lektorer inom humaniora förklaras av att tillgången på kompetenta personer är god. Till ledigförklarade lektorsbefattningar i humanistiska ämnen har hittills ofta funnits flera kompetenta sökande; högskolorna har inte behövt tillgripa lektorsbefattningen för att kunna ge en konkurrenskraftig lön.

Framtida överväganden vad gäller stöd till forskning vid högskolorna och lärarnas forskarutbildning måste således utgå från att både högskolor och ämnesgrupper i flera avseenden skiljer sig åt och har hunnit olika långt i sin utveckling.

Stöd till lärares forskning

Stödet till de mindre och medelstora högskolornas FoU och lärarnas forskning och fortbildning ges under tre olika anslag: den rörliga resursen, vilken redovisas under fakultetsanslagen (D 16, D 19 och D 23), Forskningsanknytning av grundläggande högskoleutbildning (D 15) samt Vissa särskilda utgifter för forskningsändamål (D 28).

I detta avsnitt redovisas omfattningen på dessa medel och hur de fördelats mellan högskolorna.

Den rörliga resursen

Den s k rörliga resursen tillkom i samband med att den nya arbets- och tjänsteorganisationen för lärare i den statliga högskolan infördes. Med reformen ville man uppnå att fler högskolelärare skulle kunna medverka i forskning inom ramen för sin tjänst. Enligt regeringens proposition skulle medlen fördelas av högskolestyrelsen efter förslag från fakultetsnämnder vid högskoleenheter med fasta resurser för forskning. Anvisade medel var avsedda för samtliga högskoleenheter i regionen. Genom statsmakernas beslut har de mindre och medelstora högskolorna under en försöksperiod tillförsäkrats en viss del av anslaget för rörlig resurs. Föredragande statsråd framhöll i budgetpropositionen 1985/86 att berörda lärarkategorier oavsett högskola bör "kunna få någorlunda lika möjligheter att ägna sig åt s k kompetensuppehållande forskning". Medlen skall därför fördelas mellan de olika fakulteterna och högskoleenheterna med beaktande av det totala antalet anställda i de berörda tjänstekategorierna.

Handhavandet av den rörliga resursen regleras genom förordningen om utnyttjande av medel för högskolelektorers och högskoleadjunkters forskning (SFS 1987:608). Sammanfattningsvis gäller att ansökningar från lärare vid de mindre och medelstora högskolorna bedöms vid den högskola med fasta forskningsresurser till vilken deras högskola hör enligt bil 10 a i högskoleförordningen.

Vid tiden för tilldelningen inför budgetåret 1988/89 förelåg ännu inte några detaljerade anvisningar för tillämpningen av förordningen. I förordningen stadgas att UHÄ skall utforma sådana. I avvaktan på anvisningar har de berörda högskoleenheterna redan tidigare i några fall utarbetat egna anvisningar. En undersökning av hur den rörliga resursen hanterats publicerades av UHÄ i maj 1988 ("Den rörliga resursen för forskning", arbetsrapport från utredningssektionen 17).

Den rörliga resursen för kompetensuppehållande forskning är enligt rapporten förhållandevis begränsad. En annan aspekt, som dock inte utvecklas i UHÄ:s rapport, är att fördelningen av den rörliga resursen är arbetskrävande ur forskningsadministrativ synpunkt. De faktiskt utdelade beloppen är små, om man ser till det arbete som på olika nivåer krävs för att fördela dem — särskilt gäller detta medlen till de mindre och medelstora högskolorna.

Läsåret 1988/89 fördelades till de mindre och medelstora högskolorna sammanlagt drygt 4,7 miljoner kronor.

Tabell 9. Fördelning av rörlig resurs

	Anslag	Summa
Lunds Universitet		
Halmstad	192 000	
Kalmar	400 000	
Kristianstad	165 000	
Växjö	633 000	1 390 000
Göteborgs Universitet		
Borås	111 899	
Karlstad	754 608	
Skövde	-	866 507
Linköpings universitet		
Jönköping	296 000	296 000
Uppsala Universitet		
Eskilstuna/Västerås	217 000	
Falun/Borlänge	246 000	
Gävle/Sandviken	212 000	
Örebro	665 000	1 340 000
Umeå Universitet		
Sundsvall/Härnösand	543 000	
Östersund	286 000	829 000
		4 721 507

Medlen för forskningsanknytning och högskolans kontaktorganisation

Anslagen D 15 Forskningsanknytning av grundläggande högskoleutbildning samt konstnärligt utvecklingsarbete (anslagspost 1) och D 28 Vissa särskilda utgifter för forskningsändamål (anslagspost 3: Högskolans kontaktorganisation m m) är intressanta att undersöka i sammanhanget, eftersom båda anslagen kan användas till att underlätta lärares forskarutbildning och till att utarbeta ansökningar till forskningsråd.

Tabell 10. Fördelning av D 15:1 1988/89 till de mindre och medelstora högskolorna

Borås	250 000
Eskilstuna/Västerås	213 000
Falun/Borlänge	399 000
Gävle/Sandviken	320 000
Halmstad	220 000
Jönköping	490 000
Kalmar	517 000
Karlstad	607 000
Kristianstad	298 000
Skövde	160 000
Sundsvall/Härnösand	410 000
Växjö	729 000
Örebro	602 000
Östersund	288 000

Summa 5 503 000

D 15:1 fördelas av UHÄ i linje med regionstyrelsernas tidigare beslut. Anslaget uppgår 1988/89 till 15 486 000. De mindre och medelstora högskolorna tilldelades 5,5 miljoner .

Tabell 11. Fördelning av 28:3 1988/89

Beslut	880701	881031	881222	
Borås	550 000	50 000		
Eskilstuna/Västerås	550 000	25 000		
Falun/Borlänge	550 000		30 000	
Gävle/Sandviken	550 000			
Halmstad	550 000	50 000		
Jönköping	550 000	50 000		
Kalmar	550 000		30 000	
Karlstad	950 000	50 000		
Kristianstad	550 000		30 000	
Skövde	550 000	25 000		
Sundsvall/Härnösand	950 000			
Växjö	950 000		30 000	
Örebro	950 000	25 000		
Östersund	550 000			
Summa	9 300 000	275 000	150 000	9 725 000

Anslaget D 28:3 fördelas i motsats till D 15:1 efter ett ansökningsförfarande. Vid genomgång av ansökningarna har enbart en noterats som gäller *direkt* stöd till forskarutbildning. Bristen på adekvata ansökningar kommenteras för övrigt i UHÄ:s skrivelse 1988-10-31: "Årets ansökningar om medel ur D 28:3 handlar tyvärr i allför få fall om sådant som medlen är avsedda för. Flertalet högskolor har lagt tyngdpunkten i sina ansökningar på 'projekt' vilka mer eller mindre direkt har med den reguljära utbildningen att göra. Av regleringsbrevet framgår att medlen skall användas för kontaktskapande verksamhet riktad mot omvärlden eller högskolor med fast forskningsorganisation, för kostnader vid planering av projekt, för utarbetandet av ansökningar om forskningsanslag, för seminarier i anslutning till projekt samt för forskarutbildning av lärare vid högskolor utan fast forskningsorganisation." Mot denna bakgrund ansåg UHÄ sig inte kunna dela ut hela anslaget utan anmodade högskolorna att inkomma med nya ansökningar. Medel grundade på dessa kompletterande ansökningar utdelades 1988-12-22.

Utredningen skall enligt direktiven redovisa hur anslaget D 28:3 använts. Högskolorna har därför anmodats redovisa en budget för tilldelade medel. Av högskolornas redovisning framgår att medlen i huvudsak går till fasta utgifter för högskolornas kontaktsekretariat och utarbetandet av projekt eller projektansökningar gällande teknik-

och kunskapsspridning. I något fall talas om stöd till forskargrupper (vetenskaplig ledning och utarbetande av forskningsprogram). I andra fall har medlen använts för deltagande i och resor till konferenser samt anordnande av kurser. Högskolan i Gävle/Sandviken avser använda 150 000 kronor för stöd till forskarutbildning av anställda vid högskolan.

Genomgången indikerar således att endast en mindre del av anslagen används som stöd till forskarutbildning.

4. Högskolorna som vetenskaplig och regional resurs

I föregående kapitel redogjordes för ett material, som belyser vissa verksamheter vid högskolorna, främst forskningen, samt lärarnas formella kompetens i vetenskapligt hänseende. Detta material jämte synpunkter som jag inhämtat vid besök på högskolorna och universiteten ligger till grund för den följande analysen. Syftet är att få en bild av utvecklingspotentialen vid högskolorna så att förslag kan formuleras som stärker deras verksamhet och särskilt forskningen. Därutöver gäller det emellertid att få en uppfattning om vilka de långsiktiga och strukturella problem är som hindrar en kraftfull utveckling i kvalitativt hänseende vid högskolorna.

I närmast följande avsnitt diskuteras vilka åtgärder som bör vidtas för att öka lärarnas möjlighet att följa den vetenskapliga utvecklingen och ger dem tillfälle höja sin kompetens. Avsnittet därefter handlar om högskolornas förhållande till universiteten, forskningsråden och vetenskapssamhället i övrigt. Slutligen diskuteras högskolornas relation till samhället i övrigt: statliga organ, kommuner, landsting och näringsliv.

Lärarna

Lärarnas kompetens

Vid de mindre och medelstora högskolorna finns följande lärartjänster: tjänst som adjungerad professor, forskarassistent, högskoleadjunkt och högskolelektor. Det bör anmärkas, att sådan tjänst som professor som tillsätts med förordnande av rektorsämbetet endast får inrättas vid högskola med fasta resurser för forskning.

Följande behörighetsregler gäller: Behörig till arvodestjänst som adjungerad professor är endast den som har sin huvudsakliga

verksamhet förlagd utanför högskolan. För behörighet till tjänst som högskoleadjunkt krävs grundläggande högskoleutbildning, till tjänst som högskolelektor doktorsexamen och till tjänst som forskarassistent doktorsexamen.

Av materialet i kapitel 3 framgår att 17 % av högskolelektorerna vid de mindre och medelstora högskolorna deltar i forskarutbildning och att drygt 40 % saknar föreskriven kompetens. Stora skillnader finns emellertid mellan olika högskolor och mellan olika ämnesgrupper. Andelen behöriga högskolelektorer är stor vid de tidigare universitetsfilialerna Växjö, Karlstad och Örebro.

Flertalet lektorer i humaniora, psykologi-pedagogik och naturvetenskap är behöriga och de flesta icke behöriga deltar i forskarutbildningen. Bland övriga samhällsvetare saknar närmare hälften av lektorerna behörighet. Ekonomer och tekniker uppvisar högst andel icke behöriga lektorer. En relativt stor del av de icke behöriga ekonomerna deltar i forskarutbildning, medan få tekniker tycks vilja skaffa sig formell behörighet.

Frågan om kompetens bör ses i ett vidare perspektiv än ett rent formellt. För högskolans vetenskapliga kompetens i stort är fördelningen mellan lektorat och adjunkturer betydelsefull. Utbildningssektorerna har olika traditioner. Inom lärarutbildningen har karriären till lärartjänst gått via tjänst som lärare i skolan och inte via forskarutbildning. Det är därför föga förvånansvärt att lärarutbildningen har en hög andel adjunkter och att endast ett litet antal av dem avser att forskarutbilda sig. Inom denna utbildningssektor finns dessutom företrädare för en uppfattning, som står relativt främmande för universitetstraditionen med dess betoning av det stora värdet i vetenskapligt arbete för undervisningens kvalitet på högskolan. Jag återkommer senare till denna fråga.

Ekonomutbildningarna har expanderat synnerligen snabbt, varför det är förklarligt att många lektorat besatts med ej behöriga lärare. Till detta kommer att forskarutbildade ekonomer efterfrågas i samhället. Därför torde det även i framtiden bli mycket svårt att inom denna sektor rekrytera lärare med lektorskompetens. I en kritisk rapport har Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) nyligen föreslagit betydande förändringar i ekonomutbildningarna. IVA menar att flertalet ekonomstuderande skall hänvisas till en praktiskt inriktad utbildning, som ej siktar till att vara forskningsorienterad eller

forskningsförberedande. Denna utbildning skall, enligt IVA:s förslag, förläggas till de mindre och medelstora högskolorna. Det synsätt som framträder i rapporten avviker kraftigt från den uppfattning som finns uttalad i direktiven till min utredning.

De senaste åren har utbildningarna i teknik expanderat förhållandevis kraftigt vid de mindre och medelstora högskolorna. Regeringens proposition till vårriksdagen 1989 (prop 1988/89:90) om en tvåårig högskoleingenjörsexamen medför att antalet utbildningsplatser inom den tekniska sektorn kraftigt ökat. Vid ett bifall till propositionen blir bristen på formellt kompetenta lektorer markant. Reformen förutsätter att ett stort antal lärare vid gymnasieskolan successivt överflyttas till högskolan för att där ta hand om den nya ingenjörsutbildningen. Vid mina överläggningar på högskolorna har jag ofta mött synpunkten, att det blir en besvärlig uppgift för högskolornas ledning att överföra högskolans syn på utbildning till lärare i teknik med lång yrkesverksamhet inom ungdomsskolan.

I direktiven till min utredning framhålls, att all högskoleutbildning skall vila på vetenskaplig grund och att verksamheten inom högskolan måste vara av likvärdig kvalitet oavsett var den är lokaliserad. Lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna bör hålla kontakt med aktiva forskningsmiljöer och forska. Viktigare än lärarnas formella kompetens, som ju ofta endast beskriver förhållandet vid det tillfälle en tjänst tillsätts, är utan tvivel den reella kompetensen, som visas bl a genom forskningsaktiviteten vid högskolorna.

I kapitel 1 erinrade jag om hur kontakterna mellan grundutbildning och forskning löstes när universitetsfilialerna tillkom 1967. Lärarna vid universitetsfilialerna var då knutna till en institution vid moderuniversitetet och inom ämnesinstitutionernas ram bedrevs utvecklingsarbete under medverkan av lärare från såväl universitet som filial. Universitetsfilialernas lärare fick därigenom ofta en stark gemenskap med "sin forskningsinstitution". Många hade dessutom både studerat och varit lärare vid denna, vilket gav dem personkontakter och goda förutsättningar att följa forskningen genom att bl a vara en aktiv diskussionspartner när forskningsprojekt planerades.

Med tiden har förbindelserna blivit mindre täta mellan ämnesinstitutionerna vid universitetet och de vid högskolorna, de tidigare universitetsfilialerna inräknade. Till detta har, som flera lärare

framhållit, en rad omständigheter bidragit. De personliga banden blir efterhand svagare och det blir inte lika naturligt att delta i aktiviteterna vid den gamla moderinstitutionen. Lärarna vid högskolorna är inte alltid så välorienterade om forskningen vid moderinstitutionen att de utan vidare kan dra nytta av eller bidra till diskussionen vid seminarier. Åtskilliga lärare har skaffat sig sin utbildning vid den egna högskolan och har ringa kontakt med verksamheten vid universitetet. De har följaktligen inga gamla relationer att förlita sig till och har få eller inga personliga kontakter med forskare.

Även om den tidigare konstruktionen med universitetsfilialer bibehållits hade, har flera lärare framhållit, kontakterna mellan universitetsinstitution och filialinstitution med tiden troligen tunnats ut. De geografiska avstånden mellan högskolorna och universitetet är på många håll alltför stora för att i längden kunna överbryggas annat än tillfälligtvis och då gynnsamma omständigheter bidrar, som t ex i de fall då konkreta samarbetsprojekt ger resurser till resor och uppehålle på universitetsorten.

Med 1977 års högskolereform bröts de formella banden mellan respektive ämnesinstitutioner vid universitetet och de nya högskolorna. I stället angavs att samverkan skulle ske på fakultetsnivå. Till frågan om hur detta samarbete fungerat skall jag senare återkomma. Redan nu kan emellertid sägas att varken fakultetskollegier eller fakultetsnämnder tycks ha kunnat bidra till att skapa förutsättningar för högskolans lektorer att hålla kontakt med forskning.

Det är naturligtvis svårt att med säkerhet uttala sig om lektorernas möjlighet att vidmakthålla sin kompetens på en mindre eller medelstor högskola. Värdefulla synpunkter har lämnats till mig vid mina besök på högskolorna och bör nämnas. Genomgående har sagts att den forskning som den rörliga resursen ger upphov till inte kan värderas högt nog. Alla som med stöd av rörlig resurs kunnat forska några terminer tycks anse att denna forskningskontakt betyder mycket för undervisningens kvalitet. I flera fall, som bl a redovisades vid konferensen i Växjö om forskning vid de nya högskolorna, har forskning med stöd av rörlig resurs resulterat i nya kurser. Detta gäller t ex kurser i barnlitteratur vid högskolan i Kristianstad.

Lektorernas stora undervisningsskyldighet om cirka 400 timmar per läsår gör det svårt, sägs det, även för den mest ambitiöse att få tid över att regelbundet delta i forskning på den egna högskolan och ännu svårare på universitetet med den i de flesta fall tidskrävande resan dit. Detta förhållande ger den rörliga resursen större betydelse. Ett allmänt önskemål är att medlen till den rörliga resursen skall öka och anvisas direkt till högskolorna. Det förtjänar framhållas att för lärarna vid de norska distrikthögskolorna har andra villkor. De har en undervisningsskyldighet som är ungefär hälften så stor som deras svenska kollegor; de får därför tillmätas ha helt andra möjligheter att aktivt följa forskningens utveckling och inom tjänsten bedriva forskning. Det bör tillfogas, att Herneskommittén ser lärarna vid distrikthögskolorna som en i forskarsamhället underutnyttjad forskningspotential. Med förslaget om ett Norgenätverk vill kommittén knyta lärarna vid distrikthögskolorna till en bred, stimulerande och krävande forskningsmiljö.

Huvudtankarna i Herneskommitténs förslag är på många sätt tilltalande. Universitetslärares förhållandevis lägre undervisningsskyldighet i Norge gör emellertid att förutsättningarna där är annorlunda än hos oss. Därför kan inte Herneskommitténs förslag om ett nationellt nätverk utan vidare överflyttas. Jag återkommer senare till tankarna på att skapa ett nätverk också i Sverige.

Den lokala högskolan är studenternas studiemiljö. Den är också den miljö i vilken högskolans lärare under många år skall arbeta. Som jag framhöll i kapitel 1 handlar forskningsanknytning av grundutbildningen till stora delar om mentalitet, för att låna ett uttryck från modern historieforskning: Det gäller att öppna det vetenskapliga samtalet för studenten, att få honom eller henne att som sina egna skäl se de skäl för och emot ståndpunkter som konstituerar det vetenskapliga meningsutbytet.

I detta perspektiv är det en angelägen uppgift för varje högskola och särskilt för dess ledning, att målmedvetet bygga upp en intellektuell och vetenskapsorienterad miljö som är öppen för alla studenter och lärare. Därvid kan det inte vara ett framskjutet mål att varje utbildning och varje ämne skall ha sin egen forskningsöverbyggnad. Helheten har ett intresse av en rik och öppen forskningsorienterad verksamhet och detta måste sättas före de enskilda delarnas anspråk att få något som passar just dem.

Genom mina samtal på högskolorna har jag övertygats om att den vetenskapsorienterade kompetensen på de mindre och medelstora högskolorna inte kan bevaras genom att de forskarutbildade lärarna hänvisas till universiteten. Högskolorna har naturligtvis huvudansvaret för att deras utbildningskompetens bevaras också i en forskningskontext. Detta kan bli ske genom att högskolorna själva skapar goda vetenskapsbaserade miljöer. Men också deras uppdragsgivare har ett ansvar för att de ges tillfälle och resurser att få sådana till stånd. Därvid är en genomtänkt användning av den rörliga resursen för högskolelektorer som för forskning ett viktigt instrument. Med stöd av stimulerande vetenskapliga miljöer har lärarna goda möjligheter att bevara sin kompetens och utvecklas i sitt yrke.

Forskarutbildning av högskolans lärare

Till mitt uppdrag hör att föreslå åtgärder som ökar andelen forskarutbildade lärare vid de mindre och medelstora högskolorna. Som framgått av redovisningen i kapitel 3 saknar ungefär 40 % av högskolelektorerna forskarutbildning. Om alla skall ha behörighet bör omkring 200 lektorer avlägga doktorsexamen. Utbildningsbehovet är således stort.

Av de lektorer som ej avlagt doktorsexamen deltar för närvarande ett sjuttioal i varierande omfattning och med olika ambitioner i forskarutbildning, medan cirka 130 ej deltar. Det kan antas, att antalet ej forskarutbildade lektorer kommer att öka kraftigt när förslaget om en medellång ingenjörutbildning genomförs. Bedömningar, vilka redovisats vid samtal jag haft på högskolor som bedriver försöksverksamhet med denna ingenjörutbildning, pekar på att de lektorer som överförs från skolan till högskolan i samband med reformen inte i någon större utsträckning är benägna att påbörja forskarutbildning.

Vid flertalet högskolor har jag kunnat lyssna till belysande redogörelser för de problem som möter den lärare som önskar forskarutbilda sig. Redan att finna ersättare, som tar över undervisning och examination under perioder då läraren vill delta i en forskarutbildningskurs, kan vara mycket svårt. I de fall det lyckas återstår ofta ändå en hel del arbete, t ex planläggning för kommande kurser och uppföljning av tidigare, som är svårt att undandra sig, när

läraren i sitt ämne har blott en eller ett par kollegor. Även den noggrannaste planering kan spolieras, som jag har fått flera exempel på, av att en universitetsinstitution med kort varsel flyttar en kurs i forskarutbildningen från en veckodag till en annan utan att ta hänsyn till tidigare överenskommelse med tillresande.

De flesta högskolor anser, att det är viktigt att deras lärare vidareutbildar sig och anvisar därför medel som täcker de direkta kostnaderna för resor och uppehälle när lärarna deltar i forskarutbildning. Men högskolorna har inte resurser att ge lärarna tjänstledighet med bibehållen lön för den tid det tar att delta i forskarutbildningskurser, än mindre att ge sina lärare möjlighet att under någon tid vistas vid universitetet. En ofta återkommande kommentar från lärare som deltar i forskarutbildning har varit, att det är svårt för en sporadiskt tillresande att komma in i institutionsmiljön och få de personliga relationer till forskarhandledare och andra doktorander som är så betydelsefulla i forskarutbildningen. Det har framhållits för mig, att många lärare i högskolan nog är intresserade av forskning, men att de avskräcks att påbörja en så lång och krävande utbildning som forskarutbildningen är.

Flera högskolor, bl a högskolan i Östersund, har uttalat ett starkt intresse för att forskarutbildningskurser decentraliseras. Problemet med forskarutbildning av lärare vid högskolorna rör, har det sagts, främst kursdelen; avhandlingen kan man skriva var man än befinner sig. Mot denna argumentation kan anföras att även avhandlingsförfattandet kräver en forskningsintensiv miljö. Harneskommittén har från kvalitativa utgångspunkter på ett övertygande sätt hävdad just detta.

Problemet med forskarutbildning av högskolans lärare kan därför inte lösas så enkelt att universitetet decentraliserar ett antal forskarutbildningskurser. De allra flesta högskolor utgör - på en ämnesmässig nivå - alldeles för små miljöer för att annat än undantagsvis kunna bära en hel forskarutbildning. Det sagda utesluter naturligtvis inte, att doktorander-lärare vid en högskola kan ha en lokal handledare och i huvudsak genomföra avhandlingsarbetet vid ett forskningsprojekt förlagt till den egna högskolan. Men ett sådant arrangemang förutsätter att handledaren förordnas av en institution med forskarutbildning på sitt program.

Forskarutbildning tar lång tid och är krävande. För att den skall kunna bedrivas med framgång krävs i de flesta fall att institutionen avsätter stora resurser till handledning och i övrigt ger doktoranden det bistånd han behöver. Det får därför inte bli de enskilda lärarnas sak att på egen hand starta och organisera forskarutbildning och samla doktorander kring sig. Endast en institution som disponerar nödvändiga medel - resurser och handledare - får anta studerande till forskarutbildning. Det föreligger en betydande, men ibland förbisedd, skillnad mellan rätten att bedriva forskning och rätten att ge och organisera forskarutbildning. Den senare bör förbehållas universiteten.

Forskarutbildning är en process som förutsätter att de studerande ges kontinuerlig vägledning. För en sådan kan endast en myndighet ta ansvar. Detta uttrycks i högskoleförordningen: "Till forskarutbildning får endast antas det antal studerande som kan erbjudas godtagbara villkor i fråga om handledning och studievillkor i övrigt."

Av kapitel 3 framgår att högskolan står inför en stor, besvärlig och resurskrävande uppgift om målet sätts så högt att samtliga högskolelektorer skall ha avlagt doktorsexamen. Den framstår som än större om också lektorerna vid den nya ingenjörsutbildningen skall ha doktorsexamen.

Är det då nödvändigt att sätta målet så högt? Måste alla lektorer ha avlagt doktorsexamen? Måhända spelar det ingen större roll om en eller annan lektor vid stora universitetsinstitutioner saknar formell behörighet. Det allvarliga i den nuvarande situationen är emellertid, att det i många ämnen vid de mindre och medelstora högskolorna finns ytterst få lärare, kanske endast någon enstaka eller i värsta fall ingen lärare med forskarutbildning. Problemet kan belysas på följande sätt.

I åtskilliga ämnen vid de mindre och medelstora högskolorna finns tre lärare, en behörig och forskarutbildad lektor och två adjunkter utan forskarutbildning. Andelen forskarutbildade lärare är i detta fall 33 %. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm (HLS) framhöll vid mitt besök där att man har låg andel forskarutbildade lärare. Det redovisade materialet visade att cirka 50 av 350 lärare har avlagt doktorsexamen. Således har HLS en tämligen låg andel forskarutbildade lärare, cirka 15 %. Men *andelen* forskarutbildade lärare säger inte allt eller ens det viktigaste om situationen. HLS har

liksom universiteten och några av de större högskolorna ett tämligen stort *antal* forskarutbildade lärare. Runt en sådan kärna kan en vetenskapsorienterad miljö byggas upp och utvecklas. De mindre och medelstora högskolornas främsta problem ur denna aspekt är att de saknar en egentlig kärna av forskarutbildade och forskningsaktiva lärare.

Belysande för situationen vid många högskolor och särskilt inom lärarutbildningen är följande beskrivning från högskolan i Luleå. Denna högskola hör visserligen inte i formell mening till de mindre och medelstora. Det bör emellertid betonas att vid högskolan i Luleå är det endast den tekniska högskolan som har en fast forskningsorganisation. Övriga delar av högskolan kan därför sägas ha problem som liknar de mindre och medelstora högskolornas och jag har därför besökt också denna högskola för att ta del av dess problem. Prorektor Gunilla Johansson skriver:

"På den institution där jag är prefekt, institutionen för pedagogik och samhälle, är det endast en av tjugo lärare som har forskarutbildning. De flesta lärarna på institutionen är mellan 40 och 45 år. Den situationen är i stort densamma för de övriga två institutionerna inom lärarutbildningarna. På vår institution känner alla lärare ett stort behov av fördjupad kunskap för att kunna verka och uppfylla de krav som ställs på lärare inom högskolan. Tre av lärarna har på egen bekostnad gått in i forskarutbildning. Det innebär för dem forskarutbildning på Pedagogiska institutionen vid Umeå universitet, 30 mil från Luleå. Institutionen har försökt stödja dem med resebidrag, men resurserna är ytterst begränsade, varför endast en mindre del av resorna kunnat bekostas av institutionsmedel. Det stora problemet för lärarna är undervisningsskyldigheten. Institutionen har på ekonomiska begränsningar varit tvungen att ta ut 630 undervisningstimmar per läsår av adjunkterna. Det innebär naturligtvis att deltagande vid forskarutbildning därutöver får till följd att ytterst få kan klara av att dels undervisa på heltid och dels genomföra en forskarutbildning - även om den genomförs på 'halv' eller 'kvarts'-fart. Jag anser att vi på institutionen här i Luleå och på Pedagogiska institutionen vid Universitetet i Umeå sökt underlätta studierna för forskarstuderande men att den samlade erfarenheten sedan de första gick in i forskarutbildning (för ca 10 år sedan) är att speciella resurser måste sättas in för att minska undervisningsskyldigheten för de adjunkter som blir antagna till forskarutbildning. De kostnader som resor och vistelse på universitetsorten innebär är också av betydelse."

Om vi anser att forskarutbildade lärare tillför högskolan en nödvändig kvalitet och om vi menar att verksamheten inom högskolan skall vara av likvärdig kvalitet oavsett var den är lokaliserad bör frågan om forskarutbildning av högskolans korttidsförordnade lektorer ägnas särskild uppmärksamhet.

Frågan om forskarutbildning begränsas emellertid inte till lektoreorna. Som framgår av kapitel 3 består lärarkåren vid de 14 mindre och medelstora högskolorna av cirka 500 lektorer och lika många adjunkter. Till dessa 1 000 lärare kommer ett antal lärare i ämnen, där forskarbehörighet av tradition haft föga betydelse: t ex musiklärare, lärare vid sjöbefälsskolan och den stora gruppen adjunkter i undervisningsmetodik vid lärarutbildningarna. Av materialet framgår vidare att högskolorna har olika principer när det gäller rekryteringen av lärare. Vid några högskolor utgör lektoreorna en mycket stor andel av lärarkåren: 81 % av lärarna vid högskolan i Östersund är lektorer, men av lärarkåren har endast 31 % forskarutbildning; 63 % av lärarna vid högskolan i Jönköping är lektorer, men endast var tredje lärare har forskarutbildning. Andra högskolor har en förhållandevis liten andel lektorer: Vid högskolan i Växjö är 35 % av lärarna lektorer och 34 % av lärarna (lektorer och adjunkter) har forskarutbildning.

Många av de cirka 500 adjunkterna deltar f n i forskarutbildning. Men intresset för forskarutbildning skiftar från en högskola till en annan och från ett utbildningsområde till ett annat. Inom områdena ekonomi-juridik och samhällsvetenskap deltar i det närmaste hälften av adjunkterna i forskarutbildningen, medan få tekniker och naturvetare gör det.

I debatten har ibland varnats för de faror som är förenade med att "förvetenskapliga" utbildningar med rötter i en annan tradition än den akademiska. Vård- och lärarutbildningarna skulle, enligt vissa bedömare, löpa särskilt stora risker att förlora sin särart om ett vetenskapligt synsätt får påverka dem.

Det hör inte till mina uppgifter att behandla vårdutbildningarna eftersom landstingen har ansvaret för dem. Jag har emellertid funnit det vara av värde att ta del av vårdhögskolornas synpunkter på de frågor som hör till mitt uppdrag. Vid min överläggning med rektorerna för landets vårdhögskolor framhöll samtliga som yttrade sig, att det var angeläget att öka antalet forskarutbildade lärare vid vårdhögskolorna. Av diskussionen framgick att flera vårdhögskolor har långt utvecklade planer på att etablera fasta resurser för forskning och att i samarbete med medicinska och samhällsvetenskapliga fakulteter starta forskarutbildning i vårdutbildningarnas karaktärsämnen. Jag har också erfarit att Karolinska institutet, landstinget i Stockholms län och vårdhögskolan i Stockholm har

bildat ett centrum för vårdvetenskaplig forskning och gemensamt tillskjutit resurser. Detta förefaller vara ett intressant alternativ till att varje vårdhögskola skall utveckla sin egen forskningsorganisation.

Kritiska röster har varnat för de negativa följderna av en akademisering av lärarutbildningen. Det finns därför anledning att - i nära anslutning till Stefan Björklunds i kapitel 1 nämnda genomlysning av forskningsanknytningsbegreppet - något beröra frågan om vilka värden som bör få utrymme i högskolans utbildningar.

Vissa yrken kräver en *manuell* färdighet utvecklad genom praktisk träning. Eftersom det "vetenskapliga resonandet" har en hög status kan det finnas vissa risker för att praktiska moment trängs undan i högskolans utbildning. Men ingen faktisk motsättning finns mellan ett vetenskapligt synsätt och manuell färdighet, och eventuella problem kan lösas med en genomtänkt kursplanering. Andra och kanske verkligare motsättningar kan vara av *kulturell* art. I många utbildningar är *estetiska* bedömningar viktiga inslag; estetiska bedömningar förekommer också jämsides med ett vetenskapligt förhållningssätt i t ex arkitektur-, musikleäro- och bildläro- utbildningarna utan att det medför några allvarliga svårigheter.

Motsättningar kan också tänkas i utbildningar som leder till yrken, där kontakten med människor är viktig och det *emotionella* förhållningssättet och förmågan till *inlevelse* är betydelsefull, i första hand läro- och vårdyrken. Är ett analytiskt och systematiskt förhållningssätt ett hot mot detta? Tar ett vetenskapligt förhållningssätt loven av moral och medkänsla, frågar Björklund. Ett jakande svar är vanligt, men för egen del har han inte funnit något empiriskt stöd för att så skulle vara fallet.

Skickliga yrkesmän använder ofta sin *intuition*. En rad kunskaper omger vårt handlande, men är omöjliga att artikulera; det är detta som brukar kallas tyst kunskap. Man kan med skäl fråga sig om motsättningen mellan intuitiv, tyst kunskap och den kunskap man får genom vetenskapligt arbete är konstruerad.

Jag har frågat en rad av lärarutbildningarnas företrädare vid de mindre och medelstora högskolorna om de befarar några negativa följder av ett närmande till forskning. Ingen har sagt sig hysa någon oro. Tvärtom, alla har poängterat det stora värdet av att till lärarutbildningarna kunna knyta flera lärare med vetenskaplig

kompetens. Men man tycker att utvecklingen går för långsamt och att det är svårt att rekrytera lärare med forskningsbakgrund. För att påskynda processen med forskningsanknytning har några högskolor, t ex den i Falun/Borlänge, kraftigt skurit ned studenternas undervisningstimmar för att göra det möjligt för några lärare att etablera en forskningskontakt. Det bör emellertid framhållas att diskussionen vid mitt besök vid Lunds universitet i viss utsträckning kom att handla om riskerna med att akademisera lärarutbildningarna.

Det hade varit önskvärt att kunna redovisa lektorers och adjunkters aktivitetsgrad i forskarutbildningen, men det har inte varit möjligt med den korta tid utredningen haft på sig. Det är emellertid angeläget, att högskolorna stimulerar adjunkterna att forskarutbilda sig och underlättar deras studier. Stöd till adjunkterna kan leda till att vi får fler forskarutbildade lärare.

Många lärare har för mig redovisat i stort sett entydiga erfarenheter av att på samma gång vara lärare vid en högskola och forskarstuderande. Dessa har bekräftats av högskolornas ledning. När resursbehovet till högskolorna bedöms bör hänsyn kunna tas till de särskilda kostnader deltagande i forskarutbildning drar med sig för lärarna: Resor till universiteten, uppehälle på universitetsorten, också för längre sammanhängande tidsperioder, ersättning till vikarier under perioder av koncentrerade studier och forskning. Dessutom bör behoven av litteratur och datorstöd beaktas.

Närmare tre fjärdedelar av högskolornas lärare saknar forskarutbildning. Utbildningsbehovet är därför stort. Med hänsyn härtill bör frågan diskuteras om alla utbildningsområden har behov av att deras lärare är forskarutbildade. Finns det skäl att begränsa stödet för forskarutbildning till yngre lärare i högskolan? Skall resurser ges till redan verksamma lektorer eller skall ansträngningarna främst inriktas på att forskarutbilda nästa generation av högskolelektorer?

Det är inte möjligt att ta ställning till de nämnda frågorna på grundval av det material som denna utredning kunnat lägga fram. Stor hänsyn måste tas till individers bakgrund, intressen, engagemang och särskilda förutsättningar. Det är de enskilda högskolornas angelägenhet att ta ställning. Men varje högskola bör noga överväga på vilka områden de begränsade resurserna skall sättas in.

Det förefaller förnuftigt att systemet för resursfördelning på nationell nivå kan beakta högskolornas behov av stöd till forskarutbildning av lärare. Stödets storlek bör för den enskilda högskolan kunna variera över tiden allteftersom behoven av och intresset för forskarutbildning skiftar.

Högskolans utbildning skall hålla en god kvalitet, mätt med internationella mått. Den bästa garantin för att så blir fallet är att lärarkåren har en hög vetenskaplig och pedagogisk kompetens. Målet bör vara att flertalet lärare har en vetenskaplig kompetens på minst doktorsnivå. Ett annat mål är att varje enskild högskola och varje utbildningssektor skall ha en hög andel forskarutbildade lärare; en tillräckligt stor kärna av vetenskapligt välkvalificerade lärare medför att även högskolor utan egen fast forskningsorganisation kan utveckla forskning på eget programansvar, vilket höjer den grundläggande utbildningens kvalitet.

I dag saknar alltför många lärare i högskolan vetenskaplig kompetens och många har aldrig under en sammanhängande period vistats vid en forskande institution. Även med mycket stora resursinsatser kommer det därför att ta lång tid innan ens flertalet lärare vid de mindre och medelstora högskolorna har avlagt doktorsexamen.

Av Maud Smeds och Göran Alms "Stress och blodtrycksundersökning av undervisande personal vid universitetet i Linköping" (1987) framgår, att ett förhållandevis stort antal lärare inte är intresserade av att för egen del delta i forskning, även om de skulle erbjudas goda villkor. Undersökningens resultat indikerar att relativt många lärare inom högskolan drar sig för att påbörja en så omfattande utbildning som forskarutbildningen är.

Den nuvarande situationen är sålunda oroande. Anledning finns att överväga åtgärder som relativt snabbt höjer flertalet nu verksamma lärares vetenskapliga kompetens, även om ambitionen för tillfället får sättas lägre än att alla skall ha fullständig forskarutbildning.

För behörighet till adjunktstjänst krävs att ha avlagt högskoleexamen. Man kan anta att flertalet adjunkter har påbyggnadskurs på C- eller D-nivå i det ämne de undervisar. Ett rimligt antagande är att de icke-behöriga lektorerna har minst samma formella kompetens. Det är angeläget att adjunkternas och de icke-behöriga lektorernas kompetens snabbt höjs.

Mitt uppdrag är att föreslå åtgärder som ökar andelen forskarutbildade lärare vid de mindre och medelstora högskolorna. Även om kraftfulla åtgärder vidtas för att lärarna i ökad utsträckning skall kunna forskarutbilda sig kommer det att ta mycket lång tid innan ett större antal genomgått en fullständig forskarutbildning. Visserligen faller det utanför mitt uppdrag, men anledning finns ändå att till diskussion ta upp en annan åtgärd som på kort sikt skulle kunna öka ett större antal lärares vetenskapliga kompetens.

I Sverige finns ingen motsvarighet till mastersutbildningarna eller till det norska hovedfag. En möjlighet att relativt snabbt och till rimlig kostnad åstadkomma en höjning av lärarnas vetenskapliga kompetens skulle vara att organisera mastersutbildningar för högskolans lärare. Uppdrag skulle i så fall ges till universitetens institutioner att utarbeta ett-åriga mastersutbildningar i ämnen eller tvärvetenskapliga studieprogram. Utbildningen borde innehålla en läskurs och en längre uppsats. Under utbildningen, som lämpligen kunde fördelas över två år, borde läraren en period arbeta vid en universitetsinstitution som bedriver forskning och forskarutbildning så att förutsättningar skapades för ett framtida samarbete. Ansvaret för mastersutbildningarna borde ligga på fakultetsnämnderna, men delar av undervisningen borde kunna förläggas till högskolorna.

En mastersutbildning av högskolornas lärare skulle i sig medföra en värdefull kompetenshöjning. Men det skulle naturligtvis vara betänkligt att nöja sig med denna kompetensnivå för högskolans lärare. Målet måste fortfarande vara att flertalet av högskolans lärare har en vetenskaplig kompetens som lägst motsvarar doktorsexamen. Stora ansträngningar måste därför göras för att snabbt uppnå detta mål. Förhoppningsvis skulle många under masterskurserna komma att upptäcka hur intressant och givande forskning kunde vara och därför gå vidare till en fullständig forskarutbildning.

En nackdel med tanken om en många omfattande mastersutbildning är att den tar resurser i anspråk som annars skulle kunna ges till forskarutbildning av högskolans lärare. Den avvägningsdiskussion som omedelbart skulle anmäla sig bleve därvid följande: Fullständig forskarutbildning för ett begränsat antal av högskolans lärare eller en temporär mastersutbildning som omfattar flertalet nu verksamma och ej forskarutbildade?

Högskolorna och vetenskapssamhället

Högskolornas och universitetens formaliserade samarbete

En av grundprinciperna i 1977 års högskolereform var att all högskoleutbildning skall bygga på vetenskaplig grund. Stor vikt lades således vid sambandet mellan forskning och utbildning. Samtidigt som det underströks, att detta samband inte nödvändigtvis måste innebära att grundutbildning, forskarutbildning och forskning på hävdvunnet sätt etableras inom samma institution framhölls med stor kraft, att verksamheten inom högskolan måste vara av likvärdig kvalitet oavsett var den är lokaliserad. Det innebär bl a att studenternas utbildning skall vara av samma standard oavsett om de studerar vid en institution som ansvarar för såväl grundutbildning som forskning och forskarutbildning eller vid en institution som endast bedriver grundutbildning. Det innebär också att utbildningen vid de mindre högskolorna skall ha samma kvalitet som vid de stora universiteten.

I en tid då forskningens betydelse för samhällsutvecklingen liksom dess betydelse för utbildningens kvalitet framhålls starkare än kanske någonsin kan de nämnda målen för högskolan synas svåra att bevara. Betonas vikten av en nära knytning av utbildningen till forskning alltför starkt kan det finnas risker för att högskolor som saknar fasta forskningsresurser utan sakliga motiv anses ge utbildning av lägre kvalitet. Detta är en situation som måste undvikas. Därför är det synnerligen angeläget att det finns god kontakt mellan vetenskapssamhället i stort och de mindre och medelstora högskolorna så att förtroende skapas för högskolorna och den utbildning de ger.

Vissa tecken tyder på att forskarutbildningen i framtiden kommer att ha svårt att attrahera tillräckligt många studerande. Detta betyder att universiteten måste vidga sin rekryteringsbas. De mindre och medelstora högskolornas studenter bör i ökad omfattning stimuleras att söka sig till forskarutbildning och universiteten bör ha ett intresse av att kontakterna mellan dem och de mindre och medelstora högskolorna förbättras.

Med 1977 års högskolereform fick fakultetsnämnderna ett visst ansvar för utbildningens vetenskapliga kvalitet på alla statliga högskolor, således även för utbildningen på de mindre och medelstora

högskolorna. Fakultetskollegierna blev samrådsorgan för högskolans lärare i högskoleregionen med uppgiften att främja sambandet mellan forskning, forskarutbildning och grundläggande utbildning. I fakultetskollegiet ingår som ledamot den som i ämne som tillhör fakulteten vid högskolorna regionen innehar tjänst som professor eller innehar lärartjänst för vilken det krävs lägst doktorsexamen. Ledamotskap i fakultetskollegium ger läraren vid en högskola vissa rättigheter till vilka bl a hör att på lika villkor kunna konkurrera med universitetets lärare om rörliga resurser för forskning och således att ansöka även om sådana medel som inte genom statsmakternas anvisningar är förutbestämda att tilldelas lärare vid högskolorna. Till mina uppgifter hör att pröva hur samarbetet mellan fakultetsnämnderna och högskolorna fungerat.

Vid mina besök på högskolor och universitet har jag efterhört hur man ser på samarbetet och inhämtat synpunkter på i vilka former det i fortsättningen bör äga rum.

Om de mindre och medelstora högskolornas erfarenheter går det att fatta sig kort; de är ensartade och entydiga. Med något enstaka undantag, som gällde initialproblem, har högskolorna inte haft några invändningar mot det sätt på vilket fakultetsnämnderna handlagt ärendena angående den rörliga resursen. Men detta är egentligen den enda fråga i vilken ett konkret samarbete utvecklats mellan fakultetsnämnderna och högskolorna.

Medel för den rörliga resursen för högskolelektorers forskning anvisas, även för lärare vid högskolorna, över fakulteternas anslag. Genom statsmakternas beslut har högskolorna tillförsäkrats ett visst minsta belopp. Det kan noteras att fakultetsnämnderna med rätt eller orätt betraktat detta belopp som både ett golv och ett tak. Högskolorna har ej fått en större tilldelning än som motiveras av statsmakternas beslut.

Samtliga högskolor har uttalat önskemålet att statsmakterna skall anvisa medel för högskolelektorernas forskning direkt till högskolorna. Den nuvarande ordningen bör således enligt högskolornas uppfattning upphöra. Högskolorna är vidare eniga om att fakultetsnämnderna eller något annat organ med vetenskaplig kompetens bör granska ansökningarna om medel ur den rörliga resursen och ange vilka lärare som kan resp ej bör tilldelas anslag.

Beslut om fördelning bör enligt högskolornas uppfattning göras av högskolorna och ej av universiteten.

Högskolorna har varit eniga om att fakultetsnämnderna i övrigt ej bör ha något ansvar för verksamheten vid de mindre och medelstora högskolorna. Det har framhållits att fakultetsnämnderna ej är lämpliga arenor för samarbete eftersom de ärenden de normalt handlägger inte alls berör verksamheten vid mindre och medelstora högskolor. Samarbetet mellan universitet och högskolor främjas inte, har det sagts, av formella bestämmelser, som utpekar någon instans utanför högskolorna som beslutande i frågor som rör dem. Samarbete främjas däremot av att universitet och högskolor betraktas som självständiga och likställda parter. Högskolornas företrädare har också framhållit att det verkliga samarbetet sker i verksamhet - dvs på institutionsnivå - och inte i organ med formella uppgifter.

Vid mina samtal med högskolornas företrädare har jag provat olika uppslag att skapa förutsättningar för ett bättre samarbete. En tänkbar åtgärd skulle vara att ge de mindre och medelstora högskolorna representation i fakultetsnämnderna. Men högskolornas företrädare har genomgående varit negativa till detta förslag och hänvisat till erfarenheterna från högskolor som varit representerade i fakultetsnämnder. Fakultetsnämndernas ärenden är sällan av intresse för de mindre och medelstora högskolorna och nämnderna har visat ringa intresse för verksamheten vid högskolorna. Till saken hör att flera universitet, bl a de i Linköping och Uppsala, avskaffat fakultetsnämnderna och infört utbildnings- och forskningsnämnder. Starka skäl talar mot att ge högskolorna representation i dessa nämnder, som utöver forskningen och forskarutbildningen har ansvaret för den grundläggande utbildningen vid universiteten.

Universitetens och fakultetsnämndernas företrädare har framfört i stort sett likartade synpunkter på frågan om fakultetsnämndernas ansvar för verksamheten vid de mindre och medelstora högskolorna. Med något enstaka undantag har universiteten visat stor förståelse för högskolornas önskan att i alla avseenden vara självständiga. Fakultetsnämnderna intresserar sig normalt för andra typer av frågor än sådana som är viktiga för de mindre och medelstora högskolorna. Även universiteten anser att samarbete bör äga rum på institutionsnivå. Förutsättningarna kan förbättras genom att lärarna på de mindre och medelstora högskolorna får tid och resurser att delta i samarbetsprojekt och forskarutbildning.

Universiteten har goda erfarenheter av att handlägga ärenden angående den rörliga resursen. En del smärre problem uppstod initialt till följd av att varje högskolas andel av de enskilda fakultetsanslagen är mycket liten. En strikt tillämpning av bestämmelserna skulle gjort systemet stelt och gjort det omöjligt att ta hänsyn till att varje högskola lämpligen betraktas som en enhet utan fakultetsindelning. För högskolornas del finns behov av att över tiden kunna ändra fördelningen mellan humanister, samhällsvetare och naturvetare. Det syns som om universiteten och högskolorna nu gemensamt kommit tillrätta med dessa problem.

Uppfattningarna om fakultetskollegierna är samstämmiga; de fyller inte sin funktion som samrådsorgan för lärarna i högskoleregionen. Resekostnaderna är dessutom betydande; för t ex högskolan i Östersund uppgår de till ett avsevärt belopp per sammanträde. Enligt högskolorna ger sammanträdena i fakultetskollegierna inte något, men tar värdefull tid från annan verksamhet. Samma uppfattning har företrädarna för universiteten framfört.

Högskolorna och universiteten — det informella samarbetet

Högskolorna är negativa till ett formaliserat och påtvingat samarbete på fakultetsnivå. Men en genomgång av forskningen vid högskolorna kan inte begränsas till förhållanden som regleras av högskoleförordningens bestämmelser och det är inte särskilt överraskande att jag har fått helt andra synpunkter då jag övergått till att diskutera högskolornas erfarenhet av och intresse för samarbete i praktiskt forskningsarbete. Flertalet högskolor har redovisat positiva erfarenheter av samarbete med enskilda forskare, forskargrupper eller universitetsinstitutioner i gemensamma projekt.

Redogörelserna för högskolornas kontakter i forsknings- och forskarutbildningsfrågor visar hur dynamisk forskningen är. Samarbetet koncentreras inte till ett universitet; flertalet högskolor tycks ha skapat nätverk som innefattar ett stort antal universitet i Skandinavien. En karta över högskolornas forskningsnätverk skulle uppta institutioner vid praktiskt taget samtliga universitet i Sverige samt därutöver flera i övriga Norden.

Högskolan i Karlstad har t ex byggt upp ett omfattande nätverk och har mer eller mindre formaliserade kontakter med institutioner på

bl a följande universitet: Forskargruppen Naturresurser och energi-ekonomi har kontakter med forskare och forskargrupper vid Chalmers tekniska högskola och Lunds universitet; forskargruppen Produktionens teknik och ekonomi samarbetar med forskare vid Uppsala universitet och högskolan i Luleå; Datapedagogiskt centrum med universitetet i Bergen; forskargruppen i Teknisk kemi med KTH; skolforskningsgruppen samverkar med forskare vid Uppsala universitet och Göteborgs universitet; arbetslivsforskarna med forskare vid Göteborgs universitet; Centrum för tjänsteforskning har kontakter med forskare vid universiteten i Göteborg och Umeå; gruppen för Regional forskning har kontakter med forskare vid Umeå universitet och Lantbruksuniversitetet.

Högskolan i Karlstad har som synes inom ramen för sin s k Karlstadmodell för forskning systematiskt byggt upp ett omfattande kontaktnät. Andra högskolor har inte kommit lika långt i utvecklandet av systematiska kontakter. Det går emellertid att se en klar utveckling även hos dem: Bort från ett formaliserat samarbete med ett enda universitet i riktning mot samarbete forskare-forskare på många universitet och högskolor.

Det ökande samarbetet mellan lärare vid högskolor och forskargrupper vid universiteten överraskar inte. När forskare har något att erbjuda varandra vill de gärna samarbeta. Det torde däremot vara fruktlöst att genom regler och författningar söka åstadkomma samarbete eller föreskriva former för ett sådant. Därmed kan också sägas, att det bästa sättet att öka samarbetet mellan lärare vid högskolorna och forskare vid universiteten är att stimulera högskolorna och deras lärare att bygga upp kreativa forskningsmiljöer. Om högskolorna visar sig ha kunskaper och idéer att erbjuda, kommer universitetens institutioner och forskare att bli intresserade av ett vidgat samarbete. Jag vill erinra om HERNESKOMMITTÉNS förslag, som jag refererade i kapitel 2, om att stärka knutpunkterna (distriktshögskolorna) kompetensmässigt i syfte att skapa förutsättningar för ett utökat forskningssamarbete.

Högskolorna, forskningsråden och sektorsorganen

De mindre och medelstora högskolorna får för närvarande endast obetydliga anslag från forskningsråden. Under 1987/88 disponerade de fjorton högskolorna tillsammans knappt 1,5 miljon kronor. Som framgår av redovisningen i kapitel 3 hade endast högskolan i Karlstad under 1987/88 anslag överstigande en halv miljon kronor. Högskolorna i Växjö, Örebro och Sundsvall hade vissa mindre anslag. Övriga högskolor hade inga anslag från forskningsråden, om man bortser från några mycket små till högskolorna i Halmstad och Gävle/Sandviken.

I rapporten "Svensk sektorsforskning" (Ds 1989:3) redogörs för fördelningen av medel från de s k sektorsorganen. Om anslagen till de mindre och medelstora högskolorna säger rapporten bl a följande: "I det föregående har konstaterats att de sektorsforskningsresurser som beviljas de mindre och medelstora högskolorna är av marginell betydelse sett ur de finansierande organens perspektiv. Totalt sett överförs drygt 1% av de medel som fördelas till universitet och högskolor till de mindre och medelstora högskolorna."

Projektanslagen dominerar sektorsorganens stöd till högskolorna. Endast högskolan i Örebro mottar basstöd och tjänstefinansiering ges endast till högskolan i Växjö. I rapporten sägs vidare att fyra av högskolorna fått huvuddelen av det under 1987/88 fördelade stödet: Högskolan i Karlstad som tilldelats relativt betydande belopp från Arbetsmiljöfonden och Styrelsen för teknisk utveckling. Högskolan i Falun/Borlänge tilldelades betydande anslag från energiverket och trafiksäkerhetsverket. Postverket gav relativt stora anslag till högskolan i Örebro. Högskolan i Växjö, slutligen, fick också relativt betydande anslag från sektorsorganen. Sammanlagt anslogs under 1987/88 7,9 miljoner kronor av sektorsorganen till högskolorna.

Jag har utifrån en enkät beräknat hur stora sektorsforskningsanslag högskolorna förbrukat under 1987/88. Dessa belopp kan hänföra sig till anslag tilldelade under budgetår som föregått 1987/88, men som använts under 1987/88. Detta kan förklara varför högskolorna detta år tillsammans disponerat ett högre belopp - 10,4 miljoner kronor - än sektorsorganen samma år anslagit - 7,9 miljoner kronor.

Jag har efterhört högskolornas uppfattning om möjligheterna att få anslag från forskningsråden - Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR), Naturvetenskapliga forskningsrådet (NFR), Medicinska forskningsrådet (MFR), Forskningsrådsnämnden (FRN) och Riksbankens jubileumsfond (RBJ). Synpunkten återkom ofta att forskningsråden inte ger anslag till högskolorna; det lönar sig inte att söka.

Av det material som jag ovan refererat till framgår inte hur många ansökningar lärare vid högskolorna lämnat till forskningsråden och som avslagits. Mitt intryck är emellertid - men det är viktigt att betona att det endast är ett intryck - att högskolornas lärare inte är motiverade att söka anslag från forskningsråden och att få lämna in ansökningar. Detta kan naturligtvis bero på en rad förhållanden, t ex att de ur forskningssynpunkt mest meriterade lärarna är hårt upptagna av undervisning och därför inte får tid att formulera en konkurrenskraftig ansökan. Samma orsaker kan också förklara att högskolorna har så liten andel av sektorsorganens anslag till universitet och högskolor. De få anslagen från forskningsråd och sektorsorgan till högskolorna utgör emellertid ett memento.

Högskolorna och samhället

I utredningens direktiv uttalas en viss oro för att balansen mellan högskolornas uppdragsforskning och forskning på eget programansvar inte är vad den borde vara. Flertalet projekt förmodas vara utredningar och utvecklingsarbete av uppdragskaraktär. Utmärkande för sådana projekt är att de bara undantagsvis redovisas i sådan form, att frågeställningar och undersökningsresultat sätts in i sitt vetenskapliga sammanhang.

Direktivens förmodande bekräftas av det material som redovisas i kapitel 3. Dels utgör FoU en liten del av högskolornas verksamhet, dels är huvuddelen av FoU-medlen externa: medel för uppdrag från statliga organ, kommuner och näringsliv. Om man därtill beaktar att medlen för forskningsanknytning och kontaktskapande åtgärder har inräknats i FoU-budgeten och att dessa till sin huvuddel används för andra ändamål än forskning - t ex stöd till lärare som går på forskarutbildningskurser, överbyggande kurser för högskolornas lärare, kontaktsekreterare m m - blir bilden än tydligare: Merparten av högskolornas forsknings- och utvecklingsarbete utgörs av uppdragsforskning och utvecklingsprojekt.

Men bilden är inte densamma vid alla högskolor. Vid Högskolan i Eskilstuna/Västerås utgörs nästan hela FoU-budgeten av externa medel för uppdrag. Högskolan i Örebro å andra sidan har förhållandevis mycket FoU-medel, men huvuddelen härrör från högskoleanslag och anslag från forskningsråd och sektorsorgan.

1987 års regionalpolitiska kommitté har utgivit rapporten "FoU vid regionala högskolor" (SOU 1988:69). I denna redovisas ett omfattande material rörande högskolornas FoU. Rapporten framhåller att skillnaden i de externa FoU-medlens struktur mellan högskoleenheter med fasta forskningsresurser och enheter utan sådana främst är av tre slag. För det första är andelen externa FoU-medel mycket högre vid de mindre och medelstora högskolorna. Dessa är för sin FoU beroende av sådant externt stöd som är kortfristigt till sin karaktär. För det andra kommer de externa medlen vid de mindre och medelstora högskolorna i betydligt större omfattning från regionala och lokala organ än vad som är fallet vid universiteten. För det tredje saknar de mindre och medelstora högskolorna nästan helt den typ av relativt långfristiga och obundna anslag som för universitetens del utgår från forskningsråden och i viss omfattning sektorsorganen. Visserligen förekommer det att vissa länsstyrelser, landsting och banker ger mera långfristiga och obundna bidrag till högskolorna. Men dessa bidrag ges utan att den inomvetenskapliga kvaliteten i högskolans tilltänkta verksamhet provas.

Länsstyrelserna kan, sägs det i den regionalpolitiska utredningens rapport, med hjälp av sitt regionalpolitiska C4-anslag ge högskolorna ekonomiskt stöd i olika former. Ett exempel är det stöd om 1 miljon kronor som länsstyrelsen i Jämtlands län ger till högskolan i Östersund. Även landstingen ger ekonomiskt stöd av långsiktig karaktär till högskolorna. I Värmland har landstinget givit ett obundet stöd till högskolan i Karlstad. Denna högskola har för övrigt mottagit långsiktigt och obundet stöd också från länsstyrelsen samt från en lokal sparbank. Högskolan i Växjö och högskolan i Kristianstad är exempel på andra högskolor som mottar stöd från banker i former som gör att högskolorna kunnat finansiera tidsbegränsade tjänster som professor och adjungerad professor.

Sju av de mindre och medelstora högskolorna har på senare år byggt upp sin forskningspotential med hjälp av externt finansierade tjänster som professor och adjungerad professor. I flertalet fall är tjänsterna inrättade vid universitet och tillsatta genom behörigt fakultetsorgan

vid högskolans "moderuniversitet". Undantag från denna regel finns, så har t ex universitetet i Linköping inrättat en adjungerad professor vid högskolan i Eskilstuna/Västerås, som tillhör Uppsala högskoleregion. Högskolorna i Kristianstad och Falun/Borlänge har själva inrättat och tillsatt tjänster som adjungerad professor.

Gunnar Richardson har i uppsatsen "Den frigjorda högskolan - Ett oberäkneligt inslag i den statliga forskningspolitiken" (Forskning om utbildning 1989:1) undersökt förekomsten av extra tjänster som professor och adjungerad professor. Hans undersökning handlar främst om hur universitetet hanterat de möjligheter som öppnat sig för dem att själva kunna inrätta professorer. På några punkter är emellertid hans synpunkter och resultat intressanta också i det perspektiv som jag har att anlägga.

Richardson konstaterar, att tjänsterna som adjungerad professor till en början var en angelägenhet enbart för högskolor med fast forskningsorganisation - arbetsuppgiften gällde ju explicit forskarutbildningen och inget annat. Frågan om möjligheten att förlägga verksamheten till en högskola utan forskningsresurser kom emellertid, säger Richardson, upp till behandling i samband med 1984 års forskningspolitiska proposition. Det konstaterades därvid av såväl föredragande statsrådet som av utbildningsutskottet, att adjungerad professor har möjlighet att efter beslut av de samverkande högskolestyrelserna förlägga verksamheten till en mindre högskola. "Även om arbetsuppgifterna senare ändrats till att också kunna gälla grundutbildning är dock alltså forskning och forskarutbildning det centrala. Detta framgår indirekt av kravet att yttrande från fakultets- eller sektionsnämnd skall inhämtas innan förordnande utfärdas."

Det har gjorts gällande, fortsätter Richardson, att en högskola utan fasta forskningsresurser skulle ha rätt att själv förordna adjungerad professor. "Detta är dock en missuppfattning. Uttalandet av 1984 års riksdag är entydigt och högskoleförordningens krav på yttrande från fakultets- eller sektionsnämnd ger f ö också stöd för den uppfattningen, eftersom ju sådant organ inte finns vid mindre högskolor."

Richardson har kartlagt antalet inrättade professorer under åren 1982-88 och kommenterar utvecklingen på följande sätt. Det förhåller sig tveklöst så att universitetet tack vare den ökade friheten och den växande tillgången på externa medel i betydande grad kunnat

förstärka sina forskningsresurser och att därmed också påverka de prioriteringar som kommit till uttryck i statsmakternas långtidsprogram.

Antal inrättade professorer 1982-1988¹

Av riksdag och regering inrättade prof		Av högskolestyrelse inrättade prof	
Med anvisade medel	Utan anvisade medel	Extra prof	Adj prof
94	43	182	222

De mindre och medelstora högskolornas intresse för extra tjänster som professor och adjungerad professor bör sättas in i det av Richardson observerade sammanhanget. I rapporten från 1987 års regionalpolitiska kommitté redovisas följande beträffande de mindre och medelstora högskolorna:

Vid högskolorna inrättade professorer: adjungerade, extra och associerade² 1987/88³

Karlstad	13
Växjö	3
Sundsvall	2
Eskilstuna	5
Falun	2
Gävle	3
Kristianstad	1
Summa	29

Högskolorna har anpassat sig till utvecklingen och i likhet med universiteten börjat utnyttja till buds stående möjligheter och resurser för kunna hävda sig och motsvara de förväntningar som den omgivande regionen uttalar.

Det erbjuder stora svårigheter att mera exakt kunna uppskatta graden av forskning på eget programansvar samt omfattningen och innehållet i den FoU som bedrivs vid högskolorna. I anslutning till flera av

¹Källa: Richardson, "Den frigjorda högskolan - Ett oberäkneligt inslag i den statliga forskningspolitiken" (Forskning om utbildning 1989:1).

²Termen associerad professor används av högskolan i Karlstad för att beteckna en professor vid universitet som genom särskilt avtal på deltid är knuten till högskolan i Karlstad.

³Källa: "FoU vid regionala högskolor" (SOU 1988:69).

högskolorna har bildats regionala FoU-stiftelser och det är ibland svårt att avgöra om en verksamhet bedrivs av högskolan eller av denna stiftelse. Stiftelserna finansieras av länsstyrelser, landsting, kommuner/kommunförbund, utvecklingsfonder och handelskammare. Några stiftelser har som uppgift att vara basfinansierare för den FoU som högskolan bedriver. Så är fallet vid högskolan i Sundsvall/Härnösand. Vid andra högskolor, som t ex de i Kalmar och Halmstad, är stiftelserna nära knutna till högskolan, men deras verksamhet är skild från högskolans egen FoU.

En rimlig balans mellan forskningen på eget programansvar och uppdragsverksamheten är önskvärd och nödvändig. Det är min uppfattning att det kan skada både högskolans utveckling och utbildningens kvalitet om forskningen begränsas till ett eller ett par områden som banker, länsstyrelser och företag är villiga att finansiera för att stärka regionens näringsliv. Även forskning inom andra områden är av de nämnda skälen viktig och därför bör forskningen på eget programansvar öka.

En omfattande uppdragsverksamhet och uppdragsforskning kan också leda till att de välkvalificerade lärarna blir så upptagna av denna att undervisningens kvalitet inte kan upprätthållas. Samma problem kan på längre sikt drabba den högskola som ägnar sitt huvudintresse åt uppdragsverksamhet och försummar att utveckla grundutbildningen och forskningen på eget programansvar. Den enskilda högskolan måste ta ansvaret för att en rimlig balans mellan uppdrag och forskning på eget programansvar upprätthålls. Ibland kan det därför vara nödvändigt att avvisa uppdrag, som inte uppvägs av en tillräckligt omfattande forskning på eget programansvar.

Slutsatser

Min uppgift är att göra en samlad bedömning av vilka åtgärder som krävs för att forskning på eget programansvar i rimlig utsträckning skall kunna fortgå och utvecklas också vid de mindre och medelstora högskolorna. Enligt direktiven kan forskning på eget programansvar avse både över högskolebudgeten och över forskningsråden finansierad forskning och sektoriellt och industriellt motiverad forskning som syftar till långsiktig kunskapsuppbyggnad inom ett visst område.

Av det material och de synpunkter som jag har insamlat framgår, att fakultetsnämnderna inte har spelat någon direkt roll för utvecklandet av samarbete mellan universitet och högskolor. Kontakter skapas och samarbete byggs upp mellan forskare och forskargrupper vid olika högskolor och universitet då intressegemenskap finns.

Mitt material visar också att forskningen på eget programansvar är svagt utvecklad vid de flesta högskolor, medan uppdragsforskningen växer. Kraven på högskolan från det omgivande samhället har också ökat relativt snabbt. Det är nu inte längre tal om att de mindre och medelstora högskolorna skall begränsa sina insatser till grundutbildning. Det förväntas av dem att de genom FoU skall bidra till regionens utveckling. Risker finns att verksamheten vid högskolorna kommer att vridas alltmera mot sådan forskning som kan finansieras med regionala medel och att forskningen därmed kommer att bedrivas i former som ställer högskolorna utanför den sedvanliga vetenskapliga kvalitetskontrollen. Det finns skäl att erinra om att forskningen vid alla universitet och högskolor bör bedömas efter en internationell måttstock. Den enda garantin för att så blir fallet är att en anseilig del av forskningen vid varje högskola utsätts för prövning av forskningsråd och publiceras i gängse form.

Herneskommittén har, som jag flera gånger nämnt, föreslagit att ett Norgenätverk, som knyter samman forskare och lärare vid distrikts-högskolorna med grundforskningsinstitutionerna vid universiteten och de vetenskapliga högskolorna, byggs upp. Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådets arbetsgrupp för komparativ kulturforskning tog för ett par år sedan upp en liknande tanke och föreslog att HSFR skall stödja uppbyggandet av tidsbegränsade forskarnätverk i komparativ kulturforskning.

Arbetsgruppen framhöll för det första att det är synnerligen viktigt att i dagens läge prioritera de existerande universitetsinstitutionerna som forskningens basenheter. Institutionen eller institutionsgruppen som forskande enhet måste bevaras och stärkas för att kunna fungera som en vital del av det internationella vetenskapliga kontaktnätet för grundforskning. För det andra har det rent praktiskt visat sig svårt att på grund av familje- och arbetsskäl lösgöra forskare för längre vistelser vid ett forskningscentrum. För det tredje, menade gruppen, är tiden mogen för alternativa och mer flexibla arbetsformer, som bryter traditionellt revirtänkande och sammanför forskare från olika orter och ämnen utan att nya institutioner skapas. Det bör vara

möjligt att utnyttja den snabba utvecklingen inom dataområdet. Med ganska blygsamma investeringar kan elektroniska kommunikationsformer upprättas genom sammankoppling av persondatorer i ett forskarnätverk.

Enligt arbetsgruppen bör en nätverksmodell utgå från olika grupper, som består av forskare från skilda orter och institutioner som arbetar med gemensam problematik inom större gränsöverskridande projekt. Dessa enskilda nätverk tilldelas ekonomiska basresurser, som möjliggör korta men intensiva sammandragningar i form av arbetsseminarier. Sammansättningen av sådana grupper kan variera, men det vore en fördel, säger arbetsgruppen, om en viss blandning av yngre och äldre forskare kunde etableras.

Arbetsgruppens förslag till organisationsform är intressant för mitt uppdrag. Enligt min mening finns anledning att pröva om uppbyggandet av nätverk i vilka ingår forskare från både universitetens grundforskningsinstitutioner och högskolorna skulle kunna vara ett sätt att öka andelen forskning på eget programansvar på högskolorna. Forskningsrådets arbetssätt och metodik bör kunna tillämpas vid uppbyggandet av nätverk. Högskolorna bör således stimuleras att tillsammans med forskargrupper vid andra universitet och högskolor söka medel för att kunna delta i grundforskningsinriktade nätverk.

5. Framtid och utveckling — några modeller

De mindre och medelstora högskolorna har alla ambitioner att utvecklas vidare. Några har uttalade mål att bli universitet och därmed få fasta forskningsresurser.

Myndigheter, kommuner, organisationer, press och näringsliv på högskoleorterna knyter stora förhoppningar till högskolorna och förutsätter att dessa skall bidra till regionens utveckling. Forskningen framställs som en dynamisk kraft som, om den tillåts expandera, ger regionen växtkraft. Åke E. Andersson har i flera böcker och senast i "Universitet - Regioners framtid" (1988) givit uttryck för en sådan uppfattning. Liknande tankegångar framförs i den tidigare nämnda rapporten från 1987 års regionalpolitiska kommitté: "FoU vid regionala högskolor" (SOU 1988:69):

"En satsning på högre utbildning och forskning har en stor betydelse för samhällsutvecklingen. Det visar inte minst den utveckling som skett i universitetsorterna under de senaste åren. Finns högskolor och forskningsverksamhet på en ort drar det också till sig annan verksamhet som kräver högt utbildad personal. I den meningen har alla universitet och högskolor en regional betydelse. Detta faktum hindrar dock inte att både universitet och högskolor samtidigt bidrar till både den nationella och internationella kompetensutvecklingen inom sina resp specialområden. Det är framförallt teknisk utveckling och forskning som hittills har ansetts viktiga för vissa typer av näringslivslokaliseringar. Alltmer börjar man dock inse att det behövs en mer differentierad verksamhet för den kvalificerade arbetskraften för att lättare kunna rekrytera personal. En viktig 'motor' i en sådan differentierad arbetsmarknad är förekomsten av en forskningsorganisation eller av annan organiserad FoU-verksamhet."

Fyra universitetskulturer

På senare år har således starka krafter runt högskolorna börjat ställa kravet att de skall utveckla sin FoU-kapacitet. I viss utsträckning har

på lokal och regional nivå frambringats resurser till högskolorna för deras FoU-verksamhet. Dessa är betydande i förhållande till de resurser högskolorna förfogar över för lärarnas forskning på eget programansvar. Mot denna bakgrund finns anledning att ställa frågan: Vad är en högskola för något och vad borde den vara? Svante Beckman har nyligen på ett tankeväckande sätt sökt bena ut problemet i uppsatsen "Fyra universitetskulturer" (Vest - Tidskrift för vetenskapsstudier 1989:2). Den följande framställningen ansluter nära till Beckmans uppsats.

Vad är då en högskola? På denna fråga är svaret omstritt. En lång tradition erbjuder dagens uttolkare många modeller. Samtidigt har universiteten de senaste hundra åren blivit allt viktigare samhällsinstitutioner, som utsätts för långtgående och växlande krav på att tjäna nya herrar, nya ideologier och nya samhällsbehov. Nya och gamla modeller står mot varandra. De svajar, säger Beckman, mellan drömmar om det fria Humboldtska universitetet och U68:s om den moderna utbildningsmaskinen.

I hägnet av ett antågande "kunskapssamhälle" har röster höjts för att restaurera universitetens identitet och status. En offensiv är tydlig mot 1970-talets förskolning, byråkratisering, regionalisering och "amsifiering" av universiteten och mot den intellektuella, sociala och geografiska utspädningen av dem. Rågängen mellan vad som rätteligen är och inte är universitet markeras.

I ökande utsträckning betonas kvaliteten i stället för kvantitet; grundläggande vetenskap i stället för myndighetsstyrd utredningsverksamhet; kvalificerad teoretisk bildning i stället för praktisk arbetsmarknadsstyrd funktionärsutbildning; starkare band till det globala vetenskapsamfundet i stället för till lokala intressegrupper; professionellt akademiskt självstyre i stället för byråkratisk underordning och förvaltningsmässig standardisering. Slutligen ställs behovet av koncentrerade resurser till elitinstitutioner mot regionalpolitiskt motiverad spridning.

Denna debattlinje är emellertid inte allenaordande eller ens dominerande. Medan "nyklassicismen" söker återställa universitetens autonomi och status knyter verkligheten i form av forskarbyar, brant växande externfinansiering av forskningen, uppdragsutbildning och marknadslönesättning samman universiteten och högskolorna med

marknadens företag och organisationer på nya sätt. Denna utveckling är särskilt tydlig vid de mindre och medelstora högskolorna.

Universitetens, högskolornas och vetenskapens tillvunna ställning som det moderna samhällets strategiska produktionsfaktor, auktoritetskälla och karriärmaskin, har ställt högskolan mitt i byn; alla tänkbara ekonomiska, politiska och ideologiska intressenter sliter och drar i den och försöker styra den. Att förena ställningen som motor i utvecklingen med anspråken på egenart, distans, intellektuellt oberoende, kvalitet och självstyre är inte lätt. Beckman hävdar att universitet och högskolor därför måste ransonera sina gracer och se om sitt hus för att bibehålla sin tjuskraft och återställa den inre sammanhållning som hotas av deras framgångar under de senaste hundra åren.

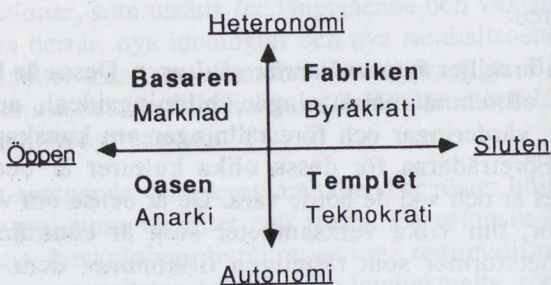
Beckman urskiljer fyra *universitetskulturer*. Dessa är förenade med ett antal allmänna målsättningar, bildningsideal, auktoriseringsprinciper, värderingar och föreställningar om kunskapsbildningens villkor. Företrädarna för dessa olika kulturer är oeniga om vad universitet är och vad de borde vara. De är oense om vad universitet är bra för, om vilka verksamheter som är centrala och om de verksamhetsformer som rätteligen tillkommer dem. Ofta har de emellertid tron gemensamt att universitet är något viktigt, vilket nog kan förklaras av att de framlever sina liv i sådana. Med hjälp av ett enkelt klassificeringssystem utpekar Beckman fyra huvudtyper av universitetskulturer som fått de lagom karikerade beteckningarna *Templet*, *Fabriken*, *Oasen* och *Basaren*.

I debatten intar motsättningen mellan *autonomi* och *heteronomi* en framträdande plats. Några betonar universitetens organisatoriska självständighet, andra deras organisatoriska avhängighet av omgivningen. Diskussionen kring autonomi-heteronomi handlar emellertid inte om huruvida universiteten skall vara värdefulla för sin omgivning eller inte; den handlar om *vilken omgivning* de skall vara värdefulla för och i *vilka avseenden*. Den gäller också frågan om universiteten för att kunna vara värdefulla för sin omgivning kräver en autonom eller heteronom organisatorisk bindning till denna.

Den andra huvudmotsättningen gäller distinktionen mellan öppna och slutna organisationsprinciper. Element av över- och underordning är naturligtvis självklara beståndsdelar i varje slags organisation, men det är ett gap mellan den öppna, kollegiala form av auktoritets-

relationer som råder mellan experten och novisen, eller mellan kunden och leverantören och de slutna, hierarkiska relationer som råder mellan chefen och den underlydande eller mellan herren och hans undersåte. I denna dimension är den svenska universitetskulturens utveckling tvetydig under efterkrigstiden. Fabriksmodellens starkt framflyttade positioner har bidragit med förstärkt organisatorisk hierarkisering, samtidigt har Basarmodellens stigande stjärna under den senaste tioårsperioden verkat "öppnande".

Genom att kombinera de två motsättningarna får Beckman fram sina fyra huvudtyper av universitetskulturer.

Man kunde naturligtvis kalla typerna något annat. Fabriken skulle kunna kallas den *byråkratiska* modellen. Templet kunde kallas den *teknokratiska*. Byråkrati har då inget särskilt med formkrångel och hög sammanträdesfrekvens att göra, utan just med heteronom (utifrånstyrd) hierarkiserad (toppstyr) organisation. Det kapitalistiska företaget är en prototyp för en modern byråkratisk organisation. Teknokrati har här inget särskilt med ingenjörer eller specifika tekniker att göra utan används i den gängse samhällsvetenskapliga bemärkelsen av expertstyre. Basaren kan på ett tämligen bokstavligt beskrivande sätt kallas *marknadsmodellen* och Oasen kan kallas den *anarkiska* modellen.

Forskning på eget programansvar

Beckmans analys, som här endast har kunnat antydast, utgör enligt min mening en värdefull bakgrund, när relationen diskuteras mellan å

ena sidan de mindre och medelstora högskolorna och å andra sidan vetenskapssamhället i stort. Innan jag går över till denna fråga och lägger fram ett antal tänkbara modeller för hur högskolornas kontakt med universiteten och vetenskapssamhället kan organiseras, skall jag kortfattat diskutera några viktiga utgångspunkter för detta arbete.

Med den ökande strömmen av kunskap, som kännetecknar vårt samhälle, är det befogat att fråga: Vilken kunskap är varaktig och därför särskilt viktig? Vad skall man välja ut ur det ökande myllret av forskningsresultat? För att svara på sådana frågor krävs, och det sägs allt oftare, vilket den norska Herneskommittén betonar, grundläggande kunskaper eller med andra ord grundforskningskompetens. Det är grundforskningen, som ger oss kunskaper att möta och lösa oväntade problem. Det är tillgången på goda grundforskningsmiljöer som avgör, om vi vid behov skall kunna ta upp målinriktad grundforskning inom ett givet fält och det är grundforskningen som ger den tillämpade forskningen näring.

För att de mindre och medelstora högskolorna skall kunna ha den pådrivande roll i den regionala utvecklingen, som många fordrar att de skall spela, krävs något mera än att de bedriver forsknings- och utvecklingsarbete riktat mot regionens behov. Ett ensidigt bedrivet utvecklingsarbete förlorar sin kraft och kompetens om det inte står i ständig förbindelse med kvalitativt högtstående grundforskning. Detta innebär att högskolorna måste ägna kvalitetsfrågorna i utbildning och forskning största uppmärksamhet. Men det innebär också att de i samspel med universitetens forskningsinstitutioner måste få tillfälle att utveckla sin grundforskning eller, uttryckt i andra ord, forskningen på eget programansvar. Vid konstruktionen av modeller för samarbete mellan högskolorna och vetenskapssamhället bör man ta hänsyn till högskolornas väl dokumenterade intresse för att utveckla sin vetenskapliga kompetens. Det viktiga blir att stimulera till utveckling av samarbetsformer på utförandenivå. Högskolorna får inte bli renodlade basarer eller fabriker.

Jag vill här ta upp begreppet *forskning på eget programansvar* till diskussion. Vid mina samtal på högskolorna har jag märkt att flera högskolor vill använda "den rörliga resursen" till att bygga upp sin kompetens inom något eller några profilområden. Innebörden av ordet *eget* har därvid förskjutits från den enskilde forskaren till den enskilda högskolan. Det är angeläget att varje högskola stimuleras att

bygga upp och ta ansvar för högskolans "forskning på eget programansvar".

Om varje högskola går sin egen väg, påverkad och styrd huvudsakligen av sin lokala omvärld, finns det stora risker för att vi kommer att få små institutioner, spridda till många orter, med bristfälligt samarbete sinsemellan. Alla högskolor kan inte göra samma sak. Mer forskning på eget programansvar bör följas av specialisering, så att varje högskola på sina valda fält bedriver högklassig verksamhet. För all forskning, även för den som bedrivs vid de mindre och medelstora högskolorna, gäller att den bedöms efter en internationell måttstock. Enligt min mening är det därför nödvändigt att högskolornas val av profilområden - utformningen av forskningen på eget programansvar - görs i samverkan med högsta möjliga vetenskapliga kompetens. Vid valet av modell för samarbete mellan högskolorna och vetenskapssamhället måste de nyss nämnda synpunkterna beaktas.

Flera högskolor har en tendens att vilja täcka mycket stora områden. Några högskolor visar genom att utpeka många forskningsfält denna ambition. Måhända har de överskattat de nationella resurser som kan ställas till deras förfogande och otillräckligt beaktat att problemorienterad forskning förutsätter tillgång till en både bred och djup vetenskaplig kompetens. Utan att ta ställning till om deras ambitioner är rimliga med hänsyn till de nämnda omständigheterna, vill jag peka på det utvecklingsarbete gällande problemorienterad forskning som universitetet i Linköping utförde innan den temaorienterade forskningen startade. Det syns som om flera högskolor skulle haft nytta av att ta del av detta väldokumenterade arbete, som för övrigt har utvärderats av en grupp amerikanska och svenska forskare.

Lärarnas kunskaper och förmåga är avgörande för högskolornas möjligheter att utvecklas. Därför bör modellerna för samverkan mellan högskolorna och vetenskapssamhället utformas så att de redan forskningskompetenta lärarna ges möjlighet att bevara och höja sin kompetens, att andelen forskarutbildade lärare ökar och att de icke forskarutbildade lärares vetenskapliga kompetens stärks, även om de inte vill påbörja en fullständig forskarutbildning. Det finns nämligen ingen genväg till en höjning av högskolornas vetenskapliga standard. Högskolorna har själva ansvaret för att strategier utformas för hur lärarnas vetenskapliga kompetens skall stärkas. Högskolorna måste

därvid uppmantras att utforma och genomföra planer för en sådan höjning, som i första hand bör omfatta ett antal nyckelpersoner och nyckelgrupper.

Tilldelningen av resurser

Resurser till högskolorna för bl a forskning och forskarutbildning av deras lärare anvisas för närvarande via tre anslag: UHÄ fördelar medel från anslaget för forskningsanknytning (D 15:1) och från anslaget för kontaktskapande åtgärder (D 28:3) och fakultetsnämnderna från anslaget för rörlig resurs på fakultetsanslagen. UHÄ:s fördelning av medel från anslagen för forskningsanknytning och kontaktskapande åtgärder sker efter varierande principer. Den en gång av regionstyrelserna gjorda fördelningen av forskningsanknytningsmedel syns emellertid ha övertagits av UHÄ och fortfarande vara styrande.

Det är svårt att få ett grepp om vilka principer högskolorna tillämpat för den interna fördelningen av medel för forskningsanknytning och kontaktskapande åtgärder. Högskolorna bör stärka sin och sina lärares vetenskapliga kompetens och särskilt slå vakt om forskningen på eget programansvar.

Med hänsyn till de nämnda omständigheterna bör vetenskapliga bedömningsgrunder spela en större roll än hittills vid fördelningen av samtliga de medel statsmakterna ställer till högskolornas förfogande för deras utveckling och forskning samt lärarnas forskarutbildning. Samtidigt är det angeläget att de myndigheter eller nämnder som har att fördela medlen ges möjlighet att ta ett samlat grepp på frågan om varje högskolas utveckling. Enligt min mening är det därför motiverat att de resurser högskolorna får sig tilldelade för forskningsanknytning (D 15:1) och för kontaktskapande åtgärder (D 28:3) sammanförs i ett anslag, som jag fortsättningsvis betecknar *D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning*. Det är angeläget att detta nya anslag också tillförs ett belopp som minst motsvarar den summa som de mindre och medelstora högskolorna för närvarande är tillförsäkrade ur den rörliga resursen för forskning.

Mitt förslag om införande av det nya anslaget D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning,

medför att vissa ändringar kan införas i "Förordning om utnyttjande av medel för högskolelektors och högskoleadjunktens forskning" (SFS 1987:608). Andra stycket i 3:e paragrafen kan utgå: "Vid urvalet skall dock tillses att för lärare vid sådan högskoleenhet, som saknar fasta forskningsresurser, årligen skall utgå medel ur den rörliga resursen med minst det belopp som i genomsnitt under de tre närmast föregående åren har utgått ur resursen för lärare vid enheten i fråga."

Jag förutsätter emellertid att de mindre och medelstora högskolornas lärare även i fortsättningen kommer att vara ledamöter av fakultetskollegierna och i kraft därav är berättigade att ansöka om medel ur fakulteternas anslag för forskning och att de på samma villkor som universitetens lärare kan konkurrera om tillgängliga medel.

Fyra modeller för samverkan högskolor — vetenskapssamhälle

Närmast tecknas några alternativa modeller för högskolornas samverkan med universiteten och vetenskapssamhället. Alla modellerna utgår från att de ovan nämnda resurserna samlas i ett anslag. För varje modell diskuteras hur medlen skall fördelas mellan högskolorna och på olika ändamål inom respektive högskola.

1. Regionuniversitet

1.1 Fakultetsnämnd med nuvarande sammansättning

Sambandet mellan forskning och grundutbildning vid såväl universiteten som högskolorna kan på ett formellt plan säkerställas och betonas starkare än för närvarande om fakultetsnämndernas ansvar för grundutbildningen förstärks. En sådan åtgärd innebär att högskolorna får en mindre självständig ställning medan universiteten får rollen av regionuniversitet, eller rättare fakultetsnämnderna rollen av regionfakulteter, med ett utsträckt ansvar för verksamheten utanför det egna universitetet. Detta skulle kunna ske genom att fakultetsnämnderna får disponera och fördela regionens andel av anslaget D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning. Fakultetsnämnderna bör i så fall

fördela anslagen såväl mellan högskolorna som mellan olika ändamål inom respektive högskola.

I någon mening innebär modellen med regionuniversitet en återgång till det system med universitetsfilialer, som vi hade under perioden 1967-77. Viktiga skillnader är emellertid att det då fanns endast fyra universitetsfilialer och att deras verksamhet var begränsad till några av de filosofiska fakulteternas ämnen. Undervisningen var organiserad på det traditionella sättet i akademiska ämnen och i ett sådant system erbjuder indelningen i fakulteter få problem eftersom det går lätt att hänföra ämnen till fakulteter.

För närvarande finns inte mindre än 14 mindre och medelstora högskolor och ytterligare två tillkommer inom kort. För t ex Lunds universitet skulle denna modell innebära att fakultetsnämnderna där finge ansvar för verksamheten vid det egna universitetet samt därutöver fem högskolor. Frågan kan ställas om fakultetsnämnder med så spridda ansvarsområden kan följa utvecklingen vid alla enheterna och på ett rimligt sätt fullgöra sina uppgifter.

Till detta kommer att högskolorna numera i betydande omfattning ger utbildning i teknik, varför även de tekniska högskolorna måste anknytas till regionuniversitetet. Detta förutsätter särskilda arrangemang i Göteborgs och Umeå högskoleregioner. Förhållandena kompliceras ytterligare av att högskoleutbildningen inte längre är organiserad i ämnen utan i utbildningslinjer, vilka ofta är av tvärvetenskaplig karaktär och sträcker sig över flera fakultets- och sektionsgränser. Universitetens traditionella fakultetsindelning kan därför inte utan vidare sägas vara lämplig indelningsgrund för högskolornas verksamhet. Ett införande av en sådan indelning skulle kunna hindra lovande utbildnings- och forskningssamverkan vid högskolorna över ämnes- och fakultetsgränser. En stark bindning av varje högskola till ett bestämt universitet kan också hindra den att i samarbete med institutioner och forskargrupper vid andra universitet utveckla en egen profil.

En uppenbar fördel med denna modell är att högskolornas verksamhet kommer att prövas av vetenskapligt kompetenta organ. Under förutsättning av att fakultetsnämnderna kan fylla sina uppgifter ökas förutsättningarna för att utbildningen vid högskolorna kommer att vila på vetenskaplig grund. Med de medel som står till fakultetsnämndernas förfogande kan de vid behov anvisa resurser för

forskarutbildning av lärare vid högskolorna och i viss omfattning decentralisera forskarutbildningen.

Fakultetsnämnderna bör också ha möjlighet att i större omfattning än för närvarande öppna universitetets institutioner för lärarna vid högskolorna och forskarutbildningen för högskolornas studenter.

Utvecklingen inom universiteten talar emellertid mot denna modell. För några år sedan gav statsmakterna universiteten frihet att besluta om sin inre organisation och möjligheten öppnades för att ersätta fakultetsnämnder och linjenämnder med utbildnings- och forskningsnämnder. Flera universitet har tagit vara på denna möjlighet.

1.2 Fakultetsnämnd med representation från högskolorna

Högskoleförordningen ger inte högskolorna en självskriven representation i fakultetsnämnderna. Nämnderna har, utöver representanter för de anställda och de studerande, sju ledamöter av vilka fyra skall vara professorer, ytterligare två innehar tjänst där forskning ingår som en arbetsuppgift samt en vara högskolelektor.

Möjlighet finns att ge högskolorna representation i fakultetsnämnderna. Om varje högskola skall vara representerad i varje fakultetsnämnd som högskolans verksamhet anknyter till kommer antalet ledamöter i vissa nämnder emellertid att bli orimligt stort. Nöjer man sig å andra sidan med att föreskriva att en representant för högskolorna i regionen skall vara ledamot av fakultetsnämnd kommer den enskilda högskolan inte att bli representerad särskilt ofta. Avståndet mellan fakultetsnämnderna och verksamheten vid högskolorna kommer även fortsättningsvis att förbli stort.

Man bör inte bortse från riskerna för en ökad byråkratisering med en utökad fakultetsnämnd. En rad praktiska svårigheter brukar också uppträda när beslutande organ har många ledamöter.

1.3 Rektorsämbetena ansvarar för samarbetet

Högskolorna kännetecknas av att deras verksamhet är avsevärt mindre än universitetens. De har därför inget behov av att organisera sig i fakulteter. Högskolornas styrka i fråga om forskning och utvecklingsarbete ligger, som tydligt framgår av den verksamhet de redan bedriver, i att de lättare än universiteten kan ta sig an uppgifter som

griper över ämnes- och fakultetsgränser. Om högskolorna skall anpassa sig till universitetens fakultetsindelning, som de ovannämnda modellerna förutsätter, kan de få svårt att specialisera sig på forskningsfält, där de kan bli nationellt ledande och uppnå en internationell standard. Det kan därför finnas skäl att etablera kontakten mellan högskolor och universitet på sådan nivå att nackdelarna med fakultetsindelningen undviks.

Genom att tilldela universitetens rektorsämbeten det ansvar för högskolornas kontakt med universiteten som hittills åvilat fakultetsnämnderna uppnås en rad fördelar. Universitetens rektorsämbeten har sin motsvarighet i högskolornas rektorsämbeten med vilka överläggningar kan äga rum i gemensamma frågor. På universiteten kommer ansvaret att ligga på central nivå. Denna har som regel resurser att genomföra de åtgärder som befins nödvändiga eller särskilt angelägna. Samarbetet mellan universitet och högskola bör enkelt och snabbt kunna anpassas till förändringar inom högskolorna, vilket inte är möjligt med den relativt stela fakultetsorganisationen.

I alla högskoleregioner utom Göteborgs och Umeå kan ansvaret för högskolornas vetenskapliga kontakter åvila ett rektorsämbete - regionens universitet. I de två nämnda regionerna berörs emellertid för de tekniska utbildningarnas del Chalmers tekniska högskola respektive högskolan i Luleå. Det bör bli en angelägenhet för rektorsämbetena vid dessa två högskolor och universitetens rektorsämbeten att tillsammans avgöra hur ansvaret skall fördelas.

Medlen ur D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning, bör anvisas respektive universitet för fördelning mellan berörda högskolor, sedan högskolorna uppgjort långsiktiga program för hur medlen skall användas.

För att få en smidig organisation kan rektorsämbetet delegera huvuddelen av det praktiska arbetet för kontakterna med högskolorna till ett organ som också kan innehålla representanter för högskolorna. Det är också möjligt för rektorsämbetet att hänföra vissa frågor, som t ex bedömning av vetenskaplig kompetens, till lämplig fakultetsnämnd. Men hur dessa organisationsfrågor skall ordnas bör få bli en angelägenhet för det enskilda universitetet i samråd med berörda högskolor.

1.4 Högskolornas forskningsnämnd

Ytterligare en variant på modellen med regionuniversitet kan prövas, nämligen att vid varje universitet inrätta en högskolornas forskningsnämnd. Denna bör få ansvaret för de mindre och medelstora högskolornas forskning och tilldelas samma ställning och uppgifter som fakultetsnämnderna. Nämnden bör förfoga över regionens andel av D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning, och fritt kunna fördela anslaget mellan högskolorna.

Forskningsnämnden bör ha en sammansättning som motsvarar fakultetsnämndernas och således utöver representanter för de anställda och de studerande ha några ledamöter från professorskåren vid universitetet samt några ledamöter som är lärare vid de mindre och medelstora högskolorna. Forskningsnämndens ledamöter bör utses av universitetsstyrelsen.

*

Mot alla regionuniversitetsmodellerna kan en rad skäl anföras. Sannolikheten är stor för att högskolorna - med användning av Beckmans lekfulla terminologi - kommer att uppfatta sig tillhöriga Fabriken, och styrd av en byråkrati belägen långt bort från högskolan, eller Templet - varvid lärarna blir tempeltjänare, som styrs av universitetets prästerskap - och utan möjlighet att beakta krav och önskemål från samhället som omger högskolan.

Högskolornas företrädare har givit uttryck för uppfattningen att de önskar disponera de resurser de tilldelas. Detta talar för att samarbetet mellan högskolorna och universitetet inom ett regionuniversitet inte kommer att bli särskilt fruktbart.

Mot tanken på ett regionuniversitet talar också att högskolorna binds till samverkan med *ett* universitet i sin FoU-verksamhet, fastän erfarenheterna visar att högskolorna är i färd med att bygga upp kontaktnät bestående av forskare och forskargrupper vid många universitet i Skandinavien. En fast knytning till ett universitet kan hindra en högskola att i samverkan med institutioner vid andra universitet utveckla sin specialitet.

Från nationella utgångspunkter har modellerna 1.3 och 1.4 av regionuniversitetet en fördel. Det föreslagna anslaget D 999, de

mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning, behöver av centrala myndigheter endast fördelas mellan fem regionuniversitet, om den nuvarande regionindelningen bibehålls, eftersom Stockholmsregionen inte innehåller några mindre och medelstora högskolor. Det är naturligtvis möjligt att ändra på ansvarsfördelningen mellan universitetet för de mindre och medelstora högskolorna. Men det ligger utanför mitt uppdrag att ta upp denna fråga.

2. Samarbete genom kontrakt

Universitetet i Bergen har inlett samarbete i intressanta former med distriktshögskolorna på Vestlandet i Norge. Utgångspunkten var en till distriktshögskolan i Agder decentraliserad hovedfagsundervisning i norska. Undervisningen skedde lokalt i Kristiansand med lärare från Agder Distriktshøyskole och universitetet i Bergen, men för undervisning och examination svarade universitetet i Bergen.

På grundval av erfarenheterna av samarbetet med distriktshögskolan i Agder tog universitetet initiativ till ett formaliserat samarbete med samtliga distriktshögskolor på Vestlandet. Kontrakt om samarbete slöts mellan universitet och distriktshögskolorna. I kontrakten regleras formerna för samarbetet. För närvarande omfattar detta: decentralisering av hovedfagsundervisningen i en rad ämnen, men med den innebörden att universitetet i Bergen har examinationsrätten; samarbete om forskarutbildning av yngre lärare vid distriktshögskolorna i sådana former att dessa stimuleras att delta i universitetets forskarutbildning; utbyte av lärare mellan universitet och högskolor och engagerande av kvalificerade lärare vid distriktshögskolorna i lärarstaben vid universitetet.

Ett utbyggt samarbete rörande forskning borde också i Sverige kunna ske inom ramen för ett kontrakt mellan högskola och universitet. I författningstexten skulle kunna anges att varje högskola har att upprätta ett kontrakt om samarbete med ett universitet i frågor som rör högskolans forskning och utbildningens vetenskapliga anknytning. Detaljerna i formerna för samverkan får det sedan ankomma på högskola och universitet att komma överens om.

Skall den enskilda högskolan ha möjlighet att fritt välja samverkande universitet? Högskolorna kan bindas vid ett bestämt universitet, som

fallet är i nuvarande system. Detta skulle innebära att den nuvarande ansvarsfördelningen mellan universiteten består, men att formerna för samverkan beslutas av en självständig högskola i förhandlingar med ett likaledes i detta hänseende oberoende universitet. Resurser för forskning och forskarutbildning av högskolans lärare m m bör ges till respektive högskola, men med tillägget att medlen får användas först sedan samverkande universitet göckänt ändamålet.

Systemet med kontrakt har den fördelen att samarbetet sker mellan två jämställda parter, där också högskolan kan ställa sina krav och vid behov få förändringar gjorda i avtalet. Genom kontraktsformen kan samarbetet också inriktas på områden som högskolan finner det motiverat att särskilt utveckla, t ex att bedriva forskarutbildning inom ett område, där högskolan lider allvarlig brist på kompetens.

Mot att binda högskolorna till att sluta avtal med ett bestämt universitet kan återigen anföras att det faktiska samarbetet inte begränsar sig till en högskola - ett universitet. Varje högskola har utvecklat forskningssamarbete med flera universitet. Detta skulle tala för att en högskola skulle kunna välja att sluta avtal genom kontrakt med helt valfritt universitet. Vill man driva saken riktigt långt borde en högskola kunna sluta avtal med flera universitet. Mot en sådan valfrihet talar emellertid att fördelningen av ansvaret för högskolorna mellan universiteten blir synnerligen översködlig.

Systemet med kontrakt skall ersätta den vetenskapliga granskning som nu förutsätts ske genom fakultetsnämnderna. Av denna anledning bör systemet vara enkelt i sin struktur och relativt enhetligt över landet. Därför är det inte lämpligt att låta den enskilda högskolan fritt välja samarbetsuniversitet.

3. En formellt obunden högskola

Högskolorna har en stark önskan att i alla avseenden vara självständiga enheter för högre utbildning. De vill i formellt hänseende jämnställas med universiteten med den skillnaden att de ej ger forskarutbildning eller disponerar fasta forskningsresurser. Det är uppenbart att regionala myndigheter och organisationer mycket kraftigt stödjer högskolornas strävanden.

I detta perspektiv finns det anledning att skissera ett förslag som innebär att de mindre och medelstora högskolorna får samma ställning som universiteten med undantaget att de ej får någon egen fakultetsorganisation och följaktligen ej kan inrätta och tillsätta tjänster som professor eller ge forskarutbildning. Statsmakterna förutsätts i denna modell direkt till de enskilda högskolorna fördela anslaget D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning. För denna modell talar att den är enkel i formell mening.

Mot modellen kan emellertid anföras en rad skäl. En sådan är att den ställer stora krav på ett gott underlag från högskolorna till statsmakterna, som har att fördela resurser för forskning m m till minst 16 mindre och medelstora högskolor. Det kan vara förenat med stora svårigheter att vid fördelningen av resurser både utgå från vad som är motiverat utifrån kraven på vetenskaplighet och samhällsrelevans och samtidigt ta hänsyn till högskolornas förmåga att samarbeta med grundforskningsinstitutioner. Det är också uppenbart att fördelningen av medel kan få karaktären av fast tilldelning av resurser för forskning.

Verksamheten vid högskolan måste vara av likvärdig kvalitet oavsett var den är lokaliserad. Detta mål, som ingår i bakgrundsbeskrivningen till direktiven för min utredning, kan endast uppehållas om verksamheten vid högskolorna håller en i vetenskapligt hänseende hög nivå. Det är också viktigt att vetenskapssamhället allmänt anser att verksamheten vid högskolorna är av god kvalitet. Högskolorna måste därför ha en öppen attityd till samverkan med vetenskapssamhället och aktivt arbeta för att rimlig balans råder mellan forskningen på eget programansvar och uppdragsverksamheten.

Högskolorna måste ha kraft nog att värna sin integritet, vilket kan vara en svår uppgift när det omgivande samhället har många krav och dessutom ställer resurser till förfogande för uppdrag. Risken är uppenbar att högskolorna kommer att utvecklas till vad Svante Beckman i den tidigare nämnda uppsatsen betecknar som Basaren:

"Basarens universitet är en marknadsplats för kunskaper och kompetenser. Dit söker sig hugade spekulanter på utbildning och utbildade, på status, nyttiga kunskaper eller intellektuell stimulans för att med egna eller andras pengar inhandla lämpliga varor i de många rikt försedda stånden. Där köper arbetsgivarna arbetskraft av olika kvalitet. Företagarna köper uppdrag till innovationer. Staten köper ekonomisk-politiska recept,

präster och engelsklärare. Militären köper bombkännedom. Ideologerna köper vetenskaplig legitimitet för godtyckliga reformprojekt. Potentiella producenter och handelsmän flockas givetvis också och söker tränga sig fram till etablerade köttgrytor eller koka ihop något nytt som kan väcka kundernas intresse. Till stillnad från Fabrikens och Templets universitet där 'kunskapskunderna' köar framför 'kunskapsproducenterna', är det producenterna som ivrigt, tjänstvilligt och girigt köar framför kunderna, de må vara studenter, företag, myndigheter, anslagsgivande organ eller prisutdelande stiftelser. En numera rosad serviceanda råder och utöver denna skulle det vara översätligt övermaga att hålla sig med någon programmatisk syn på universitet eller bilning. ... Kunden har alltid rätt."

Beckman framhåller att basarens mönster har bäst fotfäste i sådana aktiviteter som avkastar teknologisk direkt gripbar nytta för en betalningsvillig omgivning. Diagonalmotsättningen Basaren-Templet svarar därför direkt mot den återkommande motsättningen mellan "tillämpad forskning" och "grundforskning".

I en utpräglad Basar får frågan om vad som är riktig universitetsverksamhet och vetenskaplig merit ett mycket praktiskt mått i reda pengar. Talet om vetenskapligt värde i anslagsframställningar och tjänsteutlåtanden kan, säger Beckman, ersättas med en enkel titt på hur mycket pengar en verksamhet eller en person "drar in". Den ideala Basaren karakteriseras av Beckman som ett fritt samhälles rika centrum för innovativt entreprenörskap i allminhetens tjänst. Den urartade Basaren däremot är "den kortsiktiga vinningslystnadens djungel, där sanningens förstfödslorätt byts mot plutokraternas grynvälling".

Beckmans karakteristik kan tyckas väl grov, men han pekar på att högskolorna löper en stor risk att ur kvalitetssyypunkt utvecklas i en ogynnsam riktning om de gör sig ensidigt beroende av det omgivande samhället och därmed alltmer av uppdragsverksamhet. Även den formellt obundna högskolan har således behov av att fortlöpande få sin verksamhet kvalitetskontrollerad av vetenskapsområdet. Men hur denna fråga skall lösas är i denna modell en angelägenhet för den enskilda högskolan.

Slutligen skall en vidareutveckling av denna modell antydas. Om kraven från den omgivande regionen på att högskolan skall få fasta resurser för forskning blir mycket starka och om regionen i ökande utsträckning är beredd att ställa resurser till högskolans förfogande är steget inte långt till en kommunaliserad högskola. Ansvaret för

kvaliteten i utbildning och forskning vid den enskilda högskolan flyttas då från den nationella nivån till den regionala eller lokala. Vid horisonten skymtar en situation med sex-sju nationella universitet, några likaledes nationella vetenskapliga fackhögskolor samt därutöver ett antal kommunala högskolor.

Jag vill i detta sammanhang framhålla, att frågan om de mindre och medelstora högskolornas anknnytning till vetenskapssamhället kvarstår som ett uttalat problem även om ett par högskolor skulle bli universitet och få egna fasta forskningsresurser. Den fråga som här diskuteras kommer att ha aktualitet mycket länge.

4. Högskolornas forskningsdelegation

De mindre och medelstora högskolorna har framfört bestämda krav på att i alla avseenden betraktas som självständiga enheter, som ej är underställda något universitet. Samtidigt har de uttalat att de i vissa frågor behöver ha bistånd från universiteten eller andra företrädare för vetenskapssamhället, eftersom de ej besitter tillräcklig vetenskaplig kompetens. Högskolornas företrädare har också förstått vikten av att vetenskapssamhället har möjlighet att följa den verksamhet de bedriver. Därigenom läggs grunden till ett förtroendefullt samarbete mellan högskolorna, universiteten och forskningsråden och undviks att vetenskapssamhället sviktar i sitt förtroende för kvaliteten i högskolornas utbildning och FoU. Av de nämnda skälen är det angeläget att resurser till högskolorna för forskning på eget programansvar, forskarutbildning av högskolans lärare och forskningsanknytning allokeras genom en metod som utgår från vetenskapliga kvalitetskrav. Samtidigt bör denna metod, i enlighet med vad jag tidigare uttalat, stimulera högskolorna att utveckla sig till starka och profilerade knutpunkter i den svenska forskningsvärlden. Högskolornas forskning bör vara av internationell standard, vilket utgör förutsättningen för att de skall vara intressanta samarbetspartnerer för universitetens forskningsinstitutioner.

Det finns goda skäl anta, att bristen på forskarutbildade lärare bidragit till att högskolorna i alltför liten utsträckning kunnat hävda sig i konkurrensen om forskningsrådsmedel. Enligt min mening är det därför betydelsefullt att högskolorna ges förutsättningar att bedriva ett långsiktigt utvecklingsarbete: För dem gäller att bygga

upp sina utbildnings- och forskningsprofiler och att höja lärarnas vetenskapliga kompetens. Detta innebär att anslaget D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning, i huvudsak bör användas till de två nämnda ändamålen.

En målmedveten kvalitetshöjning av verksamheten vid högskolorna enligt de antydda riktlinjerna förutsätter, att högskolorna tilldelas resurser för denna del av sin verksamhet efter en vetenskapligt grundad prövning av deras förslag. Denna prövning bör åtföljas av en prövning av förslagets samhällsrelevans. Forskningsrådets metodik, som länge varit framgångsrik, bör användas.

Högskolorna bör således stimuleras att utarbeta långtidsplaner för sin utveckling. Dessa planer bör innefatta förslag till profilområden för forskning på högskolans eget programansvar - gärna med angivande av samverkande institutioner eller forskargrupper vid universiteten - samt program för höjandet av lärarkårens vetenskapliga kompetens. Vid utarbetandet av planerna bör högskolorna naturligtvis utgå från den grundläggande högskoleutbildningens behov och från de förutsättningar regionen i övrigt ger. Uppgifter bör också ingå om forskningsplaner för sådana lärare som avser att bedriva forskning på eget programansvar utanför de valda profilområdena. Jag vill understryka, att de lärare som av olika skäl inte kan delta i något av högskolans profilområden inte får utestängas från möjligheter att få medel för att inom tjänsten bedriva forskning. Högskolorna bör också redovisa hur män avser gå vidare med forskningsplanerna och utveckla dem till ansökningar hos forskningsråd och sektorsorgan.

Högskolornas förslag kan prövas av fakultetsnämnder eller universitetsstyrelser. Detta förutsätter emellertid att statsmakterna fördelar resurserna mellan universiteten, som i sin tur har att fördela dessa mella högskolorna. Detta förfaringsätt har emellertid sina begränsningar. Till dessa kommer att fakultetsnämnder och universitetsstyrelser normalt ej tillämpar samhällsrelevans som kriterium vid fördelning av medel.

En annan möjlighet är att statsmakterna anvisar medlen för högskolornas forskning m m under ett enda anslag och uppdrar åt ett organ på nationell nivå att fördela medlen mellan högskolorna och därvid anger till vilka ändamål anslaget i huvudsak skall användas. Med denna metodik nås flera fördelar: Statsmakterna kan anslå medlen i en enda anslagspost och behöver ej ta ställning till hur dessa

skall fördelas mellan sexton högskolor eller mellan sex universitet. Genom att förslagens samhällsrelevans och inomvetenskapliga betydelse skall prövas vid fördelningen av medlen och högskolorna konkurrerar med andra högskolor om dessa, stimuleras de att utveckla sin forskning på eget programansvar, vilket utgör en förutsättning för att de senare skall kunna konkurrera också om forskningsrådsmedel. Inom högskolorna premieras de lärare/forskare som har förmågan att arbeta långsiktigt och i nära samarbete med forskare/forskargrupper vid universiteten.

Högskolornas lärare bör även enligt denna modell tillhöra fakultetskollegium. En skillnad bör emellertid finnas gentemot nuvarande system, enligt vilket läraren är bunden till ett av moderuniversitetets kollegier. Den enskilde läraren bör enligt nätverksprincipen i stället kunna välja att registrera sig som medlem i fakultetskollegium vid universitet som han samarbetar med. Som medlem av ett sådant kollegium bör han ha rätt att där söka forskningsmedel. Om han övergår till att samarbeta med annat universitet bör han kunna flytta till fakultetskollegium vid detta.

Vilken myndighet bör fördela utvecklings- och forskningsmedlen mellan högskolorna? Jag har redan angivit att högskolornas förslag bör bedömas utifrån deras samhällsrelevans och vetenskapliga kvalitet. Därmed är också sagt, att man i första hand bör välja en myndighet som har vanan att arbeta med forskningsrådets metodik och gentemot universitet och högskolor har den integritet som torde krävas för att med framgång kunna handha denna uppgift.

Till UHÄ:s uppgifter har traditionellt hört att fördela medel mellan högskolor och universitet. I detta fall är det oundgängligen nödvändigt att medlen *ej* får karaktären av fast anslag och att de fördelas efter de vetenskapliga kriterier som forskningsråden tillämpar. UHÄ:s organisation är för närvarande föremål för prövning. Mot bakgrund härav och med hänsyn till de ovannämnda skälen syns det *ej* vara motiverat att nu föreslå att UHÄ ges ansvaret för fördelningen av dessa medel.

För ändamålet bör *ej* någon ny myndighet skapas. Det syns naturligt att undersöka om en lösning kan sökas inom den befintliga forskningsrådsorganisationen. En möjlighet vore att ge HSFR, NFR och STU särskilda anslag att fördela mellan högskolorna. Men mot en sådan ordning kan invändas att högskolornas verksamhet ofta är

tvärvetenskaplig och griper över flera fakultetsområden och därmed också över flera forskningsråds områden. Till detta kommer att det i detta fall inte främst gäller att bedöma enskilda forskningsprojekt utan högskolornas planer för *långsiktig utveckling* och *höjande av lärarnas vetenskapliga kompetens*. En uppsplittring av detta anslag mellan flera forskningsråd bör därför undvikas.

Forskningsrådsnämnden (FRN) kompletterar de övriga forskningsråden och skall bli tillgodose behoven av stöd till mång- och tvärvetenskaplig forskning. FRN har under en följd av år med stor framgång arbetat med att stimulera till forskning på nya fält. Uppgiften att vitalisera forskningen på eget programansvar vid de mindre och medelstora högskolorna har många likheter med centrala uppgifter för FRN. Uppdraget att fördela forskningsmedel mellan landets mindre och medelstora högskolor kan därför lämpligen ges till FRN. Vid FRN bör inrättas en särskild delegation för denna uppgift.

Beträffande delegationens sammansättning bör följande erfarenheter och omständigheter beaktas. Det framgångsrika arbetet med att bygga upp Tema i Linköping har letts av ett temaråd med lika stor representation från forskningsråden, representerande vetenskapssamhället, forskarna vid Tema samt samhällsintressen. Flertalet ledamöter har således hög vetenskaplig kompetens, samtidigt som rådet har en extern majoritet. Mot denna bakgrund bör övervägas att låta delegationen bestå av representanter för tre grupper: vetenskapssamhället, de mindre och medelstora högskolorna samt samhällsintressen. Det bör förutsättas att vetenskapssamhällets och högskolornas representanter har hög vetenskaplig kompetens.

Sammanfattning

Enligt min mening är det av värde om den fortsatta diskussionen angående relationen mellan de mindre och medelstora högskolorna och vetenskapssamhället kan föras från olika utgångspunkter. Av detta skäl har jag funnit det motiverat att framföra ett antal modeller för hur samarbetet kan organiseras. Vid valet av den modell som skall förordas bör skälen för och emot de olika modellerna vägas samman. Därvid kan följande omständigheter åberopas.

Förslaget om att införa ett nytt anslag - D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning - skulle ge nya och bättre förutsättningar för fakultetsnämnder att besluta om högskolornas utveckling. Universiteten har emellertid av regeringen givits relativt fria händer att besluta om sin egen organisation, vilket medfört att det vid några universitet inte längre finns några fakultetsnämnder. Dessa har ersatts av utbildnings- och forskningsnämnder, som ansvarar för såväl utbildnings- som forskningsfrågor vid universiteten. Enligt min mening är utbildnings- och forskningsnämnderna inte lämpade att handlägga ärenden som rör de mindre och medelstora högskolornas forskning. Omständigheterna har således medfört att det inte är meningsfullt föreslå att fakultetsnämnderna skall ges ett vidgat ansvar för verksamheten vid de mindre och medelstora högskolorna.

Av mina samtal med företrädare för högskolorna har dessutom framgått att de är negativt inställda till att fakultetsnämnderna eller något annat organ vid universiteten får formellt inflytande på verksamheten vid högskolorna. Tanken på ett regionuniversitet är således främmande för högskolorna. Min bedömning är att inte heller universiteten med entusiasm skulle åta sig rollen att vara regionuniversitet. Därför förefaller det mig inte vara något gångbart alternativ att förorda införande av regionuniversitet.

Jag har inte funnit att några starka skäl talar för ett införande av den modell som jag kallat kontraktmodellen. Dess svaghet är framför allt att den inte uppmuntrar till uppbyggande av sådana nätverk, som redan håller på att bildas mellan forskargrupper vid högskolorna och universiteten. Dessutom är modellen krävande ur administrativ synpunkt bl a när det gäller att fördela medel för forskning m m till högskolorna.

Modellen En formellt obunden högskola förutsätter att varje högskola tilldelas resurser för bland annat forskning på eget programansvar i former som påminner om tilldelning av fasta resurser för forskning. Detta strider mot direktiven för min utredning och jag måste redan av detta skäl avfärda modellen.

Modellen Högskolornas forskningsdelegation, i vilken FRN föreslås få ansvaret att fördela anslaget D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning, löser högskolornas krav på att stå fria från fakultetsnämnder och

universitet samtidigt som deras kontakt med vetenskapssamhället bibehålls. En stor fördel med denna modell är att ansvaret för fördelning av forskningsresurserna ges till en myndighet som har stor förtrogenhet att arbeta både med samhällliga och vetenskapliga kriterier som underlag för fördelningen samtidigt som man inte är låst till universitetens traditionella disciplin- och fakultetsorganisation. FRN har stor vana att bedöma sådana gränsöverskridande projekt som inte sällan karaktäriserar forskningsansatserna vid de mindre och medelstora högskolorna. Vidare stimulerar denna modell högskolorna själva att aktivt arbeta med att utforma sina forskningsprofiler, göra detta i samarbete med grundforskningsinstitutioner och därigenom bli knutpunkter i det svenska forskningsnätverket.

Jag förordar således modellen Högskolornas forskningsdelegation.

6. Förslag

Stöd till forskning vid de mindre och medelstora högskolorna kan motiveras från två utgångspunkter. Den regionalpolitiska utredningen har nyligen i rapporten "FoU vid regionala högskolor" pekat på den betydelse en satsning på högre utbildning och forskning har för utvecklingen i en region. Regionalpolitiska motiv kan således tala för en ökad tilldelning av forskningsmedel till en högskola i en utsatt region. Med denna utgångspunkt är det naturligt att vid tilldelningen av forskningsresurser främst beakta behovet av sådan tillämpad forskning, som mer eller mindre direkt kan förstärka eller bidra till att förnya regionens näringsliv.

En utbyggnad av stödet till forskningen vid de mindre och medelstora högskolorna kan motiveras också utifrån den grundläggande utbildningens behov av forskningskontakt. Med denna utgångspunkt blir det naturligt att betona grundforskningens betydelse och skjuta behovet av stöd till den tillämpade forskningen i bakgrunden. Jag har sett det som min uppgift att utgå från denna senare aspekt.

Enligt mina direktiv skall jag göra en samlad bedömning av vilka åtgärder som krävs för att forskning på eget programansvar i rimlig utsträckning kan fortgå vid de mindre och medelstora högskolorna. Problemet bör, säger direktiven, angripas längs två huvudlinjer, den ena avsedd att öka andelen forskarutbildade lärare vid högskolorna, den andra avsedd att förbättra dessa lärares möjligheter att hävda sig i konkurrensen om medel från fakultetsnämnder, forskningsråd och sektorsorgan. Man bör kraftigt betona att det förstnämnda är en nödvändig förutsättning för det senare: kompetens är en förutsättning för frihet.

Huvudintrycket från mina besök vid de mindre och medelstora högskolorna är det stora och positiva intresset för forskningsfrågor och den ambition som genomgående finns att avhjälpa bristerna i vetenskaplig kompetens. Ambivalensen till vetenskapsamhället är

samtidigt på de flesta håll tydlig: De som aktivt sysslar med forskning har visat en synnerligen positiv inställning till samarbete med enskilda forskare och forskargrupper vid universiteten, vilket är en inställning som det gäller att bygga vidare på. Men den negativa inställningen till vetenskapssamhällets formella organ, fakultetsnämnder och forskningsråd, är lika tydlig; de mindre och medelstora högskolorna har givit uttryck för uppfattningen att de är illa behandlade och missförstådda. Enligt min mening bör man ta vara på och stödja högskolornas positiva intresse för samverkan med enskilda forskare och forskargrupper och i görligaste mån undvika att behålla eller återskapa sådana formella band mellan högskolor och universitet som ingen vill ha.

Herneskommittén har för Norges vidkommande föreslagit att man skall bygga ut ett nätverk som knyter lärarna vid distrikthögskolorna till grundforskningsinstitutionerna i arbetet med gemensamma forskningsuppgifter. Denna målsättning bör gälla även i Sverige. Lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna är en alltför viktig resurs ur forskningssynpunkt för att den skall slösas bort. De följande förslagen syftar därför till att underlätta för högskolorna och deras lärare att organisera knutpunkter för forskning och att stimulera dem till samarbete med universitetens forskare. Jag vill särskilt trycka på att högskolornas ledning har ett ansvar för att högskolorna bygger ut just starka stödjepunkter för forskning på eget programansvar och därigenom gör det lättare för högskolornas lärare att delta i forskningssamarbete med forskare vid universiteten.

Mitt förslag innebär att fakultetsnämnderna befrias från ansvar för verksamheten vid de mindre och medelstora högskolorna. Ansvaret för att utbildningen på högskolorna vilar på vetenskaplig grund bör åvila högskolestyrelserna, som också bör bära ansvaret för att en rimlig balans råder mellan uppdragsforskning och forskning på eget programansvar.

Jag föreslår vidare att högskolestyrelserna tilldelas uppgiften att utarbeta och lägga fram treårsplaner för högskolans utveckling och särskilt för forskningen på eget programansvar. I dessa planer bör ingå uppgifter om vilka profilområden högskolan syftar till att under perioden ägna särskild uppmärksamhet samt med vilka forskargrupper utanför högskolan man avser att samverka. Uppgifter bör också ingå om forskningsplaner för sådana lärare som avser att bedriva forskning på eget programansvar utanför de valda

profilmrådena. Jag vill understryka att sådana lärare som av olika skäl inte kan delta i något av högskolans profilmråden inte får utestängas från möjligheter att få medel för att inom tjänsten bedriva forskning. Det är angeläget att högskolorna också redovisar hur man avser gå vidare med forskningsplanerna och utveckla dem till ansökningar hos forskningsråd och sektorsorgan.

Flertalet högskolor har en relativt liten andel forskarutbildade lärare. Det är angeläget att högskolorna kontinuerligt gör översyner av det framtida behovet av forskarutbildade lärare och vidtar åtgärder för att öka antalet lärare med forskarutbildning.

I högskolornas treårsplaner bör ingå uppgifter om vilka lärargrupper som bör ges resurser att genomgå forskarutbildning, var denna utbildning skall äga rum samt högskolans kostnader för utbildningen i form av vikarieersättning, resor m m.

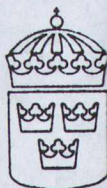
Högskolornas lärare bör även i fortsättningen vara ledamöter av fakultetskollegium vid universiteten och i kraft därav vara berättigade att söka medel ur fakulteternas anslag för forskning och på samma villkor som universitetens lärare konkurrera om tillgängliga medel. Till skillnad från nuvarande system, enligt vilket läraren är bunden till ett av moderuniversitetets kollegier bör den enskilde läraren enligt nätverksprincipen kunna välja att registrera sig som medlem i fakultetskollegium vid universitet som han har forskningssamarbete med. Han bör ha rätt att söka forskningsmedel vid den fakultet, vars kollegium han är ledamot av.

Jag föreslår vidare att de resurser högskolorna får sig tilldelade för forskningsanknytning (D 15:1) och för kontaktskapande åtgärder (D 28:3) sammanförs i ett anslag, som jag betecknat *D 999, de mindre och medelstora högskolornas anslag för forskning och forskarutbildning*. Detta nya anslag bör tillföras ett belopp som uppgår till minst den summa som de mindre och medelstora högskolorna för närvarande är tillförsäkrade ur den rörliga resursen för forskning. Anslaget D 999 bör tilldelas Forskningsrådsnämnden, som har att fördela anslaget mellan de mindre och medelstora högskolorna.

Ärendet bör inom forskningsrådsnämnden beredas av en särskild delegation. I delegationen bör ingå ledamöter representerande vetenskapssamhället, ledamöter representerande de mindre och

medelstora högskolorna samt samhällsrepresentanter. Till grund för delegationens förslag till fördelning bör ligga ansökningar från högskolorna grundade på de tidigare nämnda treårsplanerna för högskolornas utveckling och forskning på eget programansvar samt för forskarutbildning av högskolans lärare.

Kommittédirektiv

Dir. 1988:

Utredning om vissa frågor rörande forskning vid de mindre och medelstora högskolorna

Dir. 1988:47

Beslut vid regeringssammanträde 1988-07-28.

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Bodström, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas med uppgift att utreda vissa frågor rörande forskning vid de mindre och medelstora högskolorna.

Bakgrund

1977 års högskolereform innebar att det nära och nödvändiga sambandet mellan forskning och utbildning betonades. En av högskolereformens grundprinciper var att all högskoleutbildning skulle bygga på vetenskaplig grund. Samtidigt underströks att detta samband inte nödvändigtvis måste innebära att grundutbildning, forskarutbildning och forskning på hävdvunnet sätt etablerades inom en och samma institution. I den nya, breddade och differentierade högskolan skulle det vara praktiskt omöjligt att över hela fältet basera kontakten mellan grundläggande utbildning, forskarutbildning och forskning på en permanent institutionell gemenskap. Statlig högskoleutbildning kom genom reformen att finnas permanent på över trettio orter i landet. Fakultetsorganisation för forskarutbildning och forskning inom högskolan finns i dag vid elva högskoleenheter på sju orter. De senast tillkomna fakulteterna är de i Linköping och Luleå.

Verksamheten inom högskolan måste vara av likvärdig kvalitet oavsett var den är lokaliserad. Det innebär bl.a att också lärare vid högskolor utan fasta forskningsresurser bör hålla kontakt med aktiva forskningsmiljöer och kunna ägna sig åt eget självständigt forskningsarbete. Det förhållandet att fakultetsorganisation för forskarutbildning och vetenskaplig kvalitetsbedömning bara finns vid vissa högskoleenheter innebär således inte att forsk-

ning måste utföras enbart vid dessa. Tvärtom bör forskning bedrivas också vid de mindre och medelstora högskolorna. Vid dessa högskolor bygges dock verksamheten på projektfinansiering.

Fakultetsnämndernas ansvar gäller med andra ord inte bara de elva enheter, där sådana ingår i organisationen. Skyldigheten består också i att lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna skall kunna utvecklas i sitt yrke. Detta sker förnämligast genom egen forskning - vid de enheter som har egen fakultetsorganisation lika väl som vid de enheter som inte har någon sådan. Nämndernas uppgift är att inlemma samtliga högskolelärare i en fruktbar yrkesmässig gemenskap, oavsett om högskoleenheten har egen fakultetsorganisation eller ej.

Strävan till en hög och likvärdig kvalitet är grundläggande. Inte minst gäller detta, om vi ser till samhällsutvecklingen i landet som helhet. Ju mer vi inom alla delar av Sverige och svenskt samhällsliv önskar bli en del av världen i stort, desto viktigare blir det att ingen del av högskolan tillåts etablera egna kvalitetskriterier. Också av långsiktigt ekonomiska och regionalpolitiska skäl bör verksamheten vid samtliga enheter som rättesnöre ha den standard som gäller internationellt.

I detta allmänna perspektiv synes utvecklingen vid de mindre och medelstora högskolorna gå åt rätt håll. Under de år som gått sedan högskolereformen har projektverksamheten vid dessa enheter fått en allt större omfattning.

Samtidigt finns det skäl att hysa viss oro. Balansen mellan uppdrag och verksamhet på eget programansvar är inte vad den borde vara. Flertalet projekt vid de mindre och medelstora högskolorna avser utredningar och utvecklingsarbete av uppdragskaraktär. Utmärkande för sådana projekt är att de bara undantagsvis redovisas i en sådan form, att frågeställningar och undersökningsresultat sätts in i sitt vetenskapliga sammanhang. Projekt som är stödda av forskningsråd och statliga sektorsorgan förekommer ännu i förhållandevis ringa omfattning.

För både utbildningen och uppdragsverksamheten vid de mindre och medelstora högskolorna är det angeläget att den forskning, som bedrivs på den enskilda lärarens eget ansvar och vars uppläggning prövas vetenskapligt, vid dessa högskolor ökar. I annat fall är risken stor att det kommer att råda påtagliga skillnader i kvalitet mellan den grundläggande utbildning, de utbildningsuppdrag och de forskningsuppdrag som lärare utför vid de mindre och medelstora högskolorna å ena sidan och vid de enheter som har fakultetsorganisation å den andra.

Uppdraget

En särskild utredare bör nu tillkallas för att göra en samlad bedömning av vilka åtgärder som krävs för att forskning på eget programansvar i rimlig utsträckning kan fortgå också vid de mindre och medelstora högskolorna. Forskning på eget programansvar innebär att forskare ges hela ansvaret för hur problemen ställs och uppgifterna löses och redovisas. Forskning på eget programansvar kan avse både över högskolebudgeten och över forskningsråden finansierad forskning och sektoriellt och industriellt motiverad forskning som syftar till långsiktig kunskapsuppbyggnad inom ett visst område (jfr UbU 1986/87:26, s. 11).

Problemet bör angripas längs två huvudlinjer, den ena avsedd att öka andelen forskarutbildade lärare vid de mindre och medelstora högskolorna, den andra avsedd att förbättra dessa lärares möjligheter att hävda sig i konkurrensen om medel från fakultetsnämnder, forskningsråd och sektorsorgan.

En utgångspunkt för utredningsarbetet skall vara statsmakternas tidigare beslut om lokaliseringen av fasta resurser för forskning. Utredningsarbetet skall inte avse antalet fakulteter eller storleken och inriktningen av de resurser som ställs till förfogande för högskolorna. Inte heller förutsätts någon förändring då det gäller sättet att bedöma vetenskaplig kvalitet. Vägledande skall konsekvent vara de kriterier som gäller internationellt.

I flera olika sammanhang har uppgifter lämnats om omfattningen och inriktningen av forskning, utvecklings- och utredningsarbete vid de mindre och medelstora högskolorna. Det är angeläget att utredaren som bakgrund till sina förslag lämnar ett aktuellt och relativt omfattande faktamaterial om verksamheten.

De medel som i form av framför allt fakultets- och forskningsrådsanslag ställs till förfogande för forskning på eget programansvar, fördelas efter vetenskapliga kvalitetsbedömningar. Tillgängliga uppgifter tyder på att endast en mindre del av lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna har genomgått forskarutbildning. Det ligger då i sakens natur att denna kategori av lärare som kollektivt betraktat har svårt att hävda sig i konkurrensen om detta slags forskningsresurser.

Jag har i årets budgetproposition (prop 1987/88:100 bil. 10 s. 332) föreslagit att vissa medel bör få användas för olika former av stöd till lärarnas forskarutbildning. Utredaren bör redovisa vilka insatser som nu görs i detta syfte och göra en bedömning av vilka ytterligare åtgärder som erfordras.

Även för de lärare vid de berörda högskolorna som har genomgått forskarutbildning kan särskilda åtgärder behövas för att forskningsmöjligheterna skall kunna förbättras. En rad insatser görs redan för att på olika sätt underlätta för lärare vid mindre och medelstora högskolor att få tillgång till

resurser för forskningsprojekt.

Högskolelektorer och högskoleadjunkter, som avlagt doktorsexamen, har möjlighet att få arbetstid för forskning finansierad med den rörliga resurs som avsätts av fakultetsanslagen. Lärarna vid de mindre och medelstora högskolorna är för närvarande garanterade viss del av de rörliga resurserna.

Särskilda medel har vidare ställts till de mindre och medelstora högskolornas förfogande för kontaktskapande åtgärder och för att stimulera till ökat arbete på eget programansvar. Till följd av förslag i 1987 års forskningsproposition har medlen ökat kraftigt. Medlen skall bl.a. användas som stöd i lärarnas arbete med att utarbeta konkurrenskraftiga ansökningar till fakultetsnämnder, forskningsråd och sektorsorgan genom att exempelvis anordna seminarier, konferenser och speciell handledning i anslutning till projekt. Budgetåret 1987/88 uppgår de särskilda medlen till sammanlagt 8,6 milj.kr. Under treårsperioden fram till och med budgetåret 1989/90 kommer beloppet att öka till ca 11 milj.kr. per år. Universitets- och högskoleämbetet fördelar medlen mellan högskoleenheterna.

Utredaren bör göra en samlad redovisning av hittills gjorda insatser och lämna förslag till de åtgärder som bedöms erforderliga i fortsättningen.

För forskarutbildningen och forskningen inom högskolan finns fakultetsnämnder/sektionsnämnder. Nämndernas verksamhet skall enligt högskolelagen och högskoleförordningen inte bara avse de universitet och högskolor, till vilka de är direkt knutna. Verksamheten skall också avse omgivande högskolor, som saknar fasta forskningsresurser. Utredaren bör redovisa hur detta närmare har konkretiserats och lämna förslag till hur samarbetet mellan fakultets/sektionsnämnder och högskolor utan fasta forskningsresurser kan förbättras.

Ramar för utredarens arbete

Utredaren skall samråda med berörda myndigheter, organisationer och statliga kommittéer.

För utredarens arbete gäller direktiven (dir. 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningens förslag och konsekvenser.

Uppdraget skall redovisas senast den 31 mars 1989.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla en särskild utredare - omfattad av kommittéförordningen

(1976:119) - med uppdrag att utreda vissa frågor rörande forskning vid de mindre och medelstora högskolorna,

att besluta om sakkunniga, referensgrupper, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

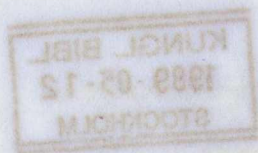
Vidare hemställer jag att regeringen beslutar

att kostnaderna skall belasta åttonde huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Utbildningsdepartementet)

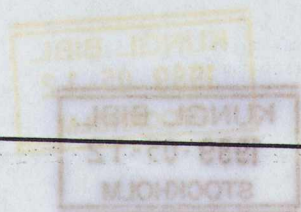

KUNGL. BIBL.
1989-05-12
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1989

Kronologisk förteckning

1. Rapport av den särskilde utredaren för granskning av hotbilden mot och säkerhetsskyddet kring statsminister Olof Palme. C.
2. Beskattning av fåmansföretag. Fi.
3. Integriteten vid statistikproduktion. C.
4. Fasta Öresundsförbindelser. K.
5. Samordnad länsförvaltning. Del 1: Förslag. C.
6. Samordnad länsförvaltning. Del 2: Bilagor. C.
7. Vidgad etableringsfrihet för nya medier. U.
8. UD:s presstjänst. UD.
9. Särskild inkomstskatt för utländska artister m.fl. Fi.
10. Två nya treåriga linjer. U.
11. Hushållssparandet - Huvudrapport från Spardelegationens sparundersökning. Fi.
12. Den regionala problembilden. A.
13. Mångfald mot enfald. Del 1. A.
14. Mångfald mot enfald. Del 2. Lagstiftning och rättsfrågor. A.
15. Storstadstrafik 2 - Bakgrundsmaterial. K.
16. Kostnadsutveckling och konkurrens i banksektorn. Fi.
17. Risker och skydd för befolkningen. Fö.
18. SÄPO - Säkerhetspolisens arbetsmetoder. C.
19. Regionalpolitikens förutsättningar. A.
20. Tullregisterlag m.m. Fi.
21. Sätt värde på miljön - miljöavgifter på svavel och klor. ME.
22. Censurlagen - en modernisering av biografförordningen. U.
23. Parkeringsköp. Bo.
24. Statligt finansiellt stöd? I.
25. Rapporter till finansieringsutredningen. I.
26. Kustbevakningens roll i den framtida sjöövervakningen. Fi.
27. Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna. U.

Systematisk förteckning

Utrikesdepartementet

UD:s presstjänst. [8]

Försvarsdepartementet

Risker och skydd för befolkningen. [17]

Kommunikationsdepartementet

Fasta Öresundsförbindelser. [4]

Storstadstrafik 2 - Bakgrundsmaterial. [15]

Finansdepartementet

Beskattning av fåmansföretag. [2]

Särskild inkomstskatt för utländska artister m.fl. [9]

Hushållsparandet - Huvudrapport från Spardelegationens sparundersökning. [11]

Kostnadsutveckling och konkurrens i banksektorn. [16]

Tullregisterlag m.m. [20]

Kustbevakningens roll i den framtida sjöövervakningen. [26]

Utbildningsdepartementet

Vidgad etableringsfrihet för nya medier. [7]

Två nya treåriga linjer. [10]

Censurlagen - en modernisering av biografförordningen. [22]

Forskning vid de mindre och medelstora högskolorna. [27]

Arbetsmarknadsdepartementet

Den regionala problembilden. [12]

Mångfald mot enfald. Del 1. [13]

Mångfald mot enfald. Del 2. Lagstiftning och rättsfrågor. [14]

Regionalpolitikens förutsättningar. [19]

Industridepartementet

Statligt finansiellt stöd. [24]

Rapporter till finansieringsutredningen. [25]

Civildepartementet

Rapport av den särskilde utredaren för granskning av hotbilden mot och säkerhetsskyddet kring statsminister

Olof Palme. [1]

Integriteten vid statistikproduktion. [3]

Samordnad länsförvaltning. Del 1: Förslag. [5]

Samordnad länsförvaltning. Del 2: Bilagor. [6]

SÄPO - Säkerhetspolisens arbetsmetoder. [18]

Bostadsdepartementet

Parkeringsköp. [23]

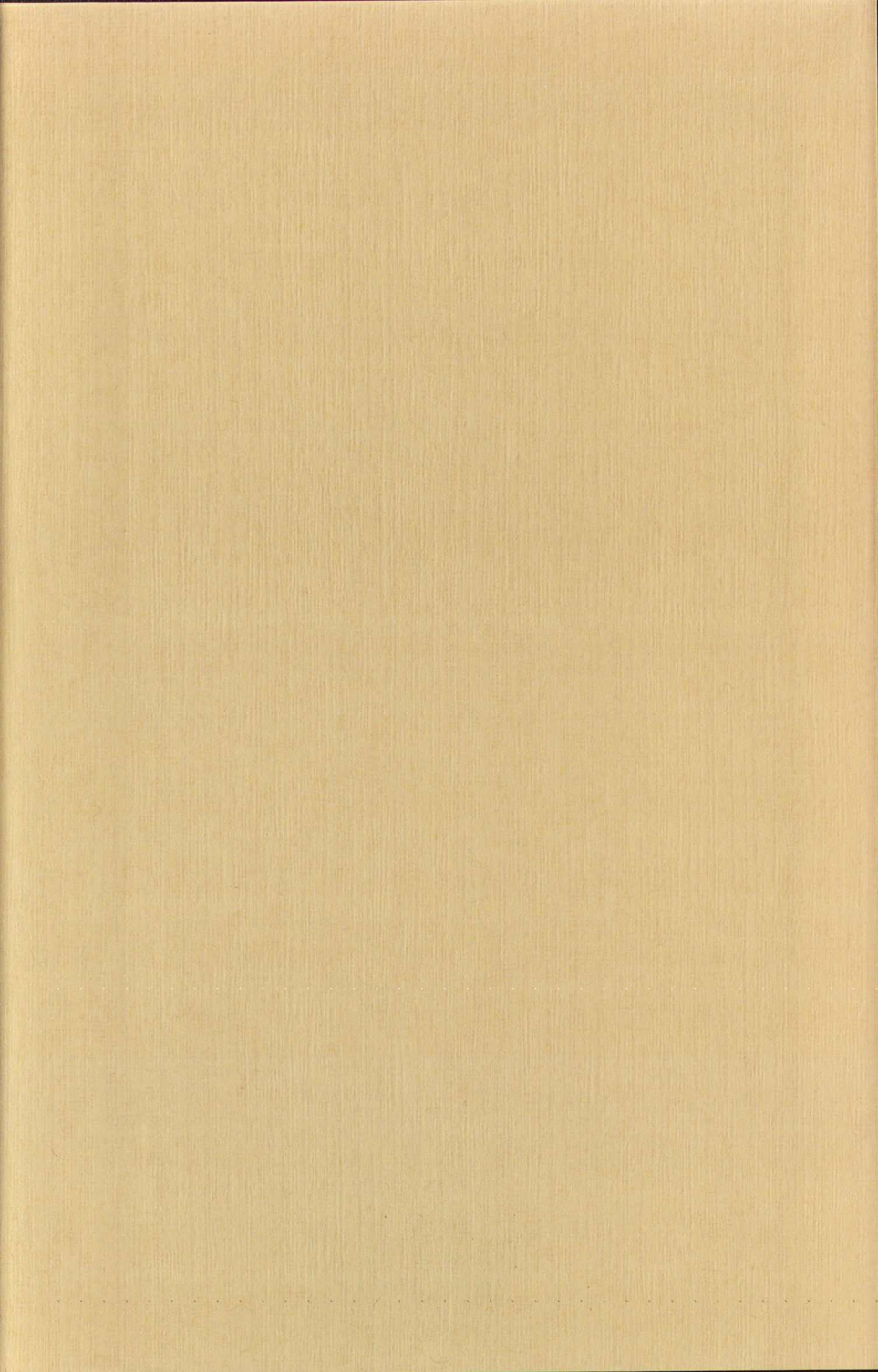
Miljö- och energidepartementet

Sätt värde på miljön - miljöavgifter på svavel och klor. [21]

STODOLIA
1989-02-13
KUNGL. BIBL.

1952-53
1953-54
1954-55

ALLMÄNNA FÖRLAGET

BESTÄLLNINGAR: ALLMÄNNA FÖRLAGET, KUNDTJÄNST, 106 47 STOCKHOLM,
TEL: 08-739 96 30. FAX: 08-739 95 48.

INFORMATIONSBOKHANDELN, MALMTORGSGATAN 5 (VID BRUNKEBERGSTORG), STOCKHOLM.